

Funded by
the European Union

ДВОЙНО ИЗКЛЮЧИТЕЛНИ: НАДАРЕНИ И ТАЛАНТЛИВИ УЧЕНИЦИ С ОБУЧИТЕЛНИ ТРУДНОСТИ

2023-1-TR01-KA220-SCH-000155741

май 2024

„Това проучване, което има за цел да повиши осведомеността за учениците с двойно изключение, е подкрепено от Европейската комисия в рамките на програмата „Еразъм+“/„Европейска солидарност“. Съдържанието в него отразява възгледите на автора/институцията и Европейската комисия и Турската национална агенция не носят отговорност за тези възгледи.“

A stylized human figure logo consisting of a grey circle for the head, a yellow curved shape for the torso, and a grey curved shape for the legs, all contained within a white outline of a person's arms and legs.

Twice
Exceptional

Съдържание

1. ПРЕДГОВОР.....	1
2. ВЪВЕДЕНИЕ.....	2
3. ОСНОВЕН ПОДХОД И МОДЕЛ НА ПРОГРАМАТА.....	3
4. ЦЕЛИ НА ПРОГРАМАТА.....	3
5. СЪДЪРЖАНИЕ НА ПРОГРАМАТА.....	4
5.1. СПЕЦИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ.....	4
5.2. НАДАРЕНОСТ.....	6
5.3. ДВОЙНО ИЗКЛЮЧИТЕЛНИ.....	11
5.3.1. Характеристики на двойно изключителните ученици.....	14
5.3.2. Обучителни потребности на двойно изключителните ученици.....	17
5.3.3. Социални и емоционални нужди на двойно изключителните ученици..	19
5.4. ПОГЛЕДКЪМ СТРАНИТЕ – ПАРТНЬОРИ.....	23
5.4.1. Турция.....	24
5.4.2. Полша.....	37
5.4.3. България.....	41
5.4.4. Италия.....	47
5.4.5. Република Чехия.....	55
6. ПРОГРАМАТА ЗА ОБУЧЕНИЕТО ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ИНФОРМИРАНОСТТА ПО ПРОБЛЕМА.....	59
7. ПРИМЕРНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ОБУЧЕНИЕТО.....	61
8. ОЦЕНКА НА ПРОГРАМАТА.....	108
8.1. АНКЕТА ЗА ПРОВЕРКА ИНФОРМИРАНОСТТА „ДВОЙНО ИЗКЛЮЧИТЕЛНИТЕ ДЕЦА – КАКВО ЗНАЕМ ЗА ТЯХ“ *.....	108
8.2. АНКЕТА ЗА ОЦЕНКА НА ОБУЧЕНИЕТО.....	111

1. ПРЕДГОВОР

„Понякога се издигаме и гледаме света с ентусиазъм, понякога падаме и светът ни гледа с насмешка.“

Когато идваме на този свят, не сме сами. Всеки човек желае да е обграден и подкрепян от семейството, близките и приятелите си. Ние сме като пръстите на ръката – различни, но всеки със своето предназначение и не можем един без друг. Всеки от нас се развива по различен начин и изминава различен път. Пътищата на някои са гладки, прави и светли, те с лекота постигат целите си, чувстват се успешни и щастливи. Други трябва да преодоляват препятствия, и достигането до целта им отнема повече време и усилия. А има и такива, които се чувстват оцетени от съдбата, неуспели, самотни и нещастни. И нерядко, тези, последните проявяват поведение, излизащо извън рамките на приетите норми, за което биват обвинявани, наказвани, изолирани... А може би това е техният начин да насочат вниманието към себе си, техният вик за помощ – да бъдат разбрани, приети и подкрепени.

Това изследване набляга на факта, че всеки човек е уникален и по един или друг начин всеки има своите „специални потребности“. Когато говорим за ученици, често ги разделяме на такива, които са „надарени“ (постигащи високи резултати в една или повече области), други, които са „средни“ (без особено високи постижения, но справящи се с учебните задачи) и групата на учениците, за които ученето създава затруднения. И често пренебрегваме факта, че сред децата има и „двойно изключителни“ – изявени в дадена област и срещащи сериозни затруднения в друга. Подготвихме тази програма с убеждението, че проблемите на тези деца трябва да бъдат „извадени на светло“, да бъдат разбрани, и да доведат до разработването и прилагането на стратегии, които да им помогнат да преодолеят затрудненията и да ги насърчат да разгърнат потенциала си.

Разпознаването на тези деца, които са „скрития ресурс“ на човечеството, както и разкриването и развитието на техните способности има огромно социално значение. Подготвената Програма има за цел преди всичко да повиши осведомеността сред учителите и родителите, но и сред обществото като цяло.

Посвещаваме това изследване на двойно изключителните деца и на учителите, които ги съпровождат по пътя им.

2. ВЪВЕДЕНИЕ

Лицата, които са диагностицирани като надарени/талантливи и същевременно имат дефицит, затруднение или увреждане в поне една област, се наричат двойно изключителни (2E) (Neihart, 2008). Тези лица могат да притежават не само изключителни способности, но и състояния като специфични обучителни затруднения (СОЗ), синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност (СДВХ) или разстройство от аутистичния спектър (РСА) (Şentürk, Kefeli, & Emecan, 2022). Въпреки че това определение е общоприето от епистемологична гледна точка, някои се борят с приемането му от онтологична гледна точка, основано на идеята, че изключителната интелигентност и увреждането не могат да съществуват едновременно в един индивид (Baum, Rizza, & Renzulli, 2006). Въпреки продължаващите дебати, дължащи се на този парадоксален характер на състоянието, през последните години се наблюдава увеличаване на броя на изследванията по тази тема, особено в САЩ, европейските страни и Турция.

Именно с тази цел се насърчават инициативи за повишаване на осведомеността относно проблемите на двойно изключителните ученици, които притежават различни характеристики на когнитивното и социално-емоционалното развитие в сравнение с техните връстници, определени или като интелектуално надарени или като изискващи специално образование.

Добрата информираност по темата е крачка в посока осигуряване на двойно изключителните ученици на образованието, което заслужават, развивайки талантите им и повишавайки техните компетентности. Изхождайки от гореизложеното, главната цел на представяната Програма е да се повиши информираността по темата сред учителите, родителите и общността като цяло, което би допринесло за създаването на позитивна и подкрепяща училищна среда, съобразена със специфичните характеристики и потребности на двойно изключителните ученици.

При разработването на Програмата беше направен обстоен преглед на литературата, включващ законови разпоредби като „Закон за образованието на всички деца с увреждания“ (1975 г.), „Закон за образованието на хората с увреждания“ (IDEA, 2004 г.), емпирични изследвания, подкрепени от определени фондове в световен мащаб, посветени на съществуването на двойно изключителни ученици, както и изследвания, проведени сред двойно изключителни ученици в периода 1980-2000 г. Този процес доведе до идентифициране на програмните резултати, които бяха изготвени въз основа на таксономичен подход, като бяха взети предвид компонентите, свързани с концепцията за двойното изключение (едновременното

наличие на надареност/талант и нужда от специално образование), характеристиките на двойно изключителните ученици и техните социално-емоционални потребности.

Учебните задачи, които се разглеждат в програмата, са подготвени в съответствие с 5Е модела на обучение. Съдържанието, свързано с процеса на преподаване и учене, е разработено като подробно ръководство за тези, които ще пролагат дейностите, насърчаващи активния процес на учене за участниците. Програмата има гъвкава структура, взети са под внимание различията в социокултурната среда, знанията и уменията на преподавателите, нивото на готовност на участниците, образователната среда и други променливи, като по този начин се създават условия за обогатяване и диференциране на процеса на преподаване и учене.

Целевата група на Програмата, фокусирана върху двойно изключителните ученици, включва учители, студенти от педагогическите специалности на университетите, ресурсни и помощник учители, специалисти от екипите за подкрепа, родители, както и всички заинтересовани страни.

3. ОСНОВЕН ПОДХОД И МОДЕЛ НА ПРОГРАМАТА

Програмата за повишаване на осведомеността за двойно изключителните деца е разработена с приобщаващ подход, който обхваща всички заинтересовани страни, включително учители, бъдещи учители, специалисти от подкрепящите екипи, родители и др. В образователните ситуации, разработени в съответствие с 5Е модела, са използвани различни методи и техники, насърчаващи активното включване на участниците в обучението. Въз основа на съдържанието на дейностите са използвани различни инструменти за оценка (анкети, чек-листи и др.), насочени както към процеса на обучението, така и към резултатите от него.

4. ЦЕЛИ НА ПРОГРАМАТА

1. Определяне на понятието „надареност“.
2. Запознаване с общите характеристики на надарените ученици.
3. Изясняване на характеристиките на надарените ученици с примери.
4. Запознаване с различни стратегии за преподаване на надарени ученици.
5. Прогнозиране на предизвикателствата, с които се сблъскват надарените ученици по време на образователния процес.
6. Осъзнаване значението на задоволяването на социално-емоционалните потребности на надарените ученици.
7. Определяне на понятието „двойно изключителни“.
8. Изясняване на разликите между понятията „двойно изключителни“ и „надарени ученици“.
9. Обясняване на парадокса „двойно изключение“ и неговите основни компоненти

(надареност, обучителни трудности, ХАДВ и др.).

10. Идентифициране на силните и слабите страни на двойно изключителните ученици.
11. 11. Посочване на примери за предизвикателствата, с които се сблъскват двойно изключителните ученици в училище, в семейството и в социалната среда.
12. 12. Разпознаване на специфичните образователни потребности на двойно изключителните ученици.
13. 13. Признаване важността на осигуряване на социално-емоционална подкрепа за академичното развитие на двойно изключителните ученици.

5. СЪДЪРЖАНИЕ НА ПРОГРАМАТА

5.1 СПЕЦИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ

Образованието е неизбежна необходимост за хората, за да се адаптират към постоянно развиващия се и променящ се свят. Когато разглеждаме образователния процес, който обхваща значителна част от живота на човек, най-значимият фактор, който се откроява, несъмнено са индивидуалните различия. Първоначално индивидуалните различия се наблюдават във външния вид на хората, но не се ограничават само до него. Освен всичко друго, отразяват се и на начина, по който хората учат и научават. Стилът на учене, темпото, целите и прилагането на усвоените знания на всеки индивид са различни. Наличието на индивидуални различия в образователния процес налага планирането и осъществяването на образователните процеси в съответствие с определени подходи и принципи.

Едно от най-важните изисквания за провеждане на образователни дейности, е да се осигурят равни възможности за всички обучаеми, като се отчитат индивидуалните им различия, оценяват се специфичните им потребности и се взема под внимание стилът им на учене. Равните образователни възможности, които отчитат индивидуалните различия, са основни изисквания на демократичните и справедливи обществени подходи и методи. Като се има предвид, че класовете в нашите училища не се състоят от ученици със сходни характеристики по отношение на физическите, поведенческите, социалните и академичните аспекти, е необходимо (макар и да е трудно) учителите да се стремят да отговорят на специфичните потребности на всички обучаеми.

Имайки предвид индивидуалните различия, е лесно да се разбере защо някои ученици не могат да се възползват от общообразователната учебна програма в същата степен като връстниците си и затова се нуждаят от по-специален подход

и/или допълнителна подкрепа. Специалното образование включва предоставяне на цялостна, основана на научни изследвания, оценка и обучение, помощни услуги в рамките на специално разработени програми за ученици със затруднения или с изявени способности в когнитивната, поведенческата, социално-емоционалната, физическата и сензорната област (Bryant, Smith, & Bryant, 2008). За постигане на желаните цели в практиката на специалното образование е изключително важно да се подготвят и прилагат индивидуални образователни програми, съобразени с всички области на развитие на ученика, като се отчитат индивидуалните му различия. Ето защо е необходимо да се действа в рамките на определени принципи и систематично при предоставянето на специални образователни услуги.

Основната цел в образователния процес на лицата със специални потребности е да се допринесе за тяхната самостоятелност през целия им живот, за придобиване на умения за независим живот и за осигуряване на социалната им интеграция (Cavkaytar, 2013). Основната цел при осигуряването на услуги в съответствие с принципите, посочени в областта на специалното образование, е да се предоставят специални образователни услуги по възможно най-здравословен начин.

За да се възползва от специални образователни услуги, ученикът трябва да получат съответната оценка (в някои случаи говорим за диагноза). Провеждат се медицински, педагогически и психологически оценки, за да се определи дали съответното дете/ученик има специални потребности. Въз основа на резултатите от различни тестове се определят и нуждите на ученика от допълнителна подкрепа, и се препоръчват мерки за неговата максимална адаптация в учебната среда, за преодоляване или компенсирание на затрудненията му и за разгръщане на потенциала му.

Специалното образование в числа и проценти

Според доклад на Световната здравна организация 1,3 милиона души в света са с някаква форма на увреждане/нарушение, което съответства на около 16% от световното население. Ако се базираме на тези цифри, следва да заключим, че у всеки шести човек е налице някаква форма на физическо, психическо или когнитивно нарушение. Тези хора са изложени на два пъти по-висок риск от депресия, астма, диабет, инсулти, затлъстяване и др. (Световна здравна организация, 2023 г.).

Според данни от САЩ за учебната 2021-2022 г. се посочва, че има 7,3 милиона ученици, които получават специални образователни услуги по Закона за образованието на хората с увреждания (IDEA) във възрастовия диапазон 3-21 години, и това съставлява 15% от учениците в държавните училища (Национален център за

образователна статистика, 2023 г.).

Като цяло, когато се разглеждат числата и процентите, свързани с хората с някаква форма на увреждане/нарушение, се вижда, че броят им не е малък и се увеличава с всяка следваща година. Ето защо, в светлината на тези данни, е важно да се планират добре услугите, които ще се предоставят на лицата със специални нужди, в зависимост от сферите на обслужване (образование, здравеопазване и др.).

Референции

Bryant, D. P., Smith, D.D. & Bryant, B. R. (2008). Teaching students with special needs in inclusive classrooms. Pearson Education Inc.

Cavkaytar, A. (2013). Ailelerle işbirliği. Eripek, S. (Ed.), Özel Eğitim içinde (s.53-65). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

World Health Organization (2023). <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health#:~:text=An%20estimated%201.3%20billion%20people%20%E2%80%93%20or%2016%25%20of%20the%20global,experience%20a%20significant%20disability%20today>

National Center for Education Statistics (2023). <https://nces.ed.gov/programs/coe/indicator/cgg/students-with-disabilities>

5.2. НАДАРЕНОСТ

Разбирането на понятието „надареност“ зависи от историческия и културния контекст (Limont, 2010). Най-изтъкнатите философи през вековете са се вълнували от тайната на човешките способности. Конфуций (551-479 г. пр. Хр.) смята, че надарените деца са богатството на нацията и за тях трябва да се полагат специални грижи и да им се оказва подкрепа. Той подчертавал, че трябва да се подпомагат не само тези от богати семейства, но и тези от семейства с ниски доходи, настанявайки ги в дворовете на мандарини или императори (Limont, 2005). Древногръцките философи, сред които и Сократ (469-399 г. пр. Хр.), считат, че хората се раждат със специфични способности или с определен потенциал от способности. Аристотел застъпва тезата, че на всеки трябва да се разпределят роли според парадигмата на способностите, които притежава. Той също така подчертава, че способностите не са фиксирано свойство и трябва да се развиват (Limont, 2010). Важно е да се подчертае, че не всеки човек, който в ретроспекция е определен като надарен или талантлив, се развива в областите на човешкото функциониране по-добре от хората със „средни способности“. В много случаи способностите и талантът не са явно изразени и

очевидни, затова конвенционалната оценка на способностите на дадено лице, макар да се счита за валидна, може да доведе до погрешни заключения (Gierczyk, 2019).

Историята познава много примери. Айнщайн, който днес е признат за един от най-великите физици на XX век, не се е отличавал от своите връстници като дете - той започва да говори едва на четиригодишна възраст. На Карузо, италианския оперен певец, известен като „краля на тенорите“, един от учителите му в училище преди началото на кариерата му казал, че не може да пее, защото няма подходящ глас за това. Добре известна е историята на Едисон, за който учителите смятали, че „нещо не е наред“ с мозъка му заради прекалено голямата му глава, и че от него най-вероятно няма да излезе нищо. Списъкът може да бъде, разбира се, продължен.

Има три подхода към изясняване на понятието „надареност“ и към изследванията на надареността: теологичен, метафизичен и емпиричен, като те са обособени и от епохата, в която възникват и се утвърждават. Теологичният подход разглежда надарените лица като притежаващи висша сила, свръхестествени същества. Тази позиция е очевидна например във възгледите на Платон или Конфуций, както бе споменато по-горе, които пишат за „небесни деца“. При метафизичния подход се наблюдава промяна към асоцииране на талантите като по-човешки и по-малко свръхестествени.

В същото време се засилва асоциацията, която понякога се наблюдава и в наши дни, за връзка между гениалността и лудостта и психичните заболявания. При емпиричния подход, зародил се през XX в. и господстващ до днес, идентифицирането на надареността се основава на научни методи и изследвания (Al-Hroub & El Khoury, 2018), а многобройността и разнообразието на определенията за надареност карат изследователите да ги категоризират и синтезират (Ledzinska, 2008). Станислав Попек съпоставя различните концепции за способностите и стига до извода, че може да се говори за поне четири аспекта на понятието.

Според някои учени (Łukasiewicz-Wieleba, 2018) способностите се характеризират с:

- *ефикасност на дейностите, умение и бързина при постигане на резултат; по-голяма или по-добра способност, например на паметта; по-високо качество, дълбочина и широта на процеса на анализ, синтез и разбиране; индивидуални различия в представянето на хората в сравними или сходни ситуации;*
- *действителната способност да се направи нещо, умение; потенциална способност за придобиване на някакво умение, като максимално потенциално ниво на постижение;*
- *относително неизменна характеристика на когнитивните процеси, която води*

до високи постижения;

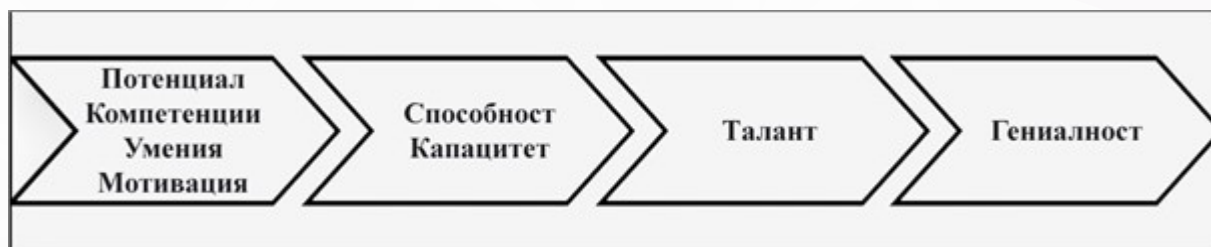
- *индивидуални характеристики на личността на индивида, чрез които могат да се формират определени навици, умения и способности.*

Анализирайки описаните в литературата теории за способностите, може да се види голямото им разнообразие. В продължение на повече от век изследвания на способностите те са описвани като неизменни и принадлежащи на всеки индивид, имащи своя генезис в генетичните детерминанти, и като такива, зависещи от културата, средата и обучението на индивида. Съвременните динамични модели на способностите подчертават въздействието на социалните и политическите влияния върху потенциала на индивида, възможността за промяна и значението на собствената дейност на индивида за развитието на способностите (Łukasiewicz-Wieleba, 2018). Въпреки че от много години се правят опити за систематизиране на терминологията, свързана с надареността и таланта, терминологичната дилема остава. Не съществува еднозначно и универсално определение за изключително надарено дете. Почти 100 значения на термина „надареност“ (Freeman, 2005) се отнасят до развитието на детето над средното ниво в психологически сфери като интелигентност или творчество. Често обаче те се отнасят до аспекти на постиженията на детето и измеримите му академични резултати (Hany, 1993).

този въпрос, включително способности, дарби, капацитет, висока интелигентност, умения, талант, децата са определяни като вундеркинди или гении. В последните години навлиза и терминът „двойно изключителни“. Намирането и съгласуването на единно определение на способностите е трудно по две причини. Първо, едно определение може да стесни обхвата на областите, които се разглеждат при определянето на децата като надарени. Например дадена програма може да разглежда само академичните постижения, като изключва изкуството, театъра, музиката, спорта, лидерството, публичното говорене или творческото писане. Второ, определението може да определи необходимото ниво на отлични постижения, което трябва да бъде постигнато, за да се счита детето за надарено (Al-Hroub & Houry, 2018).

Съвременните изследвания на способностите са свързани с психологията на индивидуалните различия. През XIX, XX и XXI в. психологията на интелигентността, творчеството и мотивацията е основа за разбирането на способностите. Понастоящем не се отрича значението на нивото на интелигентност за способностите, но то се счита за недостатъчен показател за изключителни способности и изисква подкрепа от външната среда и вътрешни фактори като мотивация, себеотрицание и творческо мислене и др.

Тъй като развитието на способностите, надареността и таланта се определя от различни психологически и генетични фактори и фактори на околната среда, представената по-долу диаграма (Диаграма 1) представлява силно опростяване на проблематичния характер на способностите и е само с илюстративна цел.

Диаграма 1: Йерархия на способностите

Психолозите, социолозите и педагозите, занимаващи се с надареността, от много години се борят, наред с другото, с ясното дефиниране на понятието за надареност, което е довело до разработването на много теоретични модели, които имат и своята приложна стойност (Dyrda, 2012; Acar et al. 2016, p.81). Не съществува еднозначно и универсално определение за изключително надарено дете. Както беше загатнато по-рано, съществуват близо 100 значения на термина „надареност“, като почти всички се отнасят до развитието на детето над средното ниво в сфери като интелигентност или творчество. Често обаче те се отнасят до аспекти на постиженията на детето и измеримите резултати от обучението (Hany, 1993). Сидни Мун (2006) прави разграничение между два вида определения на способностите:

1. концептуални (понятийни), които се основават на теоретични концепции за способностите, в които се описва способен човек,
2. оперативни, които оперативно превеждат концепциите за способностите на езика на практиката и предоставят информация, свързана с процеса на диагностициране на надарените лица.

Референции

- Acar, S., Sen, S., & Cayirdag, N. (2016). Consistency of the performance and non-performance methods in gifted identification: A multilevel meta-analytic review. *Gifted Child Quarterly*, 60(2).
- Al-Hroub, A., & El Houry, S. (2018). Definitions and Conceptions of Giftedness Around the World. In: *Gifted Education in Lebanese Schools*. Springer Briefs in Psychology. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-78592-9_2
- Bartnikowska, U., & Antoszewska, B. (2017). Children with special educational needs (SEN) in the Polish education system. *International Journal of Psycho-Educational Sciences*, 6(3). [in Polish].
- Cybis, N., Drop, E., Rowinski, T., & Ciecuch, J. (2013). Talented student - analysis of

- available diagnostic tools: Report prepared within the project Development and implementation of a comprehensive working system with a gifted student. Warsaw: Educational Research Institute. [in Polish].
- Dyrda, B. (2012). Educational support for the development of talented students. A socio-pedagogical study. Katowice: Żak Publishing. [in Polish].
- Freeman, J. (2005). Permission to be gifted: how conceptions of giftedness can change lives. In Sternberg, R., & Davidson, J. (Eds.), *Conceptions of Giftedness*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gierczyk, M. K. (2019). Talented student in Polish and English school space: A comparative study (No. 3882). University of Silesia Press. [In Polish].
- Gierczyk, M. K., & Hornby, G. (2021). Twice-Exceptional Students: Review of Implications for Special and Inclusive Education. *Education Sciences*, 11(1), 1-10. <https://doi.org/10.3390/educsci11020085>
- Grygier, U., Jancarz-Łanczkowska, B., & Piotrowski, K. (2013). How to discover and develop natural science talents in primary, middle, and high school students. Warsaw: Centre for Education Development. [in Polish].
- Hany, E.A.. (1993). How teachers identify gifted students: feature processing or concept-based classification. *European Journal for High Ability*, 4.
- Jakubek, H. (n.d.). Building a school system that works with talented students in cooperation with parents and the local community. Retrieved from <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=4859>
- Ledzinska, M. (1996). Information processing by students of varied ability levels and their academic progress. Warsaw: Faculty of Psychology, University of Warsaw. [in Polish].
- Limont, W. (2010). Talented student. How to recognize and work with them. Gdańsk: Gdańsk Psychological Publishing. [in Polish].
- Limont, W. (2012). Educating talented students in the Polish education system - selected examples. Warsaw: Educational Research Institute. [in Polish].
- Łukasiewicz-Wieleba, J. (2018). Recognizing the potential as well as strengths and limitations in developing children's abilities in parents' narratives. Academy of Special Education Publishing. [in Polish].
- Moon, S. M. (2006). Developing a definition of giftedness. In Purcell, J., & Eckhart, R. (Eds.). *Designing services and programs for high-ability learners: A guide-book for gifted education* (pp. 23–31). Thousand Oaks, CA: Corwin Press
- Popek, S. (2001). The person is a creative unit. Lublin: Maria Curie-Skłodowska University Press. [in Polish].
- Porzucek-Miśkiewicz, M. (2018). The place of a gifted student in teaching practice. *Culture - Society - Education*, 2(14).
- Uszyńska-Jarmoc, J., Kunat, B., & Mazur, J. (2015). Talented but how? (Self-)diagnosis of students' abilities and talents. Białystok: Centre for Lifelong Learning in Białystok. [in Polish].
- (n.d.). Talented student. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/edukacja/uczen-zdolny> [in Polish].

5.3. ДВОЙНО ИЗКЛЮЧИТЕЛНИ

Понятието „двойно изключителни“ се появява в резултат на дългогодишни изследвания и идентифициране на пресечни точки между областите на специалното образование и образованието за надарени ученици (Baldwin et al., 2015a). През годините са предлагани множество дефиниции на термина „двойно изключителен“. Едно от най-ранните определения гласи, че това са надарени ученици, които едновременно с това имат някакво обучително затруднение (Klingner, 2022). За обозначаване на ученици от тази група в литературата се използват термини като „двойно изключителни“, „със затруднения в ученето“, „надарени хора с увреждания“ и „надарени ученици с обучителни затруднения“ (Şentürk et al., 2022a). През последните години обаче има консенсус и широко е разпространено използването на термина двойно изключителни (2e)“ (Amiri, 2020). Той описва потребностите на учениците, които притежават „уникални“ когнитивни способности или талант наред със затруднение, разстройство и/или увреждане (Baldwin et al., 2015b). „Законът за образованието на лица с увреждания“ (IDEA) в САЩ класифицира уврежданията в 13 различни категории: „интелектуално увреждане, увреждане на слуха (включително глухота), увреждане на говора или езика, зрително увреждане (включително слепота), емоционални смущения, ортопедични увреждания, аутизъм, травматично мозъчно увреждане, сляпо-глухота, други увреждания на здравето, специфични обучителни затруднения или множество увреждания“ (IDEA, 2004). Дванадесет от тези категории (с изключение на интелектуалните затруднения) могат да съществуват паралелно с надареността. Foley Nicrop и др. (2013) описват събирането на надареността и увреждането като парадоксална ситуация и подчертават необходимостта от обща дефиниция, която да опише характеристиките и потребностите на двойно изключителните ученици. В този контекст е разработена общоприета работна дефиниция:

„Двойно изключителните са ученици, които имат потенциал за високи постижения или творчество в една или повече области като математика, наука, технологии, социални изкуства, визуални, пространствени или сценични изкуства или други области на човешката дейност И които имат едно или повече увреждания, идентифицирани съгласно федералните или щатските критерии. Тези увреждания включват специфични обучителни затруднения (SLD); речеви и езикови нарушения; емоционални/поведенчески разстройства; физически увреждания; разстройства от аутистичния спектър (ASD); или други увреждания на здравето, като синдром на дефицит на вниманието и хиперактивност (ADHD). Тези увреждания и големите способности се комбинират, за да създадат уникална група ученици, които може да не демонстрират високи академични постижения или специфични увреждания. Техните дарби могат да прикрият уврежданията им, а уврежданията им могат да скрият техните дарби”
(Reis et al., 2014).

В образователната среда според този прикриващ (маскиращ) ефект двойно изключителните ученици могат да принадлежат към една от три различни групи (Baum, 1990), като за всяка група има уникални предизвикателства за идентифициране и интервенция. Учениците са:

1. идентифицирани като надарени, но може да имат затруднения в определени академични области и да не показват очакваното от тях ниво на постижения. В началния етап учениците от тази група успяват да постигнат добри резултати. Но в прогимназия и гимназиален етап изискванията на учебната програма и организацията вече са по-големи и надхвърлят способността на учениците да компенсират, затова и техните постижения започват да спадат.
2. диагностицирани със специални образователни потребности и тяхната надареност може да бъде пренебрегната или да не и се обърне внимание заради средно или под средното ниво на представяне в определени академични области. Тези деца са насочени за специални образователни услуги, но не им се предоставят възможности за по-задълбочено обучение за силните им страни.
3. такива, които не проявяват признаци нито на специални образователни потребности, нито на надареност, тъй като техните способности и затруднения се прикриват взаимно. В този случай те могат да бъдат възприети като „средно ниво“ и да не бъдат идентифицирани нито като надарени, нито като такива с обучителни затруднения.

Съвместното съществуване на надареност и увреждания може да усложни процеса на идентифициране и да затрудни учителите, възпитателите и родителите

да разпознават, разбират и подкрепят двойно изключителните ученици. Маскиращият ефект при двойната изключителност може да доведе до погрешна диагноза или пропусната диагноза, където надареността на ученика може да компенсира неговите предизвикателства в ученето или обратното, да доведе до недостатъчно представяне и недостатъчна акомодация на двойно изключителните ученици. В този случай те не могат да получат адекватен достъп до образованието и социално-емоционалната подкрепа, от които се нуждаят (Şentürk et al., 2022b). Затова педагозите, учителите, родителите и другите професионалисти трябва да познават феномена на двойната изключителност и маскиращият ефект, за да могат да разпознават спецификите на двойно изключителните ученици и да се съобразяват по подходящ начин с тях в образователната среда.

Както стана ясно, идентифицирането на двойно изключителните ученици е сложен процес, който изисква нюансиран подход. Традиционните модели за идентификация не винаги ще дефинират тези ученици точно, което подчертава необходимостта от по-прецизни и всеобхватни процеси на идентификация. Въпреки предизвикателствата, бяха разработени модели за скрининг за оценка на променливостта в академични области като четене и математика, за да се идентифицират тези ученици (McCallum et al., 2013). Психометричните и динамичните оценки, базирани на учебната програма, също са проучени за идентифициране на когнитивните характеристики при двойно изключителни ученици, които показват както високи способности, така и специфични обучителни затруднения (Al-Hroub, 2021). Това изисква всеобхватен и многоизмерен подход, който взема предвид както техните изключителни способности, така и затрудненията им.

Стратегиите за идентифициране на двойно изключителни ученици могат да бъдат обобщени от Davidson Institute, както следва:

- Приемете всеобхватна стратегия и множество мерки за идентифициране на двойно изключителни ученици, като включите различни методи за оценяване, включително писмени тестове и оценки на поведението.
- Провеждайте както структурирани оценявания, така и неформални наблюдения, за да получите цялостно разбиране на силните страни на ученика и предизвикателствата пред него.
- Анализирайте внимателно резултатите от IQ тестовете, като отчитате, че много от двойно изключителните деца показват неравномерно представяне и асинхронно развитие.
- Коригирайте критериите за оценка, за да приспособите несъответствията или затрудненията в обучението, като позволите по-приобщаващо идентифициране на двойно изключителните ученици.

- В случаите, когато учениците се затрудняват с обработката на подробна информация, обмислете използването на устно изпитване с въпроси като алтернатива на официалните писмени тестове.
- Осигурете достатъчно време на учениците да покажат знанията си, като предложите ако е необходимо и по-дълго време за работа при оценяване.

Освен това е изключително важно да се признае съществуването на двойна изключителност като отделна категория, за да се разграничат тези ученици от техните връстници, които са само надарени или само нуждаещи се от специално образование. Изследванията подчертават колко е важно да разбираме уникалните характеристики и потребности на двойно изключителните ученици. Педагозите и учителите играят решаваща роля в разпознаването, насочването и подкрепата на тези ученици. Училищните съветници също имат ключова роля в подпомагането на семействата да разберат идентифицирането на двойната изключителност и разработването на подходящи интервенции (Foley-Nicpon & Assouline, 2015).

5.3.1. Характеристики на двойно изключителните ученици

Отличителните характеристики на двойно изключителните ученици обхващат комбинация от изключителни интелектуални способности и предизвикателства за учене. Те притежават уникален набор от характеристики, които ги отличават от другите групи ученици. Тези ученици често се сблъскват с предизвикателства, тъй като не отговарят на традиционните дефиниции за изключителност (Reis et al., 2014). Те често проявяват асинхронно развитие, при което има значителна разлика между когнитивните им способности и академичните им постижения в определени области. Освен това те могат да демонстрират високи нива на творчество, критично мислене и умения за решаване на проблеми, наред със затруднения в организацията, вниманието и изпълнителните функции.

Често академичната самооценка и самоефективността на двойно изключителният ученик са ниски, тъй като той може да възприема себе си като самозванец или неподходящ (Baldwin et al., 2015a). Вътрешно тези ученици могат да изпитват чувство на провал, депресия, ниска самоефективност и безполезност, докато външно могат да бъдат агресивни и хиперактивни (Foley-Nicpon et al., 2010). Освен това те могат да проявяват социални, емоционални и поведенчески характеристики като нездравословен перфекционизъм, силни емоции, ниско самочувствие, разочарование и склонност да се отказват, когато са изправени пред предизвикателства (Pfeiffer, 2015).

Различни групи на двойно изключителни ученици с техните общи характеристики

	Надареност	Специфични обучителни затруднения (SLD) и Надареност	ADHD и Надареност	Разстройства от аутистичния спектър (ASD) и Надареност
Академични постижения	<ul style="list-style-type: none"> • Богат речник • Умения за бързо четене • Склонност към четене в ранна възраст • Силна памет • Умения за решаване на проблеми и мислене на по-високо ниво • Сила на 	<ul style="list-style-type: none"> • Трудности при четене въпреки ранното вербално развитие • Дисграфия • Дислексия • Дискалкулия • Проблеми с краткосрочната памет • Силно критично и творческо мислене • Задълбочени познания по специфичните интереси • Предпочитание за пространствени задачи 	<ul style="list-style-type: none"> • Трудности при започване, следване или завършване на задача • Силно критично и творческо мислене • Предпочитание за пространствени задачи 	<ul style="list-style-type: none"> • Подходящо когнитивно развитие без забавяне в развитието на езика • Трудности при разбирането на абстрактни понятия и задачи, които изискват критично и творческо мислене • Предпочитание за пространствени задачи • Прекалена заетост с една или повече еднообразни и ограничени видове задачи
Проблеми с вниманието	<ul style="list-style-type: none"> • Дълго задържане на вниманието в областите на интерес • Разсейване при ранна скука поради бързо учене 	<ul style="list-style-type: none"> • Кратко време на задържане на вниманието и бързо разсейване • Прекомерно движение, бездействие или апатия 	<ul style="list-style-type: none"> • Невъзможност да се стои неподвижно, нервност, постоянно движение • Затруднения да се стои неподвижно • Бързо разсейване 	<ul style="list-style-type: none"> • Специфични или повтарящи се движения • Постоянна загриженост за части от предмети

<p>Умения за организиране</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Следване и завършване на инструкции бързо и лесно ● Детайлно и креативно мислене 	<ul style="list-style-type: none"> ● Затруднения при разбиране и следване на инструкциите ● Трудности при изразяване на мисли устно и писмено ● Затруднения при извършване на работа, когато липсва структура или предвидимост (невербално обучително затруднение) 	<ul style="list-style-type: none"> ● Трудности при следване и изпълнение на инструкции ● Трудности в управлението на времето 	<ul style="list-style-type: none"> ● Твърдо придържане към
<p>Социални умения</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● Развито чувство за хумор ● Способност за добра комуникация с родители, учители и други възрастни ● Високо чувство на отговорност 	<ul style="list-style-type: none"> ● Проблеми с четенето в социален контекст (невербално обучително затруднение) 	<ul style="list-style-type: none"> ● Трудности при осмисляне на субектите в техния социален контекст 	<ul style="list-style-type: none"> ● Количествено влошаване на социалното взаимодействие (поне по два начина) ● Липса на невербално поведение ● Неуспешно развитие на взаимоотношения с връстници ● Липса на споделяне на спонтанен интерес, щастие или постижения ● Липса на социална или емоционална взаимозависимост

Citazione: Reis et al, 2014 & Şentürk et al., 2022a.

Ако разгледаме таблицата ще видим ясно, че се оформят различни групи ученици с отличителни характеристики, когато надареността е придружена от различни увреждания или обучителни затруднения. Въпреки различията, общото за всички е техният талантлив потенциал, а това е най-важният аспект, който

трябва да се разпознава за двойно изключителните ученици. В заключение, двойно изключителните ученици притежават сложна комбинация от способности и предизвикателства, които изискват персонализирани образователни подходи. Разпознаването и подчертаването на техните силни страни, справянето с техните слабости и предоставянето на подходяща социално-емоционална подкрепа са незаменими при подпомагането на тези ученици да реализират пълния си потенциал.

5.3.2. Обучителни потребности на двойно изключителните ученици

Стратегиите за интервенция при двойно изключителните ученици са от решаващо значение за тяхното академично и социално развитие. Изследванията подчертават значението на цялостните оценки при идентифицирането на тези ученици, определянето на техните силни и слаби страни и разработването на подходящи образователни препоръки (Assouline et al., 2010). Въз основа на настоящите емпирични констатации се препоръчва стратегиите за първична интервенция да се съсредоточат върху силните страни и интереси на ученика, като предлагат предизвикателства и задачи, съвместими с неговите способности. Вторичните интервенции трябва да са насочени към преодоляване на слабостите и да осигуряват обучение в компенсаторни стратегии (Neihart, 2008). Прилагането на подходи „отговор на интервенцията“ (Rtl) е признато за полезно поради своите стратегии за ранна интервенция и многостранен подход за справяне както със силните, така и със слабите страни (Pereles et al., 2009). Crepeau-Hobson и Bianco (2010) предлагат интегриран модел, базиран на Rtl за надарени ученици с обучителни затруднения. Той следва тристепенен подход:

Ниво 1: Започва с обучение и оценяване в общообразователната класната стая, като предоставя възможности на учениците да изследват и показват своите интереси, силни страни и таланти. Провежда се универсален скрининг, включително скрининг на по-високо от съответния клас ниво, за идентифициране на ученици, които може да се нуждаят от допълнителна подкрепа.

Ниво 2: Включва целенасочена оценка за идентифициране на трудностите и силните страни на учениците в процеса на обработка. В рамките на основната учебна програма се предоставят диференцирано обучение и възможности за обогатяване, със сътрудничество между училищния персонал/специалисти за разработване на двойно диференцирана учебна програма, насочена към способностите и предизвикателствата на учениците.

Ниво 3: Отнася се за ученици, чиито потребности не се покриват на ниво 2, включва цялостна психообразователна оценка. Тази оценка включва стандартизирана оценка

на когнитивните способности и постижения, заедно с множество методи за оценка както на надареността, така и на дефицитите в ученето. Въз основа на данните от оценката се разработва план за интервенция, включително индивидуализирани стратегии и услуги за справяне с академичните трудности и подпомагане на нуждите от по-задълбочено обучение, включително интензивни методи като пропускане на клас, класиране за напреднали, ранно записване. В това ниво се прилага текущо наблюдение на напредъка и се правят промени в учебната програма, ако е необходимо.

Изключително важно е двойно изключителните ученици да получат и социални и емоционални умения, включително постоянство, саморегулиране, насърчаване на взаимоотношенията, за да се подобрят техните дългосрочни резултати (Neihart, 2008). Интервенциите, насочени към надареността и уврежданията, доказано повишават мотивацията, самочувствието, собствената ефективност и ангажираността към ученето при тези ученици. Освен това, ефективни са и програмите, които насърчават 2е учениците да работят с връстници, които имат подобни предизвикателства и разработват компенсаторни стратегии (Reis et al., 2000). За тези ученици са необходими гъвкави, многоизмерни и индивидуализирани образователни програми. Гъвкавостта на програмите е от съществено значение, за да бъдат обхванати разнообразните способности и потребности на учениците. Те може да се нуждаят от допълнително време, различни стратегии за учене или подкрепа в обучението, дори в рамките на един и същи предмет. Например, използването на компютърни приложения може да помогне на надарен ученик със специфични обучителни затруднения при четене и писане. Това не само подобрява академичните постижения, но също така насърчава социално-емоционалното развитие и повишава самочувствието. Друг важен аспект е сътрудничеството между учители, специалисти, съветници, родители и отговорни лица. Да обобщим:

- Развивайте и насърчавайте силните страни и интересите на ученика
- Прилагайте интервенции, които дават приоритет на надареността и подкрепят затрудненията, за да подобрите мотивацията, самочувствието и ангажираността към ученето
- Помагайте на учениците да усвоят компенсаторни техники и подходи за преодоляване на предизвикателствата
- Осигурете гъвкава, многоизмерна учебна програма/програми и индивидуализирани образователни планове (IEP), за да обхванете различните способности и потребности
- Използвайте различни стратегии за учене, включително допълнително време,

различни обучителни подходи и помощни инструменти

- Насърчавайте развитието на техните социални и емоционални умения
- Стимулирайте сътрудничеството между връстници със сходни предизвикателства
- Насърчавайте сътрудничеството между учители, специалисти, родители и други заинтересовани страни.

5.3.3. Социални и емоционални нужди на двойно изключителните ученици

Двойно изключителните ученици се сблъскват с академични предизвикателства, както и социални и емоционални проблеми в настоящата образователна среда, въпреки високите си интелектуални способности или таланти (Kaufman, 2018). Независимо, че имат уникален профил с отличителни характеристики, техните социални и емоционални потребности си приличат в много аспекти, затова задоволяването на социално-емоционалните нужди се разглежда като решаващо за техния успех и положително саморазвитие. Вместо да се фокусират единствено върху слабостите, подробните планове трябва да са насочени към когнитивни, академични, социални и емоционални потребности като:

Самовъзприятие: Има множество изследвания, които показват, че двойно изключителните ученици имат ниска академична самооценка. Тяхното академично, социално и емоционално самовъзприятие е по-ниско от това на техните връстници, които имат само надареност или само обучителни затруднения (Foley-Nicron et al., 2015). Те могат да се чувстват неразбрани или не на място поради парадокса между техните интелектуални способности и предизвикателствата в ученето. Те трябва да осъзнаят силните си страни, както и слабите, за да развият увереност и положителна представа за себе си.

Разочарование: Несъответствието между интелектуалните им способности и академичните им постижения често води до разочарование сред двойно изключителните ученици. Въпреки силните си страни, те може да се борят да постигнат академичните очаквания, да не могат да се справят с преживяванията в училище и понякога да изпитват трудности при разбирането дори на най-основните понятия или изпълнението на прости задачи, могат дори да им се лепят негативни етикети, като мързеливи, разглезени или немотивирани, от учители и членове на семейството, всичко това води до разочарование и подкопава тяхната увереност да успеят (Baldwin et al., 2015b; Neihart, 2008).

Тревожност: Проучванията подчертават въздействието на негативния опит в училище върху тези ученици, което води до повишен стрес и тревожност. Това безпокойство често произтича от предизвикателствата при изпълнението на задачите и постигането на техните цели, несъответствието между техния потенциал и действителното представяне, което води до чувство на неадекватност и страх

от провал (Beckmann & Minnaert, 2018; Nielsen, 2002). Личната характеристика като нездравословния перфекционизъм може допълнително да задълбочи проблемите с психичното здраве при двойно изключителните ученици (Candler, 2017).

Социални умения: Двойно изключителните ученици изпитват двойно повече социални и емоционални проблеми с приспособяването в сравнение с техните талантиви връстници (Neihart, 1999; Neihart et al., 2002). Дефицитите в социалните умения влияят негативно на взаимоотношенията с връстниците. Те трудно създават приятели, сътрудничат с връстници или се справят ефективно със социалните взаимодействия. В този случай могат да се чувстват изолирани или откъснати от училищната среда, което води до чувство на самота или социално отхвърляне.

Затова подкрепата на социалните и емоционални нужди на двойно изключителните ученици изисква съответно многостранен подход, който е насочен към техните уникални силни страни и предизвикателства. Ето някои стратегии за учители и други образователни специалисти:

- Насърчавайте самосъзнанието: Помагайте на учениците да разберат своите силни и слаби страни, както и как техните обучителни различия могат да повлияят на социалните им взаимодействия и емоции
- Преподавайте стратегии за преодоляване: Научете учениците на стратегии за преодоляване, за да управляват стреса, разочарованието и безпокойството
- Насърчавайте социалните умения и взаимоотношенията с връстниците: Предлагайте възможности надвойно изключителните ученици да взаимодействат с връстници, които споделят сходни интереси и предизвикателства, което подсилва чувството за принадлежност и подкрепа
- Насърчавайте самозастъпничеството: Дайте възможност на учениците да отстояват себе си, като ги научите как да представят своите потребности, да търсят помощ при нужда, и да изразяват уверено своите мисли и чувства
- Осигурете подкрепяща среда: Създайте безопасна и грижовна среда в класната стая, където учениците се чувстват ценени, приети и разбрани и включете целия училищен персонал в този процес
- Предоставяйте индивидуална подкрепа: Предлагайте индивидуална подкрепа и акомодация, съобразени с уникалните потребности на всеки ученик
- Предлагайте консултации: Осигурете достъп до консултантски услуги или групи за подкрепа, където учениците могат да обсъждат своите чувства, притеснения и предизвикателства с обучен професионалист или връстници.
- Включете родителите: Работете заедно с родителите, за да се запознаете със силните страни, предизвикателствата и социално-емоционалните потребности на ученика и разработете стратегии за подкрепа както у дома, така и в училище.

- Не забравяйте, че подкрепата на социалните и емоционалните потребности на двойно изключителните ученици е незаменима за тяхното благополучие, академичен успех и цялостно развитие.

References Референции

- Al-Hroub A. (2021). *Utility of Psychometric and Dynamic Assessments for Identifying Cognitive Characteristics of Twice-Exceptional Students*. *Frontiers in psychology*, 12, 747872. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.747872>
- Amiri, M. (2020). *At a glance of twice-exceptional children on psychological perspective*. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 7(3), 105-114. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1420389>
- Assouline, S. G., Foley Nicpon, M., & Whiteman, C. (2010). *Cognitive and psychosocial characteristics of gifted students with written language disability*. *Gifted Child Quarterly*, 54(2), 102–115. <https://doi.org/10.1177/0016986209355974>
- Baldwin, L., Baum, S., Pereles, D., & Hughes, C. (2015a). *Twice-exceptional learners: The journey toward a shared vision*. *Gifted Child Today*, 38(4), 206–214. <https://doi.org/10.1177/1076217515597277>
- Baldwin, L., Omdal, S. N., & Pereles, D. (2015b). *Beyond stereotypes: understanding, recognizing, and working with twice-exceptional learners*. *Teaching Exceptional Children*, 47(4), 216–225. <https://doi.org/10.1177/0040059915569361>
- Baum, S. M. (1990). *Gifted but learning disabled: A puzzling paradox*. *ERIC Digest #E479*. <https://doi.org/10.1080/1045988X.1989.9944546>
- Beckmann, E., & Minnaert, A. (2018). *Non-cognitive characteristics of gifted students with learning disabilities: An in-depth systematic review*. *Frontiers in Psychology*, 9, 1-20. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00504>
- Candler, M. M. (2017). *The influence of perfectionism on mental health in gifted and twice-exceptional students*. <https://doi.org/10.17077/etd.pr6zbxz>
- Crepeau-Hobson, F. and Bianco, M. (2010). *Identification of gifted students with learning disabilities in a response-to-intervention era*. *Psychology in the Schools*, 48(2), 102-109. <https://doi.org/10.1002/pits.20528>
- Davidson Institute, <https://www.davidsongifted.org/>
- Foley-Nicpon, M. and Assouline, S. G. (2015). *Counselling considerations for the twice-exceptional client*. *Journal of Counselling & Development*, 93(2), 202-211. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6676.2015.00196.x>
- Foley-Nicpon, M., Allmon, A. L., Sieck, B. C., & Stinson, R. D. (2010). *Empirical investigation of twice-exceptionality: where have we been and where are we going?*. *Gifted Child*

- Quarterly, 55(1), 3-17. <https://doi.org/10.1177/0016986210382575>
- Foley-Nicpon, M., Assouline, S. G., & Colangelo, N. (2013). Twice-exceptional learners: Who needs to know what? *Gifted Child Quarterly*, 57(3), 169–180. <https://doi.org/10.1177/0016986213490021>
- Foley-Nicpon, M., Assouline, S. G., & Fosenburg, S. (2015). The relationship between self-concept, ability, and academic programming among twice-exceptional youth. *Journal of Advanced Academics*, 26(4), 256–273. <https://doi.org/1932202/10.1177X1560336>
- Individuals with Disabilities Education Improvement Act (IDEA). (2004). P.L. 108-446. <https://sites.ed.gov/idea/about-idea/>
- İlhan Emecan, B. (2023). İki kere özel öğrencilerle ilgili farkındalık eğitim programının etkililiği. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Kaufman, S. B. (Ed.). (2018). *Twice-exceptional: Supporting and educating bright and creative students with learning difficulties*. Oxford University Press.
- Klingner, R. (2022). Twice-exceptional children and their challenges in dealing with normality. *Education Sciences*, 12(4), 268. <http://dx.doi.org/10.3390/educsci12040268>
- McCallum, R. S., Bell, S. M., Coles, J. T., Miller, K. C., Hopkins, M. B., & Hilton-Prillhart, A. (2013). A model for screening twice-exceptional students (gifted with learning disabilities) within a response to intervention paradigm. *Gifted Child Quarterly*, 57(4), 209-222. <https://doi.org/10.1177/0016986213500070>
- MEB (2018). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. Mevzuat İçeriğinde Ara (meb.gov.tr).
- Neihart, M. (1999). The Impact of giftedness on psychological well-being: What does the empirical literature say?. *Roeper Review: A Journal on Gifted Education*, 22(1), 10-17. <https://doi.org/10.1080/02783199909553991>
- Neihart, M. (2002). "Gifted children and depression". M. Neihart, S. M. Reis, N. M. Robinson, & S. M. Moon (eds.) in: *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* (s. 93-102). Waco, TX: Prufrock Press, Inc.
- Neihart, M. (2008). Identifying and providing services to twice-exceptional children. In S. I. Pfeiffer (Ed.), *Handbook of giftedness in children: Psychoeducational theory, research, and best practices* (pp. 115-137). Springer.
- Nielsen, M. E. (2002). Gifted students with learning disabilities: Recommendations for identification and programming. *Exceptionality*, 10 (2), 93 – 111. Doi: 10.1207/S15327035EX1002_4
- Pereles, D. A., Omdal, S., & Baldwin, L. (2009). Response to intervention and twice-exceptional learners: A promising fit. *Gifted Child Today*, 32(3), 40-51. <https://doi.org/10.1177/107621750903200310>
- Pfeiffer, S. (2015). Gifted students with a coexisting disability: the twice-exceptional. *Estudos De Psicologia (Campinas)*, 32(4), 717-727. <https://doi.org/10.1590/0103->

166x2015000400015

Reis, S. M., Baum, S. M. & Burke, E. (2014). An operational definition of twice-exceptional learners: Implications and applications. *Gifted Child Quarterly*, 58(3), 217-230. <https://doi.org/10.1177/0016986214534976>

Reis, S. M., McGuire, J. M., & Neu, T. W. (2000). Compensation strategies used by high-ability students with learning disabilities who succeed in college. *Gifted Child Quarterly*, 44(2), 123-134. <https://doi.org/10.1177/001698620004400205>

Şentürk, S., Kefeli, I., & İlhan Emecan, B. (2022a). Conceptual analysis of twice-exceptionality. *Education Quarterly Reviews*, 5(2), 644-655. <https://ssrn.com/abstract=4301105>

Şentürk, Ş., Kefeli, İ., & İlhan Emecan, B. (2022b). Türkiye’de iki kere özel (2Ö) öğrencilere yönelik eğitim politikası önerisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(2), 677-696. <https://doi.org/10.7822/omuefd.1202248>

Yılmaz-Yenioğlu, B. ve Melekoğlu, M. A. (2021). Öğrenme güçlüğü ve özel yeteneği olan iki kere farklı bireylere yönelik yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(4), 999-1024. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.696065>.

5.4. ПОГЛЕД КЪМ СТРАНИТЕ – ПАРТНЬОРИ

Равнището на развитие на страните е пряко пропорционално на възможностите за образование, които те предоставят на своето общество, и на качеството на образователните практики.

Разглеждайки историческия процес на специалното образование в световен мащаб, може да се забележи, че в древността лицата със специални потребности не са имали дори право на живот (Çitil, 2012). С разпространението на семитските религии отрицателното отношение към хората с увреждания започва да намалява на Запад, а с Ренесанса и реформаторските движения на преден план излизат ценностите, които се приписват на хората. През XVI в. започват систематични усилия за обучението на хората с увреждания. Исторически погледнато, първо са започнати образователни инициативи за хората с увреден слух, последвани от усилия за хората с увредено зрение и интелектуални затруднения.

В Съединените щати училища за хора с увреждания са създадени през XIX век. В началото на XX век, с появата на тестовете за интелигентност, става по-лесно да се измери нивото на интелигентност на хората и да се установят различията. Докато броят на специалните училища се увеличава през първата половина на XX

век, през втората половина се наблюдава ускоряване на практиките за приобщаване/интеграция, особено след приемането на Закона за образованието на всички деца с увреждания в САЩ през 1975 г. и Закона за образованието на хората с увреждания (IDEA), приет през 1990 г. (P.L. 101-476). Подобно развитие на отношението към хората увреждания/нарушения и разширяване на образователните възможности за тях се наблюдава и в Европа.

5.4.1. Турция

Обучение на ученици със специални образователни потребности

През последните години възходът на разбирането за поставяне на ученика в центъра на образователния процес доведе до значително развитие в областта на специалното образование в Турция. Въпросът какво може да се направи, за да се осигурят добри възможности за всички, независимо от техните увреждания, продължава да формира и ръководи услугите, предлагани в общото и специалното образование, както и образователните политики в Турция. Отношението към темата за специалното образование в годините се е променяло и е преминало през различни етапи.

Поради географското си положение Турция е повлияна както от Запада, така и от Изтока.

Информацията за предоставяните услуги на лица с увреждания в исторически план е оскъдна и свързана най-вече с изграждането на специализирани заведения („Darülaceze“, „Darüşşifa“ и „Bimarhanes“) за хора с увреждания и психични отклонения (Ünlü, 2018). Има сведения за съществуването на учебни заведения („Enderun Schools“) във втората половина на XVI век, в които се обучавали момчета с изяви способности. В края на XIX век са открити училища за деца с увреден слух и увредено зрение, които след Войната за независимост са под егидата на Министерството на здравеопазването и социалните грижи (Akçamete and Kaner, 1999).

С установяването на Републиката и премахването на половата и класовата дискриминация в образованието неговото значение съществено нараства. През 1951 г. планирането и предоставянето на специалните образователни услуги са прехвърлени към Министерството на националното образование (Akçamete and Kaner, 1999), в резултат на което настъпват много промени по отношение на административните, правните и институционалните аспекти. За да се обучават кадри в областта на специалното образование, през 1952 г. в рамките на Института за образование „Гази“

е открита катедра по специално образование (Enç, Çağlar, and Özsoy, 1987). През 1955 г. е създаден Центърът за психологическо обслужване, който полага основите на днешните консултативни и рехабилитационни центрове. Започва откриването на специални класове във училищата за деца с интелектуални затруднения (Özsoy, 1990).

Правна рамка на специалните образователни услуги в Турция

До 1950-те, когато настъпват съществени промени в образователната система, Турция следва редица международни разпоредби относно правата на децата и лицата със специални нужди, като Женевската декларация за правата на детето (1923), Всеобщата декларация за правата на човека (1948) на ООН, както и местни правни разпоредби, сред които Законът за обучението на деца с изключителни способности в чужбина (1948). Законът за обучението на деца с изключителни дарби в областта на изобразителното изкуство от държавата (1956 г.), Законът за децата, нуждаещи се от закрила (1957 г.), Декларацията за правата на детето (1959 г.), Законът за началното образование и обучение (1961 г.), Конституцията от 1961 г., Наредбата за децата, нуждаещи се от специално образование (1962 г.), Основният закон за народната просвета (1973 г.), Декларацията на ООН за правата на хората с увреждания (1975 г.), Конституцията от 1982 г., Конвенция № 1 на Международната организация на труда. 159 за професионална рехабилитация и заетост на хората с увреждания (1983 г.), Декларацията от Саламанка (1994 г.), Законът за социалните услуги и институцията за закрила на детето (1983 г.), Законът за децата, нуждаещи се от специално образование (1983 г.), Декрет-закон № 573 за специалното образование (заменил Закона за децата, нуждаещи се от специално образование), издаден през 1997 г., са закони, които разширяват правата на лицата, нуждаещи се от специално образование. През първата половина на XXI век е публикувана Наредбата за специалните образователни услуги, а Конвенцията за правата на хората с увреждания е подписана от Турция на същата дата, на която е открита за подписване от държавите-страни по нея - 30 март 2007 г. В днешно време основната правна база за услугите, предоставяни на лица, нуждаещи се от специално образование, се състои от „Наредба-закон № 573 за специалното образование“, „Наредба за специалните образователни услуги“ и „Закон № 5378 за хората с увреждания“.

В обобщение, когато се разглежда историческият процес, приетите закони, образователните политики, международно приетите решения и дейностите за обучение на персонал в областта на специалното образование са позволили на хората със специални нужди в Турция да получат социални, образователни и икономически права и да се възползват от предоставените услуги.

Предоставяне на специални образователни услуги в Турция

В Турция Министерството на националното образование (МОН) е пряко отговорно за предоставянето на специални образователни услуги, а различни звена в рамките на МОН работят реализират този процес. Генералната дирекция за специално образование и услуги за ориентирани е водещото звено в рамките на Министерството на националното образование. Създадена през 1980 г., Генералната дирекция за специално образование и услуги за ориентирани предоставя услуги от 2011 г. насам, като разполага със 7 департаментни председателства и 1 специално бюро. Сред седемте дирекции са: дирекция „Образователни политики“, дирекция „Програми и учебни материали“, дирекция „Специално образование и приобщаване“, дирекция „Развитие на специалните таланти“, дирекция „Професионално ориентиране“ и дирекция „Мониторинг и оценка“. Всяко звено извършва услуги в областта на специалното образование в рамките на своите задължения и отговорности. Така например дирекция „Развитие на специални таланти“ отговаря за насочването и диагностицирането на талантливите ученици, които ще се обучават в центрове за наука и изкуство, за провеждането на изследвания, планирането, прилагането, оценяването и развитието на дейности в подкрепа на социалното, емоционалното, академичното и кариерното развитие на талантливи ученици, за организирането на обучение за семействата на им, за координирането на подготовката на образователните програми, прилагани в централите за наука и изкуство в сътрудничество със съответните звена, както и за провеждането на изследвания и проучвания за определяне на политики, стратегии и цели, свързани с образованието на талантливите лица. Дейностите, извършвани в рамките на Генералната дирекция, се регламентират с Указ-закон № 573 и Наредбата за услугите в областта на специалното образование. Макар че Генералната дирекция отговаря за предоставянето на специални образователни услуги на всички нива, тя си сътрудничи и с други генерални дирекции в рамките на Министерството на националното образование и с различни публични институции. Например, Главна дирекция „Основно образование“, Главна дирекция „Средно образование“ и Главна дирекция „Специални учебни заведения“ в рамките на Министерството на националното образование предоставят услуги на лица, нуждаещи се от специално образование. Специалните училища и специалните рехабилитационни центрове попадат в обхвата на Главната дирекция на специалните учебни заведения. Според статистическите данни на Министерството на националното образование за 2022/2023 г. в Турция има 222 специални образователни рехабилитационни центъра, които обслужват 531 016 ученици. Услуги предоставят 15 специални детски градини, 13 специални основни училища, 5 специални средни училища и 2 специални

гимназии. Според статистическите данни на Министерството на националното образование за периода 2022-2023 г. общо 507 804 ученици са се възползвали от услуги в областта на специалното образование. От тези ученици 8 799 получават предучилищно образование, 191 632 получават образование в първия етап, 208 503 получават образование във втория етап и 98 870 получават образование в третия етап на специалното образование. От общо 507 804 ученици, които получават образование на тези нива, 384 250 продължават да се обучават в масови училища. Освен Министерството на националното образование, Генералната дирекция за услуги за хора с увреждания и възрастни хора към Министерството на семейството и социалните услуги предоставя услуги за грижи и защита на хора с увреждания и възрастни хора, а Турската агенция по заетостта осигурява професионално обучение и услуги за лица с увреждания. Освен това учители и специалисти по специално образование се обучават в катедрите по специално образование към факултетите по образование във висшите учебни заведения, а някои университети провеждат проучвания, насочени както към лицата, нуждаещи се от специално образование, така и към техните семейства чрез центрове за кандидатстване и изследвания.

Видове и нива на специални образователни услуги в Турция

В Турция специалните образователни услуги варират в зависимост от вида и нивото на образование. Специални образователни услуги се предоставят от ранна детска възраст до висшите образователни степени, включително предучилищно образование, начално образование, средно образование и висше образование. Образованието в ранна детска възраст обхваща образователните дейности на деца на възраст от 0 до 36 месеца, където децата се обучават заедно с родителите си и се отчитат техните потребности. Тези образователни дейности се провеждат за всяко дете в два пъти в седмицата по два учебни часа.

Предучилищното образование, задължително за лица, нуждаещи се от специално образование, които са навършили 36 месеца, се осъществява предимно в съответствие с практиките на приобщаващото образование. Въпреки това тези деца могат да получават специални образователни услуги и в специални образователни институции или класове.

Началното и средното образование може да бъде осигурено чрез практики за приобщаващо образование или чрез ползване на специални училища. Центровете за професионално ориентиране и изследване отговарят за насочването на учениците в рамките на най-малко ограничаващата среда. Учениците, които не могат да продължат средното си образование по различни причини, имат възможност да

продължат образованието си и чрез дистанционно обучение.

Лицата, нуждаещи се от специално образование, които са завършили средно образование, могат да продължат и във висше учебно заведение. При подаване на молба се правят необходимите корекции в приемния изпит на висшето учебно заведение в зависимост от вида на увреждането и характеристиките на лицето. Въз основа на резултатите от изпита лицата, нуждаещи се от специално образование, могат да се запишат в дадена програма и да продължат образованието си в университет.

В допълнение към тези нива на образование, специални образователни услуги се предоставят и в други видове образование, като например домашно образование, дистанционно образование, болнично образование, допълващо образование и семейно образование.

При предоставянето на специални образователни услуги на лица със специални потребности в Турция се спазват следните принципи:

- Предоставяне на образователни услуги, като се вземат предвид индивидуалните различия, особеностите на развитието и образователните потребности на учениците в рамките на общите цели и основните принципи на турското национално образование.
- Гарантиране, че лицата, нуждаещи се от специално образование, се възползват от специални образователни услуги в съответствие с техните интереси, желания, квалификация и способности.
- Предоставяне на специални образователни услуги от ранна възраст.
- Планиране и прилагане на специални образователни услуги, без да се отделят лицата, нуждаещи се от специално образование, от тяхната социална и физическа среда, доколкото е възможно, и да се обхване процесът на взаимодействие и взаимна адаптация с общността.
- Даване на приоритет на обучението на лица, нуждаещи се от специално образование, заедно с други лица, като се адаптират целите, съдържанието и процесите на преподаване в зависимост от техните образователни постижения.
- Сътрудничество с институции и организации, за да се гарантира, че лицата, нуждаещи се от специално образование, могат да продължат образованието си на всички нива.
- Разработване на индивидуални образователни планове (ИОП) за лица, нуждаещи се от специално образование, и прилагане на индивидуални образователни програми.
- Осигуряване на активно участие на семействата във всички етапи на процеса на

специалното образование.

- Сътрудничество със съответните факултети на университетите и организациите на гражданското общество, ангажирани с дейности в полза на лица, нуждаещи се от специално образование, при разработването на политики в областта на специалното образование.

През последните години вместо лицата със специални потребности да се настаняват в отделни училища, все повече се възприема образователна политика, която набляга на включването им в масовото училище. Когато се разглеждат образователните практики на децата и младежите със специални потребности в Турция, се наблюдава, че те се възползват от целодневни приобщаващи/интеграционни практики в общообразователните класове, полудневни приобщаващи/интеграционни практики в общообразователните училища и отделни специални училища с лица със сходни специални потребности. В допълнение, образователни услуги за подкрепа се предоставят от специални рехабилитационни и консултативни центрове в рамките на университетите.

Образованието за надарени деца в Турция

Хората се раждат със свои собствени различия и се стремят да определят своя собствен път според потенциала си. Потенциалът на хората се разкрива чрез образование, съобразено с техните индивидуални различия и потребности. Тази идея е разгледана в произведението на Платон „Републиката“, като хората са оприличени на мини:

„Образованието, което се дава на индивидите с различни качества, трябва да е съобразено с техния потенциал. Задачите, които ще се възлагат в бъдеще, също ще се основават на развитието на този потенциал. Най-изявените индивиди се оприличават на златни мини, а тези, които се оприличават на златни мини, ще бъдат обучавани за владетели. Помощниците са оприличени на сребро, а занаятчиите и земеделците - на желязо и бронз. Тези, които имат потенциала на златото, ще управляват, тези със среброто ще помагат на управниците, а тези с желязото и бронза ще се подчиняват.“ (Платон, 2008).

В много страни днес се отдава голямо значение на образованието на надарени и талантиви хора, като се изхожда от разбирането, че те трябва да получат образование, съответстващо на техния потенциал. В Турция обучението на надарените

деца се основава на определението, прието от Министерството на националното образование (МОН). Според Министерството на националното образование надарени са децата, които се представят на по-високо ниво в сравнение със своите връстници по отношение на интелигентност, творческо мислене, артистични способности или академичен успех, както е определено от експертите, и които се нуждаят от специално образование в тези области. Въз основа на това определение се отбелязва, че надарените деца се различават значително от своите връстници по отношение на характеристиките и потребностите си и се нуждаят от подкрепа чрез различни образователни програми извън обичайната учебна програма (Bakioğlu, 2013).

За да се даде възможност на надарените и талантливите ученици да използват в максимална степен своя потенциал, трябва да им се осигури подходяща образователна среда. По отношение на обучението на надарени деца Турция е на едно от челните места в света, а опитът ѝ датира от древни времена. Образованието на надарените лица, започнало при селджуките в медресетата „Низамие“, продължава в Османската империя в училищата „Ендерун“.

Първото учебно заведение в света, в което образованието на надарени и талантливи хора е планирано, всеобхватно и систематично прилагано, е училището в Ендерун. Училището в Ендерун е създадено в средата на XV в. по време на управлението на султан Мехмед II (Kaşa, 2013). В това училище комисия подбира момчета на възраст между 8 и 18 години от турски и немюсюлмански семейства. Освен на уроците във висшите медресета от този период, в училището в Ендерун се набляга и на художественото образование и възпитанието на характера (Kılıç, 2015). Известно още като Дворцовото училище в образователната система на Османската империя, училището Ендерун осигурявало образование и обучение в различни области като военно дело, дипломация, изобразително изкуство и спорт, които били силно ориентирани към учениците и практични (Kefeli, 2019). „Ендерун“, който е формирал управленските, научните и художествените кадри на Османската империя, днес служи като източник на практики, свързани с обучението на надарени и талантливи ученици в много развити страни (Kurnaz, 2014).

След установяването на Турската република се прилагат много практики, свързани с обучението на надарени лица. Например през 1962 г. в съответствие с решенията на VII Национален съвет по образованието са създадени природонаучни гимназии за обучение на надарени ученици в областта на природните науки и математиката. През учебната 1963-1964 г. е открита природонаучната гимназия в Анкара, където учениците се подбират чрез изпит сред завършилите средно образование; специалното обучение се осигурява от учители, обучени в САЩ и METU, с финансовата подкрепа на фондация „Форд“ и информационната подкрепа

на гимназията по природни науки в Бронкс, Ню Йорк. Днес природоматематическите гимназии са училища, предоставящи унифицирано масово образование по природни науки и математика (Bakiođlu, 2013).

Единствената възможност за надарените ученици в рамките на формалното образование, съгласно националните разпоредби, е осигуряването на стаи за подкрепа. Въз основа на оценките, извършени в центровете по ориентиране, учениците, диагностицирани като „надарени“, получават два вида мерки за подкрепа в рамките на основното образование (Център за наука и изкуство + упражнения в клас + стая за подкрепа) и на средното образование (упражнения в клас + стая за подкрепа). По този начин идентифицираните надарени ученици могат да се възползват от стаи за подкрепа в своите училища. В циркулярно писмо, публикувано на 18.05.2015 г. (Циркулярно писмо №: 2015/15), се поставя акцент върху задължението за създаване на стаи за подкрепа в училищата, в които се обучават лица със специални образователни потребности, а отговорността и правомощията за планиране в това отношение са делегирани на училищната администрация. Според Наредбата за специалните образователни услуги стаята за подкрепа се определя като „среда, организирана за предоставяне на помощни образователни услуги на ученици, които продължават образованието си чрез приобщаващи практики, и на надарени ученици в областите, от които се нуждаят“ (Afat, 2017).

Стаите за подкрепа се откриват от провинциалните дирекции за национално образование въз основа на препоръките на съвета за специални образователни услуги. Планирането на образователните услуги, които ще се извършват в помощната стая, се извършва от училищната администрация и се прилага индивидуална образователна програма (ИОП), като се вземат предвид образователните резултати на учениците. Освен това може да се осигури групово обучение с ученици, които са на едно и също ниво по отношение на образователните резултати. Учениците могат да се възползват от занятията в стаите за подкрепа за максимум 40 % от седмичните си учебни часове. Съдържанието на програмата, която трябва да получат учениците, се изготвя и контролира от „Звеното за изготвяне на индивидуални учебни програми“ в рамките на училището. Не е задължително стаята за подкрепа да бъде фиксирано физическо пространство. Следователно образователните услуги за подкрепа могат да се предоставят в различни пространства в рамките на училището, когато са изпълнени минималните условия (Afat, 2017).

Обучение на надарените ученици извън формалното образование

Центрове за наука и изкуство (SACs)

Първият център за наука и изкуство (SAC) в Турция е открит в Анкара през 1995 г. SAC са независими специални образователни институции, създадени, за да гарантират, че учениците със специални или изключителни способности, посещаващи предучилищни, начални и средни образователни институции, осъзнават своите индивидуални таланти, без да прекъсват формалното си обучение, и да им помагат да развиват и използват способностите си в максимална степен (MEB, 2013).

Подборът на ученици за SAC се състои от процес на диагностика, който включва първоначално номиниране от комисии, сформирани в институциите за формално образование, групова проверка и индивидуална оценка (Alevli, 2019). Процесът на първоначално номиниране се извършва от комисии за професионално ориентиране, сформирани във формалните образователни институции. Училищната комисия по професионално ориентиране се състои от директора на училището, заместник-директорите, психологическите съветници и поне един класен ръководител от 1, 2 и 3 клас, определен от директора на училището. Процедурите за диагностициране на учениците за SAC се провеждат сред учениците, определени от комисията според областите на талантите в 1, 2 и 3 клас. Могат да бъдат номинирани до 20 % от общия брой ученици по области на таланта за всеки клас, определени във всяка паралелка (Ръководство за диагностика и разпределение на ученици в помощни кабинети, центрове за наука и изкуство). След като учениците бъдат диагностицирани, те започват обучението си в Центровете за наука и изкуство във втори клас на основното училище и продължават до 12-и клас на гимназията. В Центровете за наука и изкуство надарените деца получават образование чрез модел на проектно-базирано обучение, съобразен с нивото на таланта им, и от тях се очаква да изпълняват проекти с определено качество.

След завършване на всяка програма учениците получават „сертификат за завършване“ от администрацията на центъра (MEB, 2007 г.). Периодите на работа на SAC се определят от Наредбата за специалното образование. Както се вижда, в образователния процес, състоящ се от пет програми, учениците получават право да завършат SAC след завършване на всяка програма. В центровете се подготвят и прилагат обогатени образователни програми, основани на постиженията във формалното образование, като се набляга на използването на знания, а учениците са активни участници. По този начин учениците се възпитават да се превърнат в личности, които учат, като правят, произвеждат, решават проблеми, мислят творчески

и провеждат научни изследвания и изобретения под ръководството на водещи учители (Levent, 2011). По данни на Министерството на националното образование за периода 2022-2023 г. в Турция има 393 центъра за наука и изкуство, които подпомагат 83 051 надарени и талантлив ученици (МЕВ, 2023).

Друг типичен пример за програми за обучение след завършване на училище в Турция са Програмите за обучение на надарени деца (ÜYEP), провеждани в кампуса на Анадолския университет.

Образователна програма за надарени (ÜYEP):

Създадената през 2007 г. в Анадолския университет програма за обучение на надарени ученици (ÜYEP) е програма за обучение след завършване на училище, предназначена за надарени ученици. ÜYEP разполага с уникални модели за диагностика, учебна програма, преподаване, оценяване и обучение на учители. Учебната програма на ÜYEP е разработена въз основа на теорията за успешната интелигентност, както и на изследвания в областта на творчеството и решаването на проблеми (Sak, et al., 2015). В ÜYEP учениците получават обогатено и ускорено образование, предимно по математика и природни науки. Като вид програма ÜYEP използва стратегия за хомогенно групиране след завършване на училище и предлага обучение през почивните дни и през летните периоди. Поради акцента върху постиженията в областта на математиката и природните науки, ÜYEP предлага само обогатени и ускорени курсове в тези области. Моделът на учебната програма на ÜYEP се състои от аналитични способности, творчески способности, практически способности, компоненти на знанието, умения за решаване на проблеми и мислене (Akkaş and Tortop, 2015).

Програма за образование на надарени и талантливи ученици (ÜYÜKER):

Образователната програма за надарени и талантливи ученици (ÜYÜKER) е разработена от експерти в университета „Бюлент Ечевит“ в Зонгулдак. ÜYÜKER е университетска програма с уникални компоненти на учебния план, обучение на ментори и критерии за подбор на ученици. ÜYÜKER се състои от три етапа всеки с продължителност 10-12 седмици за начален, среден и гимназиален етап. При създаването на ÜYÜKER са проучени съвременни модели, свързани с образованието на надарени, за да се създаде модел, подходящ за нашата страна, култура и образователна система (Tortop and Ersoy, 2015).

ÜYÜKER има за цел да обучи академично надарени ученици като учени. Състоящ

се от три етапа на обучение, ÜYÜKER се прилага от 2013 г. в рамките на Центъра за прилагане и изследване на специалните образователни услуги (ÖZELMER) към Университета

Обучение на двойно изключителните ученици в Турция

Концепцията за двойно изключителните деца, в която се пресичат областите на образованието за надарени и специалното образование, привлича вниманието на изследователите и педагозите в Турция от няколко години. Забелязва се, че в периода 2014-2019 г. в турската литература няма публикации, които да се фокусират конкретно върху два пъти по-изключителните двойно изключителните ученици и да използват този термин (Yılmaz-Yeniođlu & Melekođlu, 2021). Въпреки това има ограничен брой проучвания, разглеждащи ученици, идентифицирани едновременно като надарени и със състояния като ХАДВ или специфични обучителни затруднения. Настоящата ситуация в Турция по отношение на подпомагането двойно изключителните ученици може да се характеризира с нарастваща информираност за тяхното съществуване и нужди сред изследователите и педагозите, макар и все още недостатъчна. Продължават да съществуват предизвикателства при идентифицирането, разбирането и подкрепата на двойно изключителните ученици, включително проблеми с инструментите за оценка, професионалната експертиза и обучението на учителите

Наредбата за специалните образователни услуги на Министерството на националното образование (МОН), която е основната правна рамка както за образованието на надарени ученици, така и за ученици със специални потребности, не включва никакъв израз или намек за ученици с двойно изключение (МОН, 2018 г.). Тук нуждите и образованието на учениците с изявени дарби и на тези, които се нуждаят от специално образование, са задълбочено дефинирани. Освен това се споменава възможността един ученик да има множество увреждания или състояния, т.е. да има повече от едно затруднение или разстройство, но напълно се пренебрегва възможността надарен ученик да има каквото и да е увреждане (İlhan Emecan, 2023). В този случай учениците са идентифицирани от една-единствена гледна точка. Няма налични цифрови данни за броя или делá на двойно изключителните ученици в рамките на ученическата популация в Турция. Няма съмнение обаче, че тези ученици присъстват в различни видове и нива на училищата. Липсата на официално признаване на двойно изключителните ученици в законодателството показва недостатъци в политиките и стратегиите за прилагане за посрещане на нуждите на тази уникална ученическа популация. В момента се полагат усилия за застъпничество

за политики, които изрично признават и подкрепят учениците с двойно изключение, както и за осигуряване на програми за повишаване на осведомеността и обучение на преподавателите и за разработване на инструменти за оценяване, съобразени с точното идентифициране на тези ученици (Şentürk et al., 2022b)

В заключение, изучаването на двойно изключителните ученици в Турция е все още в начален етап, като все повече се признава необходимостта от ефективно разбиране и подкрепа на тази уникална група ученици. Съществува обаче ясен призив за по-нататъшни изследвания, разработване на политики и инициативи за професионално развитие, за да се гарантира, че нуждите на учениците с двойно изключение са адекватно посрещнати в турската образователна система.

Референции

- Afat, N. (2017). *Üstün zekalı ve özel yetenekli bireylerin eğitiminde destek eğitim odalarının incelenmesi. Researcher.*
- Akçamete, G., & Kaner, S. (1999). *Cumhuriyetin 75 yılında çocuğa yönelik özel eğitim çalışmaları, 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi: Cumhuriyet ve Çocuk. Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 2, ss.395-405.*
- Akkaş, E. & Tortop H.S. (2015). *Üstün yetenekliler eğitiminde farklılaştırma: Temel kavramlar, modellerin karşılaştırılması ve öneriler. Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi, 2(2), 31-44.*
- Alevli, O. (2019). *Özel yetenekli öğrencilere bilim ve sanat merkezlerinde uygulanan türkçe eğitimi: Bir durum çalışması. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi.*
- Bakioğlu A. & Levent F. (2013). *Üstün yeteneklilerin eğitiminde türkiye için öneriler, Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 1(1), 31-44.*
- Çitil, M. (2012). *Yasalar ve özel eğitim. Vize Yayıncılık.*
- Çitil, M. (2009). *Cumhuriyetin ilanından günümüze Türkiye’de özel eğitim. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.*
- Enç, M, Çağlar, D & Özsoy, Y. (1987). *Özel Eğitime Giriş. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları*
- Günay R. & Güngör H.İ. (2013). *Osmanlı Devleti’nde sağır, dilsiz ve a’mâ mektebi. Tarih Araştırmaları Dergisi. Cilt: 32 Sayı: 53 (s. 55-76)*
- İlhan Emecan, B. (2023). *İki kere özel öğrencilerle ilgili farkındalık eğitim programının etkililiği. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.*
- Kaya, N. (2013). *Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitimi ve SAC’ler. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15(1), 115-122.*

- Kefeli, İ. (2019). Türkiye’de özel yeteneklilerin eğitimi. Ş. Şentürk ve Y. Barut (Eds.), Öğrenme güçlüğü ve özel yetenek. (ss. 234-245). Nobel Yayıncılık.
- Kılıç, V.C. (2015). Türkiye’de üstün ve özel yetenekli çocuklara yönelik bir eğitim politikası oluşturulamaması sorunu üzerine bir değerlendirme. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 4 (12).
- Kurnaz A. (2014). Yirminci yılında bilim ve sanat merkezlerinin raporlar ve yönetici görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi. Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2(1), 1-22.
- Levent, F. (2011). Üstün yetenekli çocukların hakları el kitabı (anne-baba ve öğretmenler için), 1. Türkiye çocuk hakları kongresi. Çocuk Vakfı Yayınları. ss. 89-98.
- MEB (2023). Milli Eğitim İstatistikleri (2022-2023), https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=508
- MEB (2018). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2018). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24736&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2007). Bilim ve sanat merkezleri yönergesi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2014). Ecnebi memleketlere gönderilecek talebe hakkında kanun http://ogm.meb.gov.tr/yogm/mevzuat/kanun_1416_sayi.pdf
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2015). Destek eğitim odası açılması.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). Üstün yetenekli bireyler strateji ve uygulama planı 2013-2017.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2023). Milli Eğitim İstatistikleri. https://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=508
- Ministry of National Education (2018). Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği. Mevzuat İçeriğinde Ara (meb.gov.tr).
- Özsoy, Y. (1990). Türkiye’de Özel Eğitim. Eğitim Bilimleri I. Ulusal Kongresi. Ankara, 24-28 Eylül. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Platon. (2008). Devlet. S. Eyüboğlu (Çev.). İş Bankası Yayınları.
- Sak U., Ayas M.B., Sezerel B.B., Ercan Öpengin E., Nazlı Özdemir N.N. & Gürbüz Ş.D. (2015). Türkiye’de üstün yeteneklilerin eğitiminin eleştirel bir değerlendirmesi. Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi, 5(2), 110-132.
- Şentürk, Ş., Kefeli, İ., & İlhan Emecan, B. (2022b). Türkiye’de iki kere özel (2Ö) öğrencilere yönelik eğitim politikası önerisi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41(2), 677-696. <https://doi.org/10.7822/omuefd.1202248>
- Tortop H.S. & Ersoy B. (2015). Üstün yetenekliler üniversite köprüsü eğitim programına (ÜYÜKEP) katılan üstün yetenekli öğrencilerin sınıf öğretmenlerinin ÜYÜKEP hakkındaki görüşleri. Üstün Zekâlılar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi, 2(1), 17-24.
- Tortop S. H. & Dinçer S. (2016). Destek eğitim odalarında üstün/özel yetenekli öğrencilerle

çalışan sınıf öğretmenlerinin uygulama hakkındaki görüşleri. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2016, 4(2), 11-28.

Ünlü, E. (2018). Osmanlı döneminde zihin yetersizliği olan bireyler. *Electronic Turkish Studies*, 13(27).

Yılmaz-Yenioğlu, B. & Melekoğlu, M. A. (2021). Öğrenme güçlüğü ve özel yeteneği olan iki kere farklı bireylere yönelik yapılan çalışmaların gözden geçirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(4), 999-1024. <https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.696065>.

5.4.2. POLONIA

Надарени и двойно изключителни ученици в полската образователна система

В полската образователна система не съществува едно-единствено точно определение за надарен ученик, което да бъде регламентирано с конкретен законодателен акт. Терминът „надарен ученик“ се използва в контекста на ученици, които демонстрират умения, способности или таланти над средното ниво в определени области на обучение или в специфични области (Gierczyk & Hornby, 2021). В Полша надарените ученици са включени в групата на учениците със специални образователни потребности (Bartnikowska & Antoszewska, 2017).

Обикновено надарените ученици се идентифицират по различни критерии, като например:

- Резултати от тестове и оценки в училище.
- Активност на учениците в състезания по различни предмети и/или олимпиади
- Междуличностни умения, креативност или аналитични умения.
- Препоръки от учители и специалисти.

Анализът на наличната литература и изследвания на надарените ученици в полската образователна система, направен от Uszyńska-Jarmoc, Kunat и Mazur (2015, с. 22), налага следните изводи:

- в полската образователна система има значителни недостатъци по отношение на процеса на идентифициране на способностите и талантите на учениците; повечето учители не идентифицират точно способностите на учениците.

Върховната контролна палата препоръчва на министъра на националното образование да предприеме законодателна инициатива за въвеждане на определения на термините „способности“ и „таланти“, за да се избегне двусмислието и разнообразието при диагностицирането и подкрепата на надарените ученици (Porzucek-Miśkiewicz, 2018).

- Учителите не разполагат с качествени инструменти за диагностициране на учениците; те оценяват като недостатъчно ефективна работата на училищата по идентифициране и подкрепа на потенциала на децата.

По отношение на надарените ученици съществува т.нар. селективен модел на образователна политика. Най-често използваният от учителите критерий за подбор са училищните постижения на учениците, средният успех, резултатите от състезания. Диагностика, основана на стандартизирани инструменти, се използва рядко (такава диагностика може да бъде извършена например в център за психолого-педагогическо консултиране (Grygier et al., 2013).

В Полша работата с надарени ученици се регулира от няколко нормативни акта и нормативни документи, които определят принципите и стандартите на обучението на надарени ученици. Сред тях следва да отбележим:

3. Наредба на министъра на националното образование от 9 август 2017 г. за условията и реда за издаване на разрешение за обучение по индивидуална програма или отделен учебен предмет и за организиране на такова обучение (ДВ, бр. 1569 от 2017) – надарените ученици може да минат на индивидуална програма във всеки образователен етап и във всеки вид училище.

4. Документи и насоки на Министерството на образованието - редовно публикувани от Министерството документи и насоки за работа с надарени ученици, в които се посочват добрите практики и начините за подкрепа на способностите и талантите на учениците.

5. Образователни програми на училищата и образователните институции - училищата и образователните институции имат възможност да разработват свои собствени програми, които отчитат нуждите и способностите на надарените ученици и определят начините за тяхната подкрепа и развитие.

Горепосоченото законодателство определя мерките, които могат да бъдат предприети за развитие на талантите на учениците. Надареният ученик, поради специалните си потребности, трябва да бъде подкрепян от учителите в съответствие със своите нужди. Освен това надарените ученици имат право на специални форми

на обучение и подкрепа (<https://www.gov.pl/web/edukacja/uczen-zdolny>):

- Кръжоци по интереси - които дават възможност за занимания в различни области извън стандартната учебна програма.
- Консултации и допълнителни дейности за надарените ученици, които им помагат да задълбочат знанията си или да решат по-сложни проблеми.
- Състезания и олимпиади по различни учебни предмети - надарените ученици често се насърчават да участват в състезания и олимпиади, което им позволява да премерят сили с други ученици и да развият уменията си в конкурентна среда.
- Индивидуална програма за обучение (ITN) - дава възможност на ученика да задълбочи знанията си в конкретни области, в които показва академични способности над средното ниво. Тя се реализира като част от образователните дейности в училище, но може да има и извънкласни и извънучилищни дейности, макар че те не са задължителни. ITN позволява на ученика да посещава избрани учебни часове по един, по няколко или по всички учебни предмети и е предназначен да даде възможност на особено надарени ученици да завършат различните етапи на своето образование с ускорени темпове. В рамките на ITN ученикът може да посещава избрани учебни часове от своя клас или от по-висок клас в собственото си училище или в друго училище, както и да посещава часове в училище с по-високо образователно ниво. Освен това той може да следва цялата или част от учебната програма със собствено темпо. В рамките на една учебна година един ученик има възможност да следва учебната програма на два или повече класа.
- Психологическа подкрепа за подпомагане на надарените ученици да се справят с натиска и предизвикателствата на своите способности
- Специализирани корекционно-компенсаторни класове или класове, развиващи емоционално-социални компетентности, които могат да се прилагат в училищата или в центровете за психолого-педагогическо консултиране.

Обучението може да включва различни форми, като например извънкласни дейности, индивидуални консултации, разработване на изследователски проекти или подготовка за академични състезания. Този вид подкрепа има за цел да се адаптира към индивидуалните нужди на ученика, да стимулира интересите му и да развие умения в области, в които той показва особени способности.

В някои училища се назначава координатор, отговарящ за работата с надарените ученици или се създават екипи за подкрепа на училищните способности,

за да се подкрепят учениците, които искат да развиват своите интереси, и да се подпомагат учителите и родителите, които се интересуват от професионалното развитие на способностите на децата (Porzucek-Miśkiewicz, 2018)

В допълнение към общото образование, специализираното образование и министерските проекти съществуват няколко институции, сред които университети, научният център „Коперник“ във Варшава, младежки културни центрове и центрове, предлагащи обогатени програми за ученици в различни области на дейност (Limont, 2012).

През последните години в Полша се наблюдава засилен интерес към въпроса за двойно изключителните ученици, както в литературата, така и в законодателството. Сред двойно изключителните ученици могат да се разграничат три групи. Първата група включва ученици със скрити дефицити, които не пречат да бъдат определени като надарени, но могат да причинят някои трудности в училище. В тази група разликата между очакванията и реалните постижения в училище често е значителна. Втората група се състои от ученици, чиито обучителни трудности са достатъчно сериозни, за да бъдат идентифицирани, но чиито таланти са прикрити от тези трудности. Те обикновено се разглеждат предимно като ученици с проблеми, а не като надарени ученици. Третата група се състои от ученици, чиито дефицити и надареност се припокриват, така че те се разглеждат като ученици със средни възможности. Те не се категоризират нито като надарени, нито като ученици със специфични затруднения. Двойно изключителните ученици често срещат трудности при постигането на резултати, съответстващи на техните способности и таланти, поради наличието на дефицити. Тази ученици обикновено биват включвани в терапевтични или компенсаторни програми, които да ги подкрепят за преодоляване на обучителните затруднения. За съжаление, те в много по-редки случаи се включват в класове или програми за надарени ученици (Cybis et al., 2013).

Референции

- Bartnikowska, U., & Antoszevska, B. (2017). Children with special educational needs (SEN) in the Polish education system. International Journal of Psycho-Educational Sciences, 6(3). [in Polish].*
- Cybis, N., Drop, E., Rowinski, T., & Ciecuch, J. (2013). Talented student - analysis of available diagnostic tools: Report prepared within the project Development and implementation of a comprehensive working system with a gifted student. Warsaw: Educational Research Institute. [in Polish].*
- Gierczyk, M. K., & Hornby, G. (2021). Twice-Exceptional Students: Review of Implications*

for Special and Inclusive Education. *Education Sciences*, 11(1), 1-10. <https://doi.org/10.3390/educsci11020085>

Grygier, U., Jancarz-Łanczkowska, B., & Piotrowski, K. (2013). *How to discover and develop natural science talents in primary, middle, and high school students*. Warsaw: Centre for Education Development. [in Polish].

Limont, W. (2012). *Educating talented students in the Polish education system - selected examples*. Warsaw: Educational Research Institute. [in Polish].

Porzucek-Miśkiewicz, M. (2018). *The place of a gifted student in teaching practice*. *Culture - Society - Education*, 2(14).

Uszyńska-Jarmoc, J., Kunat, B., & Mazur, J. (2015). *Talented but how? (Self-)diagnosis of students' abilities and talents*. Białystok: Centre for Lifelong Learning in Białystok. [in Polish].

(n.d.). *Talented student*. Retrieved from <https://www.gov.pl/web/edukacja/uczen-zdolny> [in Polish].

5.4.3. България

Обучение на ученици със СОП в България

С приемането на новия Закон за предучилищното и училищното образование (ЗПУО, 2016 г.) децата със специални потребности в България се обучават в масовите класове. За по-добра интеграция са въведени редица нормативни документи (Наредба за приобщаващото образование, 2017).

В Закона се дефинира понятието „специални образователни потребности“, като в тази група се включват тези, дължащи се на сензорни увреждания, физически увреждания, множество увреждания, интелектуални затруднения, езиково-говорни нарушения, специфични нарушения на способността за учене (дислексия, дискалкулия, дисграфия), езиково-говорни нарушения, разстройства от аутистичния спектър, емоционални и поведенчески разстройства.

В член 1 от Наредбата за приобщаващото образование (2017 г.) се определя държавният образователен стандарт за приобщаващо образование. В същия документ са посочени условията и редът за предоставяне на обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие на децата и учениците. Подкрепата (обща и допълнителна) в детските градини и училищата се осигурява от психолог или педагогически съветник, логопед, ресурсен учител и други специалисти в зависимост от потребностите на децата и учениците.

На етап предучилищно образование се извършва оценяване на потребностите от подкрепа за личностно развитие на децата. Ранното оценяване се извършва на възраст 3 до 3 години и 6 месеца чрез скрининг за определяна риска от възникване на обучителни затруднения. Скринингът се провежда индивидуално с всяко дете след получаване на разрешение от родителите. Родителите се информират за резултатите от скрининга и заедно с координатора (опитен учител, педагогически съветник) се определя видът подкрепа, от която се нуждае детето.

В повечето училища са сформирани екипи за подкрепа, които включват ресурсни учители, специални педагози, психолози и логопеди. Всички ученици имат право на така наречената „обща подкрепа“, която има за цел да помогне на ученика да се справи с учебния материал в случай на временни затруднения, след продължително отсъствие или при установяване на емоционални и поведенчески проблеми. Общата подкрепа се предоставя от учителите по различните учебни предмети, училищния психолог и/или логопеда в рамките на 40 часа извън учебно време. Директорът на училището уведомява родителите, които са длъжни да осигурят присъствието на ученика.

Допълнителната подкрепа се прилага за ученици, които са официално диагностицирани със специални образователни потребности. Такова диагностициране се извършва от специално сформирани екипи на Регионалните центрове за подкрепа на процеса на приобщаващото образование по препоръка на училищните екипи за подкрепа и след подадена молба от страна на родителите на детето. Допълнителната подкрепа е с продължителност от 60 до 120 часа в рамките на учебната година и се определя в индивидуалния план за подкрепа, съобразен с потребностите на детето.

В страната има и малък брой специални училища за ученици със сензорни увреждания. В тези училища обучението е насочено към социалната интеграция и професионалната реализация на децата и учениците. Това са училищата за ученици със зрителни или слухови увреждания.

Чл. 192 от Закона за предучилищното и училищното образование регламентира броя на децата и учениците със СОП в една група на детската градина или в един клас - до 3. Когато в населеното място няма друга група или клас, който да осигурява същия вид образование, тогава с разрешение на Регионалното управление на образованието се допуска по-голям брой ученици със СОП в една група/клас. В този случай по предложение на екипа за подкрепа на училището се назначава помощник-възпитател.

Учениците със специални образователни потребности могат да учат във всички форми на обучение - дневна, вечерна, комбинирана, дистанционна или дуална. Формата на обучение се избира от ученика или родителя въз основа на препоръката

на екипа за подкрепа на личностното развитие. Въз основа на училищния учебен план се разработва индивидуален учебен план за учениците в индивидуална форма на обучение, като той може да съдържа само част от учебните предмети, определени в рамковия, типовия или в училищния учебен план.

В България подкрепа за децата и учениците със СОП, освен от детските градини и училищата, се осигурява и от Центровете за подкрепа на процеса на приобщаващото образование и/или Центровете за подкрепа на личностното развитие. Техните услуги са в няколко направления:

- превантивна, диагностична, рехабилитационна, коригираща и ресоциализираща работа с деца и ученици;
- ресурсно подпомагане на деца и ученици със специални образователни потребности;
- педагогическа и психологическа подкрепа;
- прилагане на програми за подкрепа и обучение на семейства на деца и ученици с увреждания.
- кариерно ориентиране и консултиране.

Броят на децата със специални образователни потребности в страната постепенно се увеличава през последните години и през настоящата учебна година (2023-2024 г.) има повече от 27 000 деца със специални образователни потребности. За нуждите на тези деца и ученици са осигурени 5 500 обучени специалисти за цялата страна, които работят предимно в големите градове. Съществен проблем е недостигът на квалифициран персонал, който да осигури адекватна подкрепа на нуждаещите се деца и ученици.

Обучение на надарени ученици в България

Според определението на Добринка Тодорина „надарено дете е дете, което показва значително по-високи от средните постижения, обща интелектуална надареност, специални способности в сравнение с връстниците си в областта на науката, изкуството или спорта и ги проявява трайно“. (Тодорина, 2001)

По-мащабно проучване по темата за надарените деца е направено през 2013 г., като са набелязани няколко основни задачи, сред които запознаване на учителите с:

- начините на диагностициране на надарени деца
- характеристиките на надарените деца?

- методиките за развитие талантите на надарените деца
- проблемите и перспективите за работа с надарени деца

През 2017 г. в България влиза в сила Наредбата за приобщаващо образование (2017), в която се определя реда и условията на обща и допълнителна подкрепа за личностно развитие на децата и учениците /чл. 1 и 2/.

В Наредбата също така се определя структурата, реда и условията за утвърждаване на индивидуални учебни планове и на индивидуални учебни програми на ученици със специални образователни потребности и на ученици с изявени дарби по чл. 95, ал. 1, т. 1 и 2 от Закона за предучилищното и училищното образование (2016).

В раздел III на същата Наредба - Предоставяне на обща подкрепа за личностно развитие в център за подкрепа за личностно развитие, в чл. 33, ал. 1 е посочено, че центровете за подкрепа за личностно развитие, с изключение на центровете за специална образователна подкрепа, както и в Националния дворец на децата предоставят обща подкрепа за личностно развитие на децата и учениците. Общата подкрепа включва занимания по интереси за развитие на интересите, способностите и компетентностите на децата и учениците в областта на науките, технологиите, изкуствата и спорта и изяви по интереси.

Центровете за подкрепа за личностно развитие изготвят план за обучение на деца и ученици, сформирани в групи по възраст или според нивото на подготовка. Обучението в центъра може да е целогодишно, временно /за участие в научни, културно-образователни и спортни изяви на общинско, областно, национално и международно равнище или временни групи през ваканциите.

От 2022 г. Югозападен университет „Неофит Рилски“ - Благоевград предлага едногодишна или двугодишна магистърска програма за допълнителна квалификация на завършилите педагогически специалности „Педагогика на обучението на деца с изявени дарби“. В програмата могат да се включат лица с наклонности към творческа дейност и мотивация да работят за откриване и развитие на творческия потенциал на нацията - деца и юноши с изявени дарби, които могат да бъдат полезни не само на себе си, но и на цялото общество.

Студентите, които се обучават в магистърската програма, усвояват задълбочени научни знания за подготовката на надарени деца и юноши относно:

- Характеристики на надарените деца и юноши;
- диагностика на надареността, способностите и таланта;
- образование и ценностно развитие на надарени деца и юноши;

- образователни и информационни технологии в работата с надарени деца;
- развитие на общите интелектуални и специални способности на деца и юноши с изяви дарби в областта на науката, изкуството и спорта в класни, извънкласни и извънучилищни форми на обучение;
- управление на учебната среда за надарени деца и юноши;
- педагогическо консултиране на надарени деца и техните родители;
- ориентиране и кариерно развитие на надарени ученици.

По време на обучението студентите усвояват следните умения:

- Провеждане на обследвания за определяне на надареността, способностите и таланта;
- разработване на инструменти за изследване и развитие на интересите, наклонностите, общите и специалните способности на деца и юноши с изяви дарби;
- прилагане на методи за ефективна творческа дейност.

Завършилите магистърската програма придобиват следните компетенции:

- да създават и прилагат методи и техники за диагностика, обучение и развитие на надарени деца и юноши в класната стая и в извънкласни и извънучилищни дейности в областта на езика, литературата, математиката, природните науки, музиката, изобразителното изкуство, спорта, технологиите, художественото конструиране, хореографията и др.
- да разработват индивидуални образователни програми за развитие на надарени деца и юноши и създаване на индивидуални образователни пространства за тях;
- психологическо и педагогическо консултиране на надарени деца и юноши и техните родители във връзка с тяхното диагностициране, развитие и бъдеща професионална реализация.

Програмата дава възможност и за развиване на някои социално значими личностни качества у студентите, необходими за работата им с надарени деца и юноши, като се основава на трансформирането на информационната функция на учителя във функция на фасилитатор и медиатор.

През последните години се полагат много усилия за развиване на способностите и насърчаване изяви на талантливите и надарените ученици, но все още съществуват някои проблеми:

- Учителите не разполагат с утвърдена и общоприета методика за оценяване на надарените ученици, а правят такива оценки въз основа на постиженията на учениците и личния си опит.
- Не всички училища разполагат с модерно оборудване и квалифициран персонал, необходими за пълноценна работа с надарени деца.

Обучението на двойно изключителни ученици в България

Понятието „два пъти изключителен“ не е познато на повечето хора в България. Кратко проучване сред учители, специалисти (ресурсни учители, училищни психолози, логопеди) и родители показва, че 99% от тях не са чували този термин и не знаят какво означава. Само един ресурсен учител сподели, че преди време е чел статия за надарени деца, които имат и някакво увреждане. Проучването в интернет разкри само една статия по темата, преведена от английски език: „Помощ за надарени ученици с обучителни затруднения“ е публикувана на уебсайта на Семейния център за недоносени деца и техните родители „Малки чудеса“ (частна институция) през 2021 г. (<https://chudesa.bg/1239-kak-da-pomognem-na-nadarenite-uchenici-koito-imat-obuchitelni-zatrudnenia/>; оригиналната статия тук: Helping Gifted Students with Learning Disability (psy-ed.com).

В случай, че даден ученик има едновременно някакво затруднение в ученето (например дислексия или дискалкулия, ADHD или аутизъм) и талант в областта на изкуството, музиката или спорта, това обикновено не се взема под внимание и приоритетно се обръща внимание на затруднението. Развиването на таланта е оставено изцяло в ръцете на родителите.

И тъй като изискванията в училище са високи, а постигането на сравнително добри резултати изисква от ученика с обучителни трудности да положи многократно повече усилия и, разбира се, да отдели много повече време, често родителите - в стремежа си да подкрепят детето си в постигането на добри академични резултати - пренебрегват музиката, рисуването, спорта... В резултат на това талантите на много деца със затруднения в ученето остават незабелязани, неразкрити и недостатъчно развити.

Концепцията за двойно изключение не може да бъде открита в нито един официален документ или нормативен акт. Законът за предучилищното и училищното образование и Наредбата за приобщаващото внимание регламентират подкрепата за деца и ученици с обучителни трудности и на надарени деца, но те се разглеждат като две напълно различни и независими една от друга категории.

Ето защо проектът „2E“ е много важен и ще бъде първата голяма стъпка към

повишаване на информираността по темата сред учители, специалисти, родители и обществото като цяло.

Референции

Закон за предучилищното и училищно образование, 2016; <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2136641509>

Наредбата за приобщаващо образование, 2017; <https://lex.bg/en/laws/ldoc/2137177670>

Наредба за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби, 2003; https://mc.government.bg/images/naredba_darbi.pdf

План за действие до 2024 към Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030) https://www.mon.bg/nfs/2023/03/plan_kam_strategicheska-ramka_obrobuuchene_zh2024_29032023.pdf

Програма “Ловци на таланти” – фондация „Хестия“: <https://hestiabg.com/bg/programi/lovtsi-na-talanti/>

Тодорина, Д. Стратегия за развитие на надарените ученици : Характеристика, методики за диагностициране, технологии за развитие, 2001.

South-West University Neofit Rilski – Blagoevgrad: <https://www.swu.bg/en>

<https://dariknews.bg/novini/bylgariia/nad-27-000-deca-v-bylgariia-imat-specialni-obrazovatelni-potrebnosti-2368427>

5.4.4. Италия

Обучение на ученици със СОП в Италия

Развитието на образователния подход на Италия към лицата, нуждаещи се от специално образование, отразява по-широкия ангажимент към правата на човека и персонализирането на образованието. Посредством прогресивно законодателство и обществен ангажимент за приобщаване Италия е създавала модел за преминаване от сегрегирани, специализирани институции към всеобхватна, приобщаваща система, която признава и подкрепя разнообразните потребности на всички учащи. Този непрекъснат процес подчертава значението на адаптивното законодателство и обществените нагласи и необходимостта от постоянно усъвършенстване на образователните практики.

В исторически план италианската образователна система за лица с увреждания води началото си от края на XVIII в. със създаването на специализирани институции за глухи и слепи, вдъхновени от модела на Института, основан от абатството De

l'Érée в Париж. Първоначално тези училища често са били благотворителни или са функционирали под егидата на Католическата църква. Едва след въвеждането на задължителното образование през 1923 г. е създадена официална система от обществени училища, в които учениците са разделени според техните увреждания. Преходът към приобщаване започва сериозно през 1971 г., катализиран от обществените движения срещу изключването и неравенството. Този период бележи началото на масовото образование за ученици с увреждания, въпреки че първоначално липсват официални разпоредби и подкрепа, което оставя семействата да се справят самостоятелно с интегрирането на децата в масовите училища.

Италианската законодателна рамка започна да се развива значително със Закон 517 от 1977 г., в резултат на препоръките на парламентарната анкетна комисия, създадена в отговор на протестите срещу нерегламентираната интеграция. Този закон бележи ключов обрат, като закрива специалните училища и въвежда ролята на специализираните помощни учители, като по този начин формализира подкрепата в рамките на общообразователната среда.

По-нататъшен законодателен напредък е постигнат със Закон 104/1992, който защитава правата на хората с увреждания в областта на образованието. Този закон гарантира образователните права на всички ученици, като се фокусира предимно върху тези с увреждания, но също така разширява принципите си, за да подкрепи индивидуалните нужди от обучение, от което потенциално могат да се възползват и надарените ученици.

През 2010 г. е въведен Закон 170, насочен конкретно към учениците със специфични нарушения на способността за учене (дислексия, дисграфия, дискалкулия, ХАДВ и др.). Този закон допълнително насърчи приобщаващите образователни практики и персонализираните подходи за обучение, като по този начин подкрепи всички ученици с различни образователни потребности.

Специалните образователни потребности в Италия включват широк спектър от състояния, които изискват индивидуален образователен подход. Тези състояния не се основават единствено на увреждания, а обхващат и временни или дългосрочни предизвикателства, които могат да повлияят на ученето. Тези предизвикателства могат да включват, наред с другото, неблагоприятни социално-икономически условия, езикови бариери за новопристигналите имигранти, поведенчески или емоционални трудности. Системата BES (Bisogni Educativi Speciali) обхваща не само сертифицирани увреждания, но и ситуации, в които учениците са изправени пред образователни бариери без официална диагноза.

Системата BES е съобразена с индивидуалните нужди на детето, като често включва индивидуален образователен план (ИОП). Тези планове са от решаващо

значение за ефективното интегриране на учениците с различни образователни потребности в масовите класове. В тях подробно се описват адаптациите в методите на преподаване, използването на компенсаторни инструменти като цифрови помагала или персонализирани методи за оценяване, както и корекции в дейностите в класната стая, за да се гарантира, че всички ученици могат да участват пълноценно и равноправно (Enel Cuore Onlus) (AlgorEd AI).

Италианските училища са все по-подготвени да се справят с разнообразни образователни потребности. Това приобщаване се простира отвъд физическото интегриране на учениците в класните стаи; то обхваща пълното адаптиране на образователното съдържание, методите и средата, за да се отговори на различните нужди. В подкрепа на учениците със специфични нарушения на способността за учене, като например дислексия или дискалкулия, се използват технологии и помощни средства, като например приложения за преобразуване на реч в текст, специализиран софтуер и алтернативни методи за оценяване.

Освен това подходът е холистичен, като се набляга не само на академичния успех, но и на социалната интеграция и емоционалното благополучие. Целта е да се създаде среда, в която всички ученици, независимо от техните образователни потребности, да могат да се развиват и да допринасят за образователната общност. Тази стратегия включва премахване на физическите бариери в училищата и осигуряване на помощни средства за ориентация на незрящите, въпреки че все още има предизвикателства за пълното постигане на тези цели (Enel Cuore Onlus).

Обучение на надарени ученици в Италия

Подходът към образованието на надарените деца в Италия е всеобхватен и включва комбинация от законодателна подкрепа, образователни стратегии и обществена ангажираност. Целта е да се създаде образователна среда, която не само признава надареността, но и активно допринася за пълноценното развитие на хората с висок потенциал. Този ангажимент е видим в непрекъснатото разработване на политики и образователни практики, насочени към развиване на разнообразните таланти на италианските ученици.

В Италия признаването и подпомагането на надарените ученици и учениците с висок потенциал еволюира, за да отрази един по-всеобхватен подход към образователните потребности. Образователната рамка се подкрепя и улеснява от INVALSI (Istituto Nazionale per la Valutazione del Sistema Educativo di Istruzione e di Formazione). Този институт отговаря за оценяването на образователната система и гарантира, че стандартите се поддържат и подобряват, особено при

идентифицирането и възпитанието на надарени ученици и такива, които показват значително по-високи нива на способности в сравнение с връстниците си в една или повече академични области. Подходът за подпомагане на тези ученици включва комбинация от стратегии за ускоряване обогатяване. Ускоряването може да включва ранно постъпване в училище, прескачане на класове или напредване по определени предмети, докато обогатяването включва задълбочаване на знанията и уменията без прескачане на класове. Училищата се насърчават да адаптират учебния материал, за да поддържат ангажираността и интелектуалното любопитство на учениците. Например на учениците може да бъде разрешено да прескачат класове или да преминат напреднали курсове по определени предмети. Училищата могат също така да предлагат специализирани курсове или проекти, които отговарят на интелектуалните и творческите способности на тези ученици, като например класове за напреднали по природни науки, семинари по математика или литературни клубове, които излизат извън рамките на редовната учебна програма.

Забележителен аспект на подхода е обучението на учителите за ефективно разпознаване и развиване на таланти. Осигуряват се програми за професионално развитие, за да се предоставят на учителите уменията, необходими за работа с надарени ученици, което включва стратегии за идентифициране на тези ученици и за подкрепа по начини, които да предизвикват и разширяват ефективно тяхното обучение.

Италианското законодателство признава образователните нужди на надарените ученици чрез няколко политики, като ключов документ е министерската директива от 27 декември 2012 г. Тази директива изрично включва учениците с високи способности в обхвата на специалните образователни потребности (СОП), които традиционно обхващаха само учениците с обучителни затруднения или социално-икономически проблеми. Допълнителни насоки се съдържат в Nota Ministeriale n. 562 от 3 април 2019 г., в която се засилва необходимостта от персонализирани образователни подходи, съобразени с уникалните възможности и потенциал на всеки ученик. Тези законодателни рамки подчертават значението на гъвкавостта на образователните пътища и адаптирането на методите на преподаване, за да се насърчи интелектуалното развитие на надарените ученици.

Въпреки прогресивните политики и законодателни рамки, обществените нагласи към образованието на надарени деца в Италия понякога отразяват смесена картина. Италианската образователна система е изправена пред предизвикателства, свързани с осигуряването на адекватна подкрепа за надарените ученици. Често се наблюдава липса на информираност или погрешни схващания за нуждите на надарените ученици, което може да доведе до недостатъчна подкрепа в масовите

класове. Тези ученици могат да се сблъскат с предизвикателства като недостатъчна стимулация в стандартната класна среда, социална изолация или емоционален стрес поради асинхронното развитие. Един от съществените проблеми е различното прилагане на политиките в различните региони и училища, което често води до непоследователна подкрепа и признаване на надареността. Освен това на много места липсва обучен персонал, специализиран в обучението на надарени ученици, което може да доведе до това надарените ученици да загубят интерес и мотивация. Тези фактори могат да допринесат за слаби резултати и неангажираност на надарените ученици, което подкопава тяхното образователно развитие.

Макар че инициативите за обучение на надарени деца са съсредоточени основно в държавните училища, частните институции и извънкласните програми също играят важна роля. В тези институции често се предлагат по-специализирани курсове или програми за напреднали, които могат да отговорят по-добре на нуждите на надарените ученици. Освен това летните програми, семинарите и състезанията предоставят допълнителни възможности за обогатяване, които може да не са налични в системата на държавните училища.

Обучение на двойно изключителни ученици в Италия

Тъй като Италия продължава да развива своите образователни практики, за да се адаптира към всички ученици, фокусът върху учениците с двойно изключение е от решаващо значение, тъй като едва през последните няколко години темата наистина възникна и се превърна в реалност. Благодарение на продължаващата образователна реформа, професионалното развитие и ангажимента за адаптиран образователен опит, Италия прави значителен напредък в признаването и развиването на потенциала на всички ученици, особено на тези, които попадат в групата на двойни изключителните. Все повече се обръща внимание на признаването и образователната подкрепа на тези ученици, но тази тенденция все още е в начален етап на развитие. Тези ученици могат да се отличават с уникален набор от способности наред с нарушения като ADHD, разстройства от аутистичния спектър или нарушения на способността за учене като дислексия, които изискват индивидуален образователен подход, който не винаги може да бъде осигурен.

Идентифицирането на двойни изключителните ученици (2E) в Италия включва цялостен, мултидисциплинарен подход, който оценява както високите им способности, така и специфичните им предизвикателства. Този процес обикновено включва психологически оценки, педагогически оценки и консултации с родителите и учителите, за да се получи цялостна представа за способностите и нуждите на ученика. Например SPAEE на Università Cattolica е специализирана в областта на

педагогическата психология и предоставя диагностични услуги, които помагат за идентифицирането на учениците с 2Е, като анализира техните когнитивни и емоционални профили наред с академичните им постижения.

След като бъдат идентифицирани, на учениците с 2Е се предоставят персонализирани образователни планове, които са насочени както към тяхната надареност, така и към техните затруднения. Тези планове са разработени така, че да използват техните силни страни, за преодоляване или компенсирание на техните слабости, и могат да включват следните стратегии:

1. Диференцирано обучение: адаптиране на учебната среда, съдържанието, процеса и резултатите на обучението, за да се отговори на различните нужди на 2Е-учениците. Учителите могат да използват разнообразни методи на преподаване, като например нагледни материали, практически дейности или дигитални инструменти, за да отговорят на различните предпочитания и предизвикателства в обучението им.
2. Използване на технологии: Адаптивните технологии могат да бъдат особено полезни за 2Е-учениците. Например софтуерът, който чете текст на глас, може да помогне на учениците с дислексия да се включат в рзглеждането и обсъждането на сложни литературни материали, които те биха могли да разберат отлично, ако не са възпрепятствани от затрудненията си с четенето.
3. Обучение, основано на силните страни: Фокусирането върху областите, в които 2Е-учениците показват изключителни способности, може също така да повиши тяхното самочувствие и мотивация. Например на ученик с дислексия, който има изявени математически наклонности, може да се дават задачи с по-висока сложност, като същевременно му се оказва подкрепа, за да се справи с четенето.
4. Социално-емоционална подкрепа: Много 2Е-ученици изпитват социални и емоционални трудности. Училищата могат да предоставят консултации и обучение по социални умения, за да им помогнат да се справят със затрудненията, изпитвани в резултат на асинхронното им развитие.

На практика тези стратегии се прилагат в различни образователни институции в Италия. Например някои училища са разработили специални програми, които интегрират техниките на специалното образование с практиките на образованието за надарени, осигурявайки учебна програма с двойна насоченост, която помага на 2Е-учениците да се развиват академично и социално, като едновременно се справя с обучителните затруднения и насърчава възможностите за разширено обучение. Тези програми често включват съвместни усилия между ресурсните учители и учителите, обучени за работа с надарени деца, за създаване на учебна среда, която

е едновременно подкрепяща и интелектуално стимулираща.

Забележителен пример за това е проект, ръководен от Католическия Университет, който включва семинари и работни срещи, насочени към обучението на преподавателите относно характеристиките и нуждите на 2Е-учениците, което гарантира по-добра подготовка на преподавателите за посрещане на уникалните потребности на тези ученици.

Едно от основните предизвикателства при подпомагането на 2Е-учениците е липсата на широко признание и разбиране на техните уникални нужди, което може да доведе до подценяване и недостатъчна подкрепа за реализиране на истинския им потенциал. Освен това различията в наличието на ресурси и обучени специалисти в различните региони могат да доведат до несъответствия в подкрепата, която тези ученици получават.

За да се справят с тези проблеми, образователните институции все повече се фокусират върху професионалното развитие на учителите и възпитателите, като се стремят да ги снабдят с необходимите умения за идентифициране и ефективно преподаване на 2Е-учениците. Това включва обучение по стратегии за диференцирано обучение и използване на адаптивни технологии, които могат да задоволят разнообразни потребности в класната стая.

Рамката на италианската образователна политика включва директиви, които признават правата и нуждите на учениците с увреждания и на надарените ученици в рамките на по-широката категория „специални образователни потребности“ (СОП). Това включва законодателни мерки, които налагат изготвянето на персонализирани учебни планове, съобразени с уникалния профил на всеки ученик, като се гарантира, че всички ученици получават образованието, което най-добре отговаря на индивидуалните им потребности.

Референции

- Aiello, P., & Pace, E. M. (2020). *Inclusive educational principles, policies, and practices in Italy*. *Oxford research encyclopedia of education*. <https://oxfordre.com/education/display/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-1282>
- Anastasiou, D., & Kauffman, J. M. (2015). *Inclusive education in Italy: description and reflections on full inclusion*. *European Journal of Special Needs Education*. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08856257.2015.1060075>
- Centro Leonardo. (n.d.). *Studenti con doppia eccezionalità*. (<https://www.centroleonardo-psicologia.net>)
- D'Alessio, S. (2011). *Inclusive education in Italy: A critical analysis of the policy of integrazione scolastica*. *Inclusive Education in Italy*. <https://brill.com/display/title/37124>

- D'Alessio, S. (2013). *Inclusive education in Italy: A reply to Giangreco, Doyle, and Suter (2012). Life span and disability. Disponibile online: https://lifespanjournal.oasi.en.it/client/abstract/ENG270_6%20D'alessio.pdf*
- Gifted Education Italia. (n.d.). *Twice exceptional. (<https://giftededucation.it>)*
- Giulia, M., Olmos, A., Aleotti, F., & Ortiz, M. (2020). *Inclusive education in Spain and Italy: evolution and current debate. Journal of Inclusive Education Research and Practice. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1262289>*
- Giunti Scuola. (n.d.). *La doppia eccezionalità. (<https://www.giuntiscuola.it>)*
- Ianes, D., Demo, H., & Dell'Anna, S. (2020). *Inclusive education in Italy: Historical steps, positive developments, and challenges. Prospects, 49, 249–263. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09509-7>*
- IC Darfo1. (2020). *Normativa Plusdotazione e BES. (<https://vecchiosito.icdarfo1.edu.it>)*
- INVALSI. (2024). *La guida alle Prove INVALSI della Scuola primaria. Retrieved from [INVALSI website](<https://www.invalsiopen.it>)*
- Italian Ministry of Education. (2012). *Ministerial Directive of 27 December 2012. Retrieved from [MIUR](<https://www.miur.gov.it>)*
- Ministero dell'Istruzione. (2019). *Nota Ministeriale n. 562 of 3 April 2019. Retrieved from [MIUR](<https://www.miur.gov.it>)*
- Piffer, S. (2023). *Effective practices in Italian gifted education. Gifted Education International, 39(2), 142-156.*
- Polenghi, S. (2021). *The history of educational inclusion of the disabled in Italy. Oxford Research Encyclopedia of Education. <https://oxfordre.com/education/display/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-1608>*
- Ricci, R. (2024). *Competenze non cognitive: Riflessioni. Retrieved from [INVALSI Open] (<https://www.invalsiopen.it>)*
- Rossa, C. (2017). *The history of special education. Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration. <https://ojs.tnku.pl/index.php/jpepsi/article/download/739/465>*
- Tognolini, R., & Davidson, G. (2020). *Gifted education in Italy: Challenges and strategies. Journal of Advanced Academics, 31(3), 195-218.*
- Vecchiato, T. (2021). *Support systems for gifted students in Italy. European Journal of Gifted Education.*
- Università Cattolica del Sacro Cuore. (2021). *Twice exceptional - Avere un disturbo di apprendimento ed essere plusdotato (<https://progetti.unicatt.it>)*
- Zanazzi, S., & Claudio, P. (2017). *Inclusive education in Italy. A case study. International Conference on Psychology, Teaching and Learning. <https://iris.uniroma1.it/handle/11573/1092068>*

5.4.5. Република Чехия

Общ преглед

В Чехия надарените ученици принадлежат към групата на учениците със специални потребности. Те трябва да бъдат официално идентифицирани от държавните центрове за педагогическо и психологическо консултиране, които също така изготвят списък с учебни пособия за училищата. Учениците имат право на специфична подкрепа в рамките на своите класове и училища.

Чешкият закон за образованието официално поставя началото на приобщаващата политика и приобщаващата образователна система през 2016 г. Оттогава насам основната тенденция е всички ученици със специални потребности да бъдат включени в масовите класове. Въпреки политиката за приобщаващо образование все още са малко училищата, които предлагат специални класове за надарени ученици. Има няколко частни училища, в които се обучават само надарени ученици, например ZŠ Cesta k úspěchu, Mensa gymnázium.

В останалите случаи надарените ученици се обучават в обикновените класове. Те могат да имат индивидуален образователен план и да получават определена подкрепа. В някои случаи им се определят наставници, посещават различни класове по различни учебни предмети (т.е. имат индивидуален график и учат с по-големи ученици, когато имат нужда от повече стимули и знанията им са по-обширни и задълбочени от тези на съучениците им в техния клас).

Изследванията обаче показват, че обучението на надарените ученици обикновено е пренебрегвано, несистематично и нестабилно. Частната организация Qiido, s. r. o., която работи с надарени ученици, проведе през 2016 г. проучване сред няколкостотин директори на училища. Резултатите потвърдиха, че по-голямата част от училищата нямат установена практика за идентифициране и подкрепа на надарените ученици. Колкото по-висока е образователната степен, толкова по-малък е броят на идентифицираните надарени ученици. Повечето от директорите изразиха мнение, че учителите се нуждаят от допълнително обучение за работа с надарените ученици, тъй като не разполагат с методи и подходи за тяхното комплексно обучение. The official guidance for schools is offered by the National Educational Institute, Czech Republic, which is an organisation under the Ministry of Education. Unfortunately, their impact on the elementary and secondary school in the country seems rather vague.

Подобно проучване е проведено през учебната 2021-2022 г. от Чешката училищна инспекция, сред представителна извадка от начални и средни училища

(Pavlas et al., 2022). Въпреки разликата във времето между първото и второто проучване, резултатите са сходни. Училищата съобщават за много по-малък брой надарени ученици (само 5%, докато оценките предвиждат 10-15% от населението). Освен това училищата все още изглеждат доста неподготвени да окажат адекватна подкрепа на тези ученици.

Друг тревожен резултат от двете проучвания е пълното игнориране на двойно изключителните ученици. В първото проучване такива ученици изобщо не се споменават. Второто включва само кратка бележка в заключителните препоръки за учителите. Авторите подчертават, че някои от надарените ученици могат да проявят други специални образователни потребности като специфични обучителни затруднения (дислексия, дисграфия, дискалкулия), ХАДВ, нарушения от аутистичния спектър и др. и учителите трябва да са наясно с този факт.

Официалните насоки за училищата се предлагат от Чешкия Национален институт по образованието, който е орган към Министерството на образованието. За съжаление, тяхното въздействие върху началните и средните училища в страната е доста неопределено.

Обучение на двойно изключителните ученици в Чехия

Чешката образователна система признава двойно изключителните ученици. Въпреки това в официалните документи рядко се споменават конкретни подходи за тяхното обучение. Дори Чешката училищна инспекция им обръща по-скоро незначително внимание.

За тези ученици се грижат няколко неправителствени организации и университетски институции. Сред традиционните такива са Akademie nadání, z.s. и/или Nadané děti. Последната работи като група от професионалисти в университета „Masaryk“. Ръководителят на този екип е публикувал няколко книги за двойно изключителните ученици (Portešová, 2014; Portešová, 2011). Работната група издава и професионално списание за надарени деца. В списанието могат да се намерят и статии за двойно изключителни деца и юноши. Списанието също така е адаптирало и публикувало 20-те най-добри принципа от психологията за преподаване и учене на творчески, талантливи и надарени ученици от предучилищна възраст до 12-ти клас, които първоначално са създадени от Американската психологическа асоциация (2017 г.). В чешката версия са включени линкове и предложения, релевантни в чешката образователна среда и училищна система (Portešová et al., 2018).

Обучението на двойно изключителните ученици изисква две основни насоки за доразвиване:

- Идентифициране и оценяване на такива ученици.
- Допълнителна подкрепа, подходящи условия за обучение и подходящо преподаване на такива студенти.

Двойно изключителните ученици често могат да се разглеждат като: а) таланти ученици, които не използват потенциала си (т.е. специфичните им трудности се пренебрегват); б) ученици с трудности (т.е. учителите не осъзнават талантите им и се фокусират само върху дефицитите); в) средни ученици (т.е. учителите не успяват да идентифицират и двете - талантите и дефицитите им, като по този начин учениците компенсират трудностите си благодарение талантите си без специализирана подкрепа). Професионалните оценители трябва да са наясно също така, че стандартизираните инструменти за оценяване, които са насочени към надарените деца и юноши, не са подходящи за идентифициране на двойно изключителните. Ето защо трябва да бъдат много внимателни, когато интерпретират резултатите. В противен случай дори професионалното комплексно оценяване може да не успее да разпознае двойно изключителните ученици (Smítková, 2017).

Идентифицирането на такива ученици в училищата е още по-сложно. Обстойно проучване на проблема в Чехия е проведено от Němcová (2019). На учителите от началното училище (целевата група на изследването) са предоставени измислени казуси, които включват подробности за талантите на учениците, както и за техните училищни трудности, свързани със симптомите на дислексия (тъй като една от най-често срещаните групи на учениците с двойно изключение обхваща комбинацията от надареност и дислексия). Резултатите показаха, че по-голямата част от учителите са се фокусирали върху трудностите. Нещо повече, те предлагат само допълнителни образователни интервенции в това направление. По-малко от половината от интервюираните учители са идентифицирали учениците като двойно изключителни. Полът на учениците не оказва влияние. Стилът на представяне на информацията за учениците в предложените казуси обаче е от значение - когато информацията за талантите на даден ученик е съобщена в последната част на доклада за случая, учителите са по-склонни да наблегнат на този аспект на обучението, докато споменаването на обучителните затруднения в края на доклада накара учителите да се съсредоточат върху симптомите на дислексията.

Основните резултати от всички проучвания и изследвания потвърждават, че чешките учители се нуждаят от допълнителни насоки и подкрепа в преподаването на надарени и двойно изключителни ученици. Те не разполагат с умения за тяхното идентифициране, както и с ресурси и методика как да работят с тях. От всичко казано се налага изводът, че двойно изключителните ученици често не се оценяват

и подпомагат адекватно.

Референции

- American Psychological Association, Center for Psychology in Schools and Education. (2017). Top 20 principles from psychology for preK–12 creative, talented, and gifted students' teaching and learning. Retrieved from <http://www.apa.org/ed/schools/teaching-learning/top-twenty-principles.aspx>*
- Němcová, D. (2019). Identifikace souběhu intelektového nadání a dyslexie z pohledu učitelů. Svět nadání: časopis o nadání a nadaných, 8(1), 11-42.*
- Pavlas, T., Mokrý, L., Andrys, O., Suchomel, P., Zatloukal, T., Tomek, K., Pražáková, D., & Folwarczný, R. (2022). Podpora vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků v základních a středních školách: tematická zpráva. Česká školní inspekce.*
- Portešová, Š. (2018). Dvacet principů pro vzdělávání tvořivých, talentovaných a nadaných žáků. Svět nadání: časopis o nadání a nadaných, 7(2), 31-50.*
- Portešová, Š. (2011). Rozumově nadané děti s dyslexií. Portál.*
- Portešová, Š. et al. (2014). Rozumově nadaní studenti s poruchou učení. Masarykova univerzita.*
- Qiido, patron nadaných žáků. (2016). Závěrečná zpráva z výsledků průzkumu. Retrieved from https://www.qiido.cz/wp-content/uploads/2020/09/Qiido-zprava_z_vyzkumu_FINAL.pdf*
- Smítková, I. (2017). Psychologická identifikace dětí s dvojí výjimečností. Svět nadání: časopis o nadání a nadaných, 6(2), 9-30.*

6.

ПРОГРАМАТА ЗА ОБУЧЕНИЕТО ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ИНФОРМИРАНОСТТА ПО ПРОБЛЕМА

Time	Theme	Learning Outcome	Duration	Method
08:30-09:00	Подготовка	Pre-test: Scala di consapevolezza doppiamente eccezionale	30'	
09:00-09:50	Какво е надареност?	1. Понятието „надареност“. 2. Общи характеристики на надарените ученици. 3. Примери.	50'	Презентация Дискусия
09:50-10:00				
10:00-10:50	Обучение на надарени ученици	4. Различни стратегии за преподаване на надарени ученици 5. Трудности, с които се сблъскват надарените ученици по време на образователния процес. 6. Социално-емоционалните потребности на надарените ученици.	50'	Казуси Случаи от практиката
10:50-11:00				
11:00-11:50	Какво е двойна изключителност?	7. Понятието „двойна изключителност“. 8. Разграничаване на понятията „двойно изключение“ и „надареност“.	50'	Презентация Мисловна карта
11:50-12:00				
12:00-12:50	Парадоксът на двойната изключителност	9. Основните компоненти на двойната изключителност (надареност, обучителни трудности, ХАДВ, аутистичен синдром и др.)	50'	Случаи от практиката Диаграма на Вен
12:50-14:00	Обедна почивка			

Time	Theme	Learning Outcome	Duration	Method
14:00-14:50	Силни страни и предизвикателства при двойно изключителните ученици	10. Определяне на силните и слабите страни на двойно изключителните ученици. 11. Примери за предизвикателствата, с които се сблъскват двойно изключителните ученици в училище, в семейството и в социалната среда.	50'	Анализиране на откъси от игрални и документални филми Интервюта
14:50-15:00				
15:00-15:50	Как да подкрепяме двойно изключителните ученици?	12. Определяне на специфичните образователни потребности на двойно изключителните ученици 13. Значение на социално-емоционалната подкрепа за академичното развитие на два пъти по-изключителните ученици.	50'	Презентация Дискусия Въпроси и отговори
15:50-16:00				
16:00-17:00	Финал	Заклучителна дискусия – споделяне на опит, идеи, предложения Заклучителна анкета/Мнение за обучението	60'	

7. ПРИМЕРНИ ДЕЙНОСТИ ЗА ОБУЧЕНИЕТО

Дейности, предложени от Турция

Заглавие	Приемане на различията
Тема	Разбиране на нуждите на двойно изключителните ученици
Продължителност	~ 45 минути
Цели	- Идентифициране на социално-емоционалните потребности на двойно изключителните ученици - Идентифициране на образователните потребности на двойно изключителните ученици
Метод	Анализ на откъси от филма “Taare Zameen Par“, въпроси и отговори, дискусия
Материали	Прожектор, лаптоп или интерактивна дъска , хартия, писалка
Подготовка за учителя	Обучителят трябва предварително да изгледа филма, да определи откъсите, които ще се обсъждат, и да подготви въпроси за дискусията.
Ход на дейността	

1. Обучителят започва с дейност, целяща да грабне вниманието на аудиторията. Например: предлага на обучаемите да нарисуват копче и дупка върху хартията, като всеки работи самостоятелно без да копира от съседа си. След няколко минути участниците разменят рисунките си, предавайки ги на седящия отдясно. Всеки оценява получената рисунка, като отбелязва по какво тя се различава и по какво си прилича с неговата собствена. След това учителят избира произволно няколко рисунки и ги поставя така, че да се виждат от всички. Обучителят инициира дискусия: „Въпреки че е дадена една и съща инструкция да нарисувате нещо, което е ясно на всички, рисунките се различават. Защо?“ След дискусията учителят обобщава: „Установихме, че всички възприемаме нещата по различен начин, това важи

не само за конкретните обекти, а и за всякакви абстрактни понятия. И все пак очакваме всички да разбират инструкциите, които даваме по един и същи начин и да ги изпълнят точно както ние бихме го направили. Работейки с ученици, ние очаквания всички да възприемат и усвояват учебния материал по един и същи начин, но децата са различни и това е невъзможно.

2. Във втората част на дейността се прави анализ на подбраните откъси от филма, за да се изясни понятието „двойно изключителен“. Филмът отразява предизвикателствата, с които се сблъскват децата, като в центъра на сюжета е Ишаан, дете с дислексия, което притежава дарба на рисува. От гледна точка на двойната изключителност филмът предоставя силен портрет на дете, което се бори с академични трудности, трудно се вписва в традиционната образователна система поради своето затруднение в ученето (дислексия), но има силно изразени художествени таланти. Срещата на детето с Рам, неговия учител, изиграва огромна роля в живота му. Подчертава се колко е важно да бъдат разбирателни специфичните нужди на двойно изключителните деца в образователната среда, да се насърчават и развиват силни им страни, вместо да се фокусираме само върху дефицитите им.
3. Филмовите сцени, подготвени от учителя, се гледат заедно. По време на или след гледането на филма на участниците се задават подходящи въпроси за дискусия, за да се създаде дискусийна среда.

Примерни въпроси:

- По какъв начин трудностите на Ишаан във филма отразяват общоприетите стереотипи за учениците с обучителни трудности?
- Как неразбирането на поведението на Ишаан се отразява на неговото самочувствие и представяне в училище?
- Смятате ли, че традиционната образователна система успява да разпознае и подкрепи ученици като Ишаан?
- Каква е ролята на учителя по рисуване на Ишаан? Как неговата личност и отношение се отразяват на момчето?
- Какво могат да направят учителите за по-приобщаващи и гъвкави подходи към оценяването и разработването на учебни програми?
- Защо е важно учителите да се фокусират върху силните страни и интересите на учениците, а не само върху техните слабости?
- Какви промени според вас са необходими в училище, за да се окаже по-добра подкрепа на учениците с различни образователни потребности?

Заглавие	Какво представлява надареността?
Тема	Адресиране на образователните и социално-емоционалните потребности на надарените ученици
Продължителност	~ 50 минути
Цели	<ul style="list-style-type: none"> - Определете понятието „надареност“. - Запознаване с общите характеристики на надарените ученици - Запознаване с трудностите, с които се сблъскват надарените ученици по време на образователния процес. - Разбиране значението на задоволяването на социално-емоционалните потребности на надарените ученици.
Метод	Презентация, въпроси-отговори, казус
Материали	Прожектор, лаптоп или интерактивна дъска
Подготовка за учителя	Прожектор, лаптоп или интерактивна дъска

Ход на дейността

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Обучителят започва с дейност, която да привлече вниманието. Като споделя изображението „Кои от двамата са надарени?“ от Приложение -1. Обучителят пита: „Две от тези деца са надарени. Кои от тях според вас имат особени дарби?“ Следващият въпрос е: „Защо мислите така?“. След дискусия се подчертава, че не е уместно да се поставя етикет/да се определя някой физически или от пръв поглед като надарен и че са необходими определени показатели и време.

2. ИЗСЛЕДВАНЕ

На участниците се предлага да помислят дали в тяхното обкръжение има надарени деца и ако има, какви са характеристики, които ги отличават от останалите. Всички заедно съставят списък на характеристиките. Обучителят разказва историята на живота на Уилям Джеймс Сидис или се показва като кратък филм. Тя е представена в Приложение -2 „Кой е Уилям Джеймс Сидис?“ или видеоклип от YouTube <https://www.youtube.com/watch?v=L0zOdg7PCkQ> След това всички заедно отново проверяват списъка и го коригират и/или допълват.

3. ОБЯСНЕНИЕ

Обучителят дава дефиниция на понятието „надареност“ и обобщава общите характеристики на надарените деца/ученици.

(МОН).

В Приложение -3 „Информационна бележка за учителя“ е представено становището на турското Министерство на националното образование.

4. ЗАДЪЛБОЧАВАНЕ

След като учителят направи разяснения за характеристиките на надарените лица, като подчертае необходимостта от диференциране на образованието, предоставяно на надарените ученици, в зависимост от техните характеристики, се инициира дискусия в голяма група, като се поставя въпросът: „Как трябва да изглежда образованието за надарени ученици?“ Участниците се приканват да помислят за живота на Сидис и за характеристиките на надарените ученици. След дискусиите се представят определенията за надареността от теоретици като Рензули и Таненбаум (Приложение -4, „Модели на Рензули и Таненебаум“).

След като обяснява тези теории въз основа на житейската история на Сидис, учителят завършва дейността, като заявява, че учителите трябва да умеят да диференцират и обогатяват процеса на подпомагане на надарените ученици както в академично, така и в социално-емоционално отношение в тяхната образователна среда.

Оценка

На участниците се предоставя следният формуляр:

Становище	Вярно	Грешно
Надарените деца успяват без особени усилия.		
Да си надарен означава да си надарен във всяка област.		
Надарените ученици са „чудаци“.		
Надарените деца са по-зрели от своите връстници.		
Надарените деца са си самостоятелни.		
Стратегии като ускорено обучение, прескачане на класове и специални училища са вредни за надарените деца.		
Деце, което изпитва затруднения в академичен план не може да бъде надарено.		

ПРИЛОЖЕНИЕ -1

Кои две от тези деца са надарени?

1

2

3

4

4

5

6

ПРИЛОЖЕНИЕ -2

Кой е Уилям Джеймс Сидис?

Уилям Джеймс Сидис е роден на 1 април 1898 г. в семейство, което имигрира от Русия в САЩ. Майка му забелязва изключителната му интелигентност, когато на шестмесечна възраст той произнася няколко думи. Твърди се, че на осеммесечна възраст е усвоил азбуката. На 1,5-годишна възраст започва да чете ежедневници. Виждайки таланта на Уилям, майка му се отказва от лекарската си кариера и посвещава цялото си време на забележителното си дете. На шестгодишна възраст той имал интелекта на ученик от гимназията. Преди да навърши осем, владее английски, латински, гръцки, иврит, френски, немски и руски език. Може да изчисли в кой ден от седмицата се е падала на дадена дата, дори много назад във времето. Необикновените способности на детето-чудо го превръщат в център на медийното внимание: „Ню Йорк Таймс“ публикува на първите си страници информация за Уилям Джеймс Сидис. Въпреки че на 9-годишна възраст издържа приемните изпити в Харвард, той не е приет в училището, защото е „емоционално незрял“. Приет е две години по-късно, когато се преценява, че е достигнал емоционална зрялост. През същата година той дори изнася лекции пред професори от Харвард. След като завършва успешно образованието си, на шестнадесетгодишна възраст Сидис

започва да учи право. Нещата обаче не се развиват по план. Присъединявайки се към политическа група, Уилям е арестуван по време на политическа демонстрация и хвърлен в затвора. Благодарение влиянието на семейството му, присъдата е заменена с друго наказание. Сидис изпада в немилост пред обществото заради участието си в демонстрациите и за това, че е атеист. Сидис отново е център на медийно внимание, но този път по други причини. Това го притеснява, той се изолира и прекарва остатъка от живота си далеч от науката. Опитва се да изкарва прехраната си, като се захваща с различни неквалифицирани работи и умира на 17 юли 1944 г., едва на 46 години и неуспял да реализира огромния си потенциал.

Източник: <https://www.youtube.com/watch?v=L0zOdg7PCkQ> (ENG)

ПРИЛОЖЕНИЕ -3

Информационна бележка за учителя

Според правната уредба на турското Министерство на образованието (2007 г.) „надарените лица се определят като такива, които схващат бързо в сравнение с връстниците си, имат лидерски качества, пионери са в областта на творчеството и изкуството, имат специфични академични умения, разбират по-добре от връстниците си абстрактни мисли, предпочитат да действат самостоятелно в съответствие с интересите си и постигат високи резултати“.

Отличителните черти на надарените лица са изброени, както следва:

- Да са по-напред от връстниците си във всички области на развитие,
- Постоянна жажда за учене и знания,
- Любознателност
- Богат речник,
- Бързо учене, възприемане и трайно запомняне
- Прехвърляне на знания от едни области в други,
- Използване на различни в качествено отношение стратегии за решаване на проблеми и учене,
- Установяване на взаимни връзки между привидно несвързани задачи,
- Креативност
- Самостоятелност
- Решителност и постоянство

- Чувствителност към чувствата, мислите и нуждите на другите,
- Ясно изразяване на собственото мнение
- Чувство за хумор
- Самоанализ и самокритичност

След като учителят сподели горепосочената информация, той споменава, че освен тези положителни характеристики, надарените хора имат и някои общи характеристики, които могат да се считат за негативни. Могат да се използват следните примери:

„Надарените хора са склонни да избягват сътрудничеството и предпочитат индивидуалната работа. Освен това е известно, че животът им се затруднява от факта, че са инатливи; често са неорганизирани и разхвърляни по въпроси, които не считат за важни (например поддържане ред в стаята); нерядко изпадат в ситуации, произтичащи от прекомерна емоционалност (силно изразено чувство за справедливост и състрадание); бързо губят интерес при рутинни дейности; пренебрегват изпълнението на задачи, които смятат за маловажни“ (Şentürk, 2019).

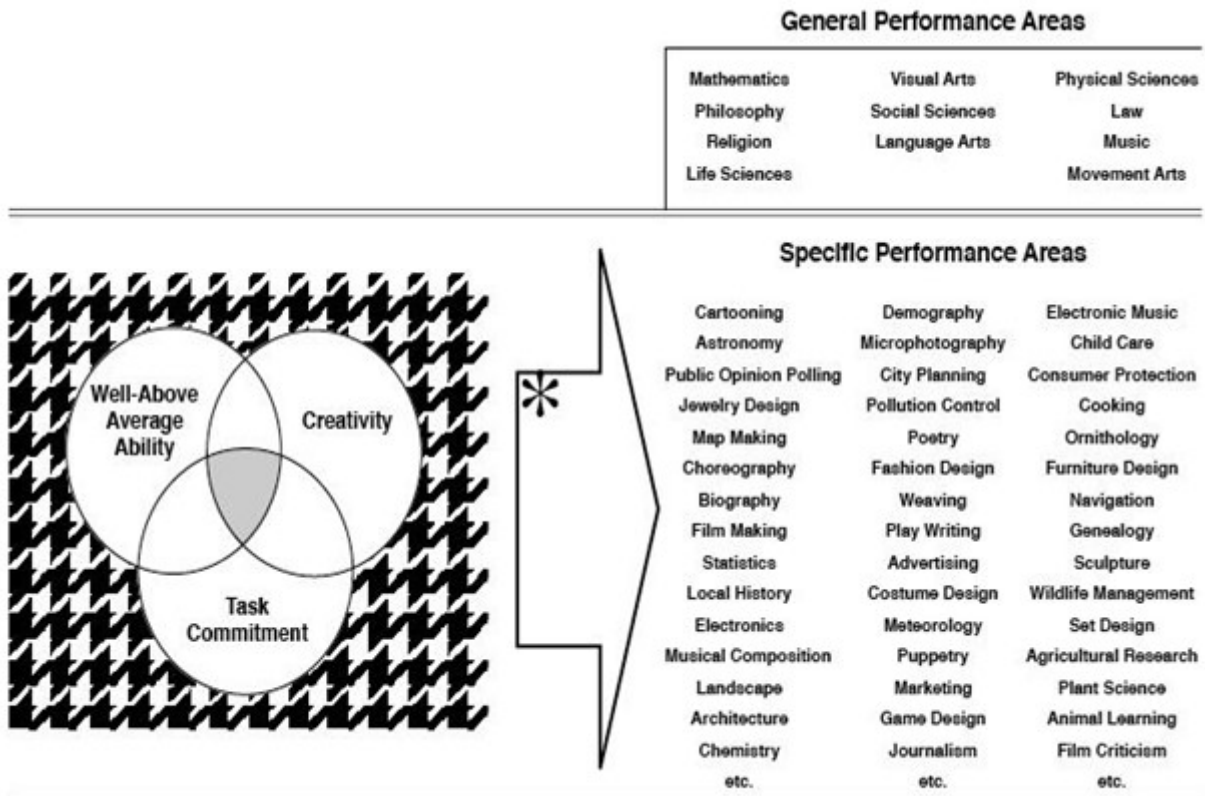
ПРИЛОЖЕНИЕ -4

Renzulli and Tannenbaum Models Модели на Рензули и Таненбаум

Рензули (1986 г.) счита, че надареността е съвкупност от способности, мотивация и креативност, които са над средното ниво. Според него надареният индивид притежава три взаимодействащи си набора от характеристики: общо и специфично ниво на способностите, креативност и мотивация. Общите способности включват плавен изказ, словесно и цифрово мислене, абстрактно мислене и услужлива памет. Специфичните способности включват таланти в областта на изкуствата (рисуване, танци, музика и театър), както и в точните науки (математика, физика и химия). Наборът от творчески способности (креативност) включва способността да се генерират нови мисли и да се използват за решаване на нови проблеми. Мотивацията е способността да се поемат по-сложни задачи и отговорности. Характеристиките в наборите креативност и мотивация са променливи и могат да бъдат развити с подходящо образование, докато наборът от способности над средното ниво е постоянен (Şentürk and Kefeli, 2019). Рензули подчертава, че наличието само на трите идентифицирани от него кръга не е достатъчно, за да бъдеш надарен, и подчертава необходимостта от взаимодействие между тях. Той твърди, че концепцията за надареност включва променливи, различни от коефициента за интелигентност (IQ), и че е възможно човек да е слаб в определени области и много добър в други.

След като се запознават с теорията на Рензули за надареността, участниците трябва да интерпретират живота на Сидис от гледна точка на Рензули в контекста на образователните и социално-емоционалните потребности.

След това се споделя теорията за надареността на Таненбаум.

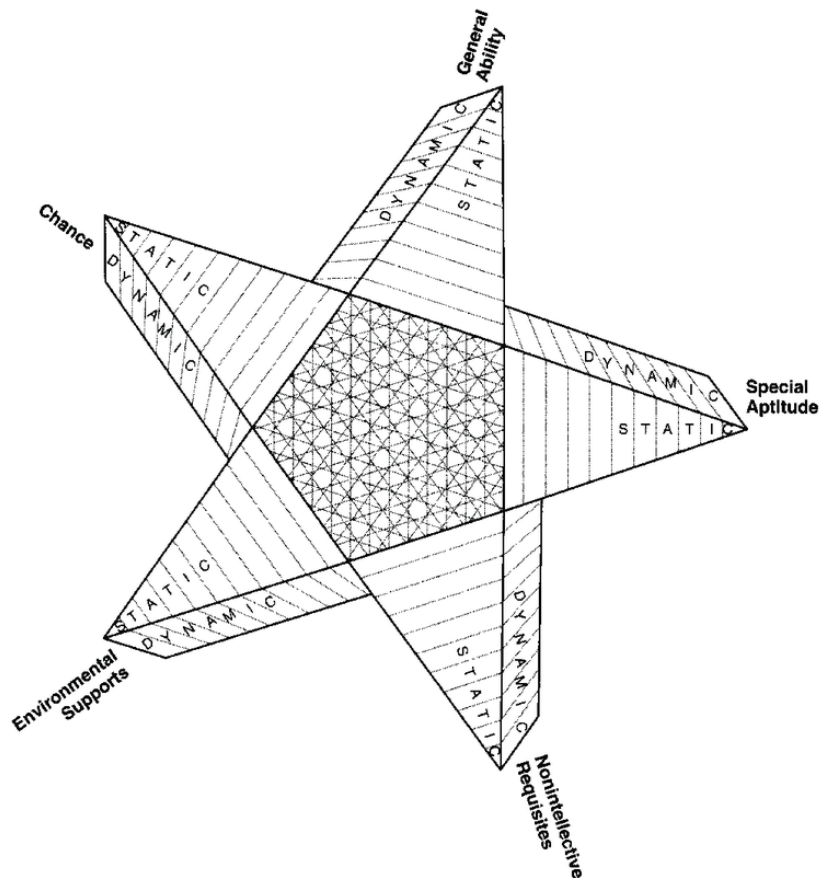

* This arrow should read as "... brought to bear upon ..."

Модел на надареността на Рензули (1986)

Така нареченият звезден модел на надареността на Таненбаум предполага, че за да се счита едно лице за надарено, трябва да се съчетаят пет фактора. Всеки един от тези фактори е необходим, но не е достатъчен сам по себе си, за да представлява надареност. Следователно комбинацията от четири фактора без петия не означава нищо. Таненбаум подчертава, че интелигентността трябва да се определя от фактори, различни от резултатите от IQ-тест. Моделът „Звезда“ включва следните компоненти

- Общи способности
- Специални способности
- Неинтелектуални характеристики
- Фактори на средата
- Шанс/случайност

Моделът за надареност на Таненбаум (1983)

Twice
Exceptional

ПРИЛОЖЕНИЕ - 5

Формуляр за самооценка

Наименование на дейността	Какво представлява надареността?
Какво научих от тази дейност?	
Ако аз бях подготвил тази дейност, какво щях да променя?	
Къде мога да приложа наученото по време на тази дейност?	

Заглавие	Градина на надареността: характеристики на цвета
Тема	Какво представлява надареността?
Продължителност	~ 50 минути
Цели	<ul style="list-style-type: none"> - Дефиниране на понятието „надареност“ - Общи характеристики на надарените ученици. - Обяснение на характеристиките на надарените ученици с примери.
Метод	Участниците създават градина с цветя, представляващи различни характеристики на надареността, което води до дискусии за това как тези характеристики се проявяват и подхранват в образователната среда.
Материали	<ul style="list-style-type: none"> - Изрязани цветя от хартия или филц, всяко с различен цвят и/или форма. - Маркери или химикалки за писане върху цветята - Пръчки или иглички за „засаждане“ на цветята в градински парцели (големи листове хартия или плат). - Лента или магнити, в зависимост от това дали използвате стена или маса за градинската си инсталация.
Подготовка за учителя	<ul style="list-style-type: none"> - Подгответе изрязаните цветя и се уверете, че има достатъчно в зависимост от броя на участниците. - Разположете градинските участъци върху големи листи хартия или плат, където участниците могат да „засадят“ своите цветя. - Подгответе кратко ръководство на характеристиките на надареността, и примерни въпроси дискусия.

Ход на дейността

Въведение (10 минути):

- Започнете с представяне на понятието „надареност“ и неговите разнообразни проявления.
- Обяснете дейността и метафората за градина, в която всяко цвете представлява черта на надареността.

Създаване на градината (15 минути):

- Раздайте изрязаните цветя на участниците и ги инструктирайте да напишат

характеристика на надареността на гърба на всяко цвете, без да го показват на другите.

- След това участниците „засаждат“ цветовете си в общия градински участък, като ги прикрепят към мястото за поставяне.

Откриване и обсъждане (20 минути):

- След като всички цветя бъдат „засадени“, позволете на участниците да се разходят из градината и да прочетат характеристиките на гърба на всяко цвете.
- Организирайте групово обсъждане, в което участниците да обмислят откритите от тях черти и да споделят как те биха могли да се проявят при учениците, на които преподават или с които общуват. Обсъдете стратегии за насърчаване на тези черти в образователната среда.

Заклучение и размисъл (5 минути):

- Завършете сесията, като обобщите обсъдените основни характеристики на надареността и значението на разпознаването и подкрепата на тези черти у учениците.
- Encourage participants to think about how they can apply this understanding in their own teaching or educational roles. Насърчете участниците да помислят как могат да приложат това разбиране в ежедневната си работа.

Въпроси за обсъждане:

- Какви характеристики забелязахте най-често сред цветовете в градината?
- Как тези характеристики съответстват на вашето разбиране за надареност?
- Можете ли да се сетите за конкретни примери за това как тези черти могат да се проявят при учениците, с които сте се сблъскали?
- Смятате ли, че тези качества могат да повлияят положително на учебния опит на учениците?
- Какви предизвикателства могат да възникнат при работа с ученици, които проявяват тези черти?
- Как преподавателите могат ефективно да развиват и подкрепят тези качества в класната стая?
- Има ли някакви допълнителни черти или характеристики на надареността, които според вас трябва да бъдат включени в нашата градина?
- Как наличието на множество характеристики на надареност у даден ученик може да повлияе на неговите социални взаимодействия и взаимоотношения с връстниците?
- Можете ли да споделите личен опит, свързани с подпомагането на ученици с тези качества?
- Като размишлявате върху днешната дейност, какви стратегии или подходи планирате да приложите в преподавателската си практика, за да се справите по-добре с надарените ученици?

Оценка

Диференциация (по избор)

Градините могат да бъдат оформени така, че всеки участник да има своя собствена градина и да я занесе у дома за спомен.

Twice
Exceptional

ПРИЛОЖЕНИЕ I

Списък на характеристиките на надареността

- Висока интелигентност
- Креативност
- Силно любопитство
- Способност за бързо учене
- Силни умения за решаване на проблеми
- Разширен речник и езикови умения
- Висока степен на чувствителност или съпричастност
- Перфекционизъм
- Изключително добра памет
- Необикновено чувство за хумор
- Дълбока концентрация или съсредоточаване
- Иновативно мислене
- Независимост или самостоятелно учене
- Интуитивно разбиране на сложни концепции
- Уникални интереси или страсти
- Силни лидерски способности
- Повишаване на информираността по въпросите на социалната справедливост
- Емоционална активност или чувствителност
- Разширени умения за критично мислене
- Силно желание за интелектуална мотивация

ПРИЛОЖЕНИЕ II (образци на цветя - www.freeimageslive.co.uk)

Заглавие	Загадката на двойната изключителност
Тема	Какво е двойна изключителност?
Продължителност	~ 50 минути
Цели	- Дефиниране на понятието „двойно изключение“. - Разграничаване на понятията „двойно изключение“ и „надареност“.
Метод	Участниците работят заедно, за да решат метафоричен пъзел, представящ сложността на двойната изключителност.
Материали	- Части от пъзела (всяка от които представлява различен аспект на двойната изключителност) - Дъска или маса за сглобяване на пъзела - Маркери/ химикалки
Подготовка за учителя	- Подгответе парчета от пъзел с чертите и характеристиките на двойно изключителните деца. - Организирайте работно място с материалите.
Ход на дейността	

Въведение (5 минути):

Въведете понятието „двойно изключение“, като обясните, че то се отнася за лица, които са едновременно надарени и имат увреждане или обучителни трудности.

Подчертайте сложността на разбирането на двойното изключение и важността на разпознаването и подкрепата на тези лица в образователната среда.

Начало на дейността (5 минути):

Раздайте парчетата от пъзела на участниците и обяснете задачата за сглобяването му.

Насърчете ги да разгледат внимателно парчетата пъзел и да обсъдят наблюденията си с членовете на групата.

Подреждане на пъзела (25 минути):

Участниците работят заедно или разделени в няколко екипа, за да сглобят парчетата от пъзела.

Насърчавайте сътрудничеството и дискусиите между членовете на групата, докато разглеждат връзките между различните черти и характеристики на двойното изключение.

Обсъждане и дискусия (15 минути):

След като завършат пъзела, участниците отбелязват своите прозрения, наблюдения и въпроси за двойното изключение.

Насърчете участниците да разсъждават върху сложността на разбирането и подкрепата на хората с двойно изключение, както и върху приликите и разликите между надареността и двойното изключение.

Улеснете провеждането на кратка дискусия въз основа на разсъжденията и наблюденията, споделени по време на процеса на представяне.

Въпроси за обсъждане:

- Какви предизвикателства срещнахте при решаването на пъзела и как ги преодоляхте?
- Как уникалните форми на елементите на пъзела повлияха на подхода ви към решаването на пъзела?
- Какви паралели виждате между сглобяването на пъзела и разбирането на сложността на двойното изключение?
- По какъв начин сътрудничеството и комуникацията с членовете на вашата група допринесоха за решаването на пъзела?
- Как решихте в каква последователност да поставяте частите от пъзела и кои фактори повлияха на решенията ви?
- Забелязахте ли някакви модели или връзки между определени части на пъзела и как това повлия на стратегията ви?
- Като размишлявате върху подредения пъзел, какви заключения може да направите за естеството на двойната изключителност?
- По какъв начин според вас опитът от решаването на този пъзел е свързан с подкрепата на двойно изключителните ученици в образователната среда?
- Кои стратегии или подходи сметнахте за най-ефективни при решаването на пъзела и как те биха могли да се приложат в подкрепа на двойно изключителните учениците?
- Какво научихте от тази дейност за значението на разбирането и съобразяването с уникалните силни страни и предизвикателства на два пъти по-изключи двойно изключителните хора?

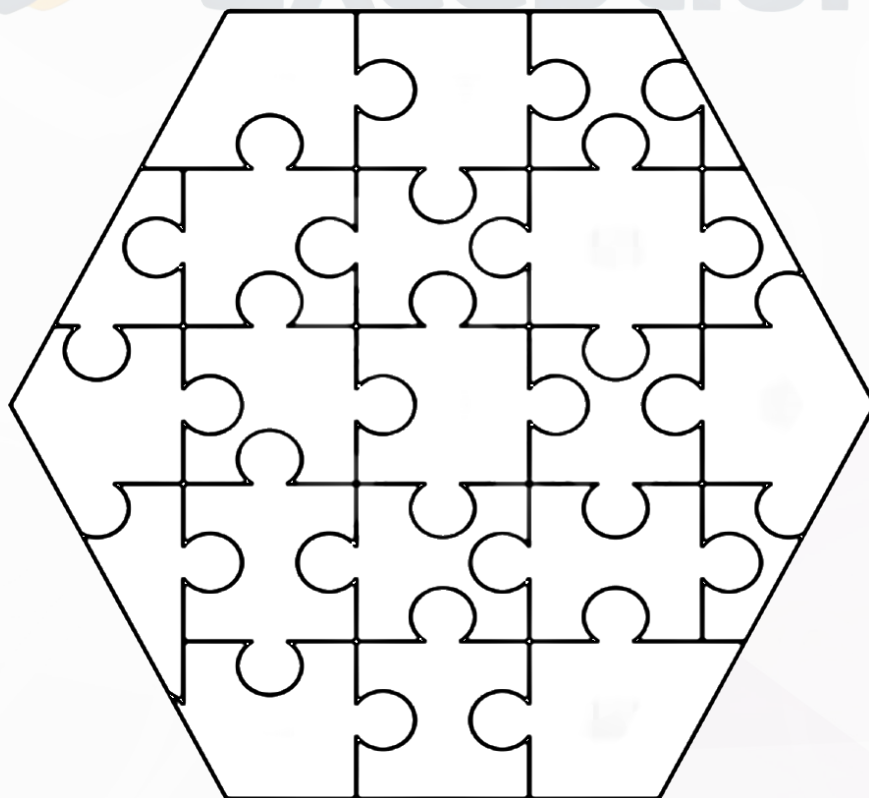
Оценка

ПРИЛОЖЕНИЕ I

Списък на особеностите на двойно изключителните ученици

- -Висока интелигентност
- -Креативност
- -Перфекционизъм
- -Силно любопитство
- -Емоционална чувствителност
- -Напреднали умения за решаване на проблеми
- -Безпокойство
- -Изключително добра памет
- -Уникални интереси и страсти
- -Чувствителност на сетивата
- -Способност за бързо учене в определени области
- -Предизвикателства, свързани с екзекутивните функции
- -Силни умения за критично мислене
- -Импулсивност
- -Независимост или самостоятелно учене
- -Засилена емпатия
- -Дефицити във вниманието
- -Богат речник и добри езикови умения
- -Хиперфокус върху областите на интерес
- -Свърхвъзбудимост
- -Социални проблеми
- -Интуитивно разбиране на сложни концепции
- -Депресия
- -Нетрадиционни модели на мислене

ПРИЛОЖЕНИЕ II Пример за пъзел (напишете характеристиките във всяка част)

Заглавие	„Въртележка“ за проучване на случаи: Проучване на сценарии от реалния живот
Тема	Силните страни и проблемите на двойно изключителните ученици
Продължителност	~ 50 минути
Цели	<ul style="list-style-type: none"> - Идентифициране на силните и слабите страни на двойно изключителните ученици - Примери за предизвикателствата, с които се сблъскват двойно изключителните ученици в училище, в семейството и в социалната среда.
Метод	Интерактивно групово занимание, при което участниците преминават през няколко станции, всяка от които представя различен случай на двойно изключителен ученик . Тази схема насърчава цялостното разбиране чрез обсъждане и анализ.
Материали	<ul style="list-style-type: none"> - Разпечатки на казуси: Подгответе подробни описания на няколко двойно изключителни ученици, като всеки от тях подчертава различни комбинации от силни страни и предизвикателства. - Работни листове за анализ: Създайте работни листове, които да потикнат участниците да идентифицират и обсъдят ключовите аспекти на всеки случай. - Таймер: За да се гарантира, че всяка група прекарва еднакво време на всяка станция. - Знаци или плакати, които обозначават всяка станция и предоставят кратко резюме или въпрос за казуса, представен на съответната станция.
Подготовка за учителя	<ul style="list-style-type: none"> - Подбор на казуси: Изберете разнообразен набор от сценарии, които илюстрират различни профили на двойно изключителни деца, като гарантирате, че са обхванати различни проблеми и условия. - Подготовка на материали: Разпечатайте казусите и работните листове. Разположете станции в стаята с достатъчно място за групово дискусия. - Преглед на въпросите за обсъждане: Уверете се, че въпросите в работните листове насочват участниците към резултатите от обучението, като например идентифициране на силните и слабите страни и практически стратегии за подкрепа.

Ход на дейността

Въведение (5 минути):

- Обяснете концепцията за двойна изключителност, като подчертаете двойствения характер на изключителните силни страни и значителните предизвикателства.
- Представете формата „въртележка“, като обясните целите и структурата на дейността.

Ротация на станциите (25 мин.):

- Разделете участниците на малки групи.
- Настройте таймера, за да предупреждава групите кога да разменят местата си (5 минути на станция)
- Групите се придвижват от станция до станция, като на всяка от тях отделя определено време, за да прочете казуса и да попълни работния лист за анализ.

Дискусия в групата (10 минути):

- След като всички групи са посетили всяка станция, съберете се отново като цяла група.
- Организирайте дискусия, в която всяка група да сподели своите наблюдения и заключения по един от казусите, които са намерили за особено въздействащи.
- Насърчете обсъждането на различни стратегии, които биха могли да се използват в подкрепа на учениците, описани в казусите.

Обобщение (5 минути):

- Обобщете основните изводи от груповите дискусии.
- Подчертайте важността на признаването и преодоляването както на силните страни, така и на трудностите на двойно изключителните ученици.
- Дайте думата за заключителни въпроси или размисли от страна на участниците.

Оценка

ПРИЛОЖЕНИЕ I

Въпроси за насърчаване на дискусията:

1. Установяване на силните страни и проблемите:

- Кои са основните силни страни, демонстрирани от ученика в този казус?
- С какви предизвикателства се сблъсква ученикът в училище, у дома и в социалната среда?
- Как тези силни страни и трудности се отразяват на ежедневието и учебния опит на ученика?

2. Стратегии за подкрепа:

- Въз основа на установените силни страни и трудности, какви конкретни стратегии могат да бъдат ефективни в подкрепа на този ученик?
- Как преподавателите могат да използват силните страни на ученика, за да му помогнат да преодолее или намали предизвикателствата пред него?
- Каква роля могат да играят родителите и връстниците в подкрепа на развитието и благосъстоянието на двойно изключителните ученици?

3. Образователни последици:

- Какви корекции или акомодации може да са необходими в класната стая, за да се подпомогнат учебните нужди на този ученик?
- От какво обучение или ресурси могат да се нуждаят учителите, за да оказват ефективна подкрепа на двойно изключителните ученици?

4. Социални и емоционални аспекти:

- Какви са някои потенциални социални и емоционални предизвикателства, с които могат да се сблъскат двойно изключителните ученици?
- Какви методи могат да се въведат, за да се насърчи подкрепяща и приобщаваща общност за учениците с двойно изключение?
- Какви погрешни схващания могат да съществуват за двойното изключение и как могат да бъдат преодоленни?

5. Размисъл за ученето:

- Кой е най-изненадващият или най-проникновеният аспект от профила на два пъти изключителния ученик, който изследвахте, от вашата дискусия?
- Какви стъпки можете да предприемете в професионалната си практика, за да разпознавате и подкрепяте по-добре двойно изключителните ученици?

ПРИЛОЖЕНИЕ II Работен лист за анализ на казуса „Въртележка“

Име на участника : _____

Дата : _____

Number Номер на станцията : _____

1. Описание на ученика

- Възраст:
- Изключения:
- Силни страни:
- Предизвикателства:

2. Основни силни страни

Избройте основните силни страни на ученика, описани в казуса:

- силна страна 1:
- силна страна 2:
- силна страна 3:
- Допълнителни силни страни:

3. Основни предизвикателства

Избройте основните предизвикателства, с които се сблъсква ученикът в различни среди (училищна, домашна, социална) :

- Предизвикателство 1:
- Предизвикателство 2:
- Предизвикателство 3:
- Допълнителни предизвикателства:

4. Въздействие върху обучението и ежедневието

Опишете как силните страни и трудностите на ученика се отразяват на неговото обучение и ежедневието:

- Влияние върху ученето::
- Влияние върху ежедневието:

5. Стратегии за потенциална подкрепа

Предложете стратегии, които могат да бъдат приложени в подкрепа на ученика за преодоляване на трудностите и засилване на силните му страни:

- Стратегия 1:
- Стратегия 2:
- Стратегия 3:
- Допълнителни стратегии:

6. Лично размишление

Разсъждавайте върху този казус:

- Кое беше най-интересното за вас в този казус?
- Как изводите от това проучване на случай могат да се приложат във вашата практика или разбиране за двойното изключение?

Допълнителни бележки:

ПРИЛОЖЕНИЕ III: Казуси

Казус 1: „Художествената визия на Ела“

Възраст: 10 години

Изключения: Надарена в областта на визуалните изкуства, има ХАДВ

Силни страни: Изключителни умения за рисуване и живопис, изключително креативна, с чудесен усет за цветовете

Предизвикателства: Трудности с вниманието по предмети, които не са свързани с изкуството, импулсивно поведение, трудности с организирането на задачите

Фокус на настройката: Училище и извънкласни дейности

Разказ: Ела е 10-годишно момиче, чиито произведения на изкуството пленяват всеки, който ги види. Способността ѝ да съчетава цветовете и да създава ярки композиции надхвърля годините ѝ. Въпреки това, Ела е изправена пред сериозни предизвикателства в училище; тя трудно се съсредоточава в часовете, които не я ангажират визуално. Нейното ХАДВ се проявява в импулсивни действия и трудности при следването на многоетапни инструкции, освен ако те не са свързани с изкуство. За да подпомогнат Ела, учителите ѝ използват визуално ангажиращи методи на преподаване и разделят задачите на по-кратки и лесно изпълними сегменти.

Казус 2: „Числата и буквите на Лиъм“

Възраст: 12

Изключения: Математически надарен, дислексия

Силни страни: Отлично математическо мислене, умения за решаване на проблеми, обича пъзелите

Предизвикателства: Трудности с четенето, проблеми с писането, бавната скорост на четене се отразява на резултатите от тестовете

Фокус върху настройката: Училище, особено часовете по математика, и езиково развитие

Разказ: Лиъм, на 12 години, се отличава по математика, където лесно схваща сложни концепции и обича да решава предизвикателни задачи. Въпреки това Лиъм има дислексия, която затруднява способността му да чете и пише на нивото на класа, което се отразява на представянето му по предметите, различни от

математиката. Училището му е въвело облекчения, като например допълнително време за тестовете, достъп до софтуер за преобразуване на текст в реч и тестове по математика, които свеждат до минимум нуждата от писмени отговори, за да се използват силните му страни в областта на математиката, без да се затруднява от дислексията.

Казус 3: „Социалните проблеми на Зара“

Възраст: 8

Исключения: Силно надарена в езиков план, социално тревожна

Силни страни: Изключително богат речник, отлична памет, ясно изразяване

Предизвикателства: Страх от говорене в група, трудности с взаимодействието с връстници, безпокойство по време на презентации

Фокус върху обстановката: Училище, социални контакти, семейни събирания

Разказ: Зара е 8-годишно дете със забележителна способност да се изразява и впечатляващ речник. Въпреки словесните си таланти, Зара страда от социална тревожност, поради което не желае да участва в групови дискусии или да говори пред класа. Учителите и семейството ѝ я подкрепят, като ѝ осигуряват индивидуално общуване, преди да я въведат в малки групи, като постепенно ѝ помагат да изгради увереност в социалната среда.

Казус 4: „Скритите таланти на Маркус“

Възраст: 14

Изключителни качества: Надарен в областта на науката, има разстройство от аутистичния спектър

Силни страни: Задълбочени познания за научни факти, голям интерес към биологията, добър в събирането на данни

Предизвикателства: Трудности в общуването, сензорна чувствителност, закостенялост в рутината

Фокус на настройката: Училищни уроци по природни науки, социални взаимодействия в училище и у дома

Разказ: Маркус, на 14 години, показва изключителен талант в областта на науката, особено в биологията. Той процъфтява в рутината и има обширни познания за флората и фауната. Въпреки това се бори с предизвикателства,

свързани с аутизма, като сензорна чувствителност и трудности при вербалната комуникация. Училището е адаптирало учебната му среда така, че да сведе до минимум сензорното претоварване и да насърчи взаимодействието в малки групи, което отговаря на силните му страни в общуването.

Казус 5: „Музикалният свят на Оливия“

Възраст: 16

Изключения: Музикален вундеркинд, бори се с тревожност и депресия

Силни страни: Свири отлично на няколко инструмента, изключителни умения за композиране на музика

Предизвикателства: Страх от големи тълпи, безпокойство при изпълнение, периоди на лошо настроение, които се отразяват на работата в училище

Фокус върху настройката: Училищни изяви, лични тренировки, домашна среда

Разказ: Оливия, 16-годишна, музикален вундеркинд, свири на няколко инструмента и композира собствена музика. Въпреки изключителните си музикални таланти, Оливия се сблъсква с предизвикателства, свързани с тревожност и депресия, които се засилват преди изяви и оказват влияние върху ежедневноното ѝ функциониране. Мрежата ѝ за подкрепа включва учителя ѝ по музика и консултант, които работят заедно, за да създадат подкрепяща среда и да ѝ предоставят стратегии за справяне с тревожността.

ATTIVITÀ CAMPIONE DALLA BULGARIA

Attività 1 - Che cos'è il talento? - Caratteristiche

Заглавие	Какво представлява надареността
Тема	Разбиране на характеристиките и рисковете за надарените ученици
Продължителност	40 минути
Цели	<ul style="list-style-type: none"> - Обяснете характеристиките на надарените ученици - Предвиждане на предизвикателствата, с които се сблъскват надарените ученици по време на образователния процес. - Осъзнаване значението на задоволяването на социално-емоционалните потребности на надарените ученици.
Метод	SWOT анализ, подходящ за групова или индивидуална работа
Материали	самозалепващи се листчета (четири различни цвята), химикалки, бяла дъска или флипчарт
Подготовка за учителя	<p>Обучителят подготвя няколко въпроса, свързани с надареността, за да провокира дискусия. Например:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Какво представлява надареността? - Какво означава един ученик да е надарен? - Имали ли сте някога в класа/групата си надарен ученик? - Смятате ли, че надарените ученици изпитват някакви трудности? <p>Участниците могат да работят индивидуално, но ако са повече от 10-12, се препоръчва учителят да раздели участниците на няколко групи.</p>

Ход на дейността

1. Всяка група (участник, ако ще работи индивидуално) получава самозалепващи се листчета (четирите цвята) и химикалки. Дъската (или хартията за флипчарт) се разделя на четири части (с една вертикална и една хоризонтална линия). Обучителят написва “С” в горния ляв квадрат (за “силни страни”); “П” в горния десен квадрат (за “предизвикателства/слаби страни”); “В” в долния ляв квадрат (за “възможности”) и “Р” в долния десен квадрат (за “рискове”).
2. цветовете, за да запишат силните страни на надарените деца (напр. отлична

памет), възможните им слабости (напр. социални умения); възможностите, които учителят може да предостави, за да стимулира развитието им (напр. участие в състезания), и възможните рискове (напр. загуба на мотивация). Обучителят трябва да предложи кой цвят да се използва за кой компонент (напр. зелен - за силните страни, червен - за слабите страни, син - за възможностите, и жълт - за заплахите).

Групите разполагат с 10-15 мин. за обсъждане и записване.

3. Всяка група избира по един “говорител”, който да обяви резултатите от дискусиата и да залепи бележките си в съответния квадрат на дъската.
4. Обучителят обобщава резултатите.

Оценка

Очаква се в края на сесията участниците да имат по-добра представа за надареността и да разпознават типичните черти на надарените деца. Те трябва също така да са наясно, че надареността не означава живот без трудности, тъй като тези деца могат да се сблъскват с определени предизвикателства и да се нуждаят от подкрепа, за да се справят с тях.

Предложете им да напишат кратък текст “Сега разбирам, че надарените деца...”.

Attività 2 - Educazione degli studenti dotati - Strategie

Заглавие	Обучение на надарени ученици
Тема	Прилагане на различни стратегии
Продължителност	50 минути
Цели	Представяне на примерни стратегии в обучението на надарени ученици
Метод	Дискусия, практическа работа; индивидуално или в малки групи (2-3 души в група)
Материали	<p>Презентация (Множествена интелигентност и Стиллове на учене); плокове, поне 4 вида карти* (във всеки плик се поставя по една карта), хартия и химикали, цветни моливи, глина или пластилин, лаптопи, и др.</p> <p>* картите могат да изглеждат по този начин, но учителят може да избере повече или по-различни варианти .</p> <div data-bbox="504 1281 1230 1447"></div>
Подготовка за учителя	<p>Обучителят подготвя:</p> <ul style="list-style-type: none">- материали - използването на избраните материали трябва да изисква различни умения.- Презентация- Няколко въпроса за дискусия по темата „Как учим?“.

Ход на дейността

1 - Сесията започва с презентация (направена от учителя) - представя се и се обяснява теорията на Гарднър за множествената интелигентност, както и различните стиллове на учене.

2 - Представянето е последвано от дискусия: „Всички хора са различни и се учат по различен начин. Всеки от нас има свой предпочитан начин на учене.“

Примерни въпроси:

- Какъв е вашият стил на учене?
- Какво ви е необходимо, за да учите ефективно?
- Познавате ли стиловете на учене на вашите ученици?
- Смятате ли, че учениците ви ще имат по-добри постижения, ако имат възможност да използват предпочитания от тях стил на учене?
- Как се отразява това на надарените ученици?

3 Участниците могат да работят индивидуално или в малки групи (максимум 2-3 души в групата).

Обучителят представя темата (напр. „Един летен ден в гората“).

Всяка група получава по един плик с карта. Те отварят пликите, за да разберат кой инструмент(и) трябва да използват, за да изпълнят задачата.

И могат да използват САМО този инструмент (да напишат есе; да нарисуват картина; да направят модел; или да подготвят презентация). Групите получават съответния инструмент и разполагат с 20 минути, за да изпълнят задачата.

Накрая всяка група представя своята работа.

Оценка

Оценката може да се извърши чрез дискусия.

Примерни въпроси:

- Как се чувствахте, работейки по задачата?
- Чувствахте ли се комфортно с инструмента(ите), които трябваше да използвате, за да изпълните задачата?
- Какво открихте за себе си?
- Кой инструмент бихте избрали, ако можехте да избирате?
- Смятате ли, че резултатите щяха да бъдат по-добри, ако бяхте използвали предпочитания от вас инструмент(и)?

Заклучение

Използването на различни учебни средства и техники стимулира въображението на децата, открива и подпомага развитието на техните дарби.

Attività 3 - La doppia eccezionalità come paradosso - La storia di Alex

Заглавие	Двойната изключителност като парадокс - Историята на Алекс
Тема	Възможно ли е дете с тежки обучителни затруднения да бъде едновременно и надарено?
Продължителност	40 минути
Цели	<ul style="list-style-type: none">- Определение на понятието „двойна изключителност“.- Разграничаване на разликите между понятията „двойно изключение“ и „надареност“.- Идентифициране на силните и слабите страни на двойно изключителните ученици.- Разпознаване на специфичните образователни потребности на учениците с двойно изключение.
Метод	Казус, сценарий от реалния живот, дискусия
Материали	
Подготовка за учителя	Обучителят трябва предварително да прочете историята (разделена на части) и да е готов да я разкаже на участниците (а не да я чете), да е готов да задава въпроси и да ръководи дискусията.

Ход на дейността

1. Обучителят започва сесията с въпрос: Попадали ли сте някога в ситуация, в която сте се чувствали безпомощни, неразбрани и неподкрепени? Какво е било това чувство? Не е било добре, нали? - Обучителят моли 2-3 от участниците да споделят своя опит и ги пита: Как се измъкнахте от тази ситуация? Какво беше решението? Какво беше усещането?
2. Тогава учителят казва: „Бих искал да ви разкажа историята на едно 7-годишно момче.“

Алекс скоро ще започне училище.

Тази сутрин майката на Алекс отиде в поредното училище и се насочи направо

към кабинета на директора. Тя е решила да говори открито за сина си. Всеки път, когато се е срещала с поредния директор в поредното училище, тя открито споделяла проблема, не криела нищо, но никъде и от никого не срещала разбиране. Казвали ѝ директно, че не могат да запишат Алекс, като посочавали различни причини.

Въпроси за обсъждане:

- Каква според вас може да е причината за този отказ?
- Възможно ли е в днешно време едно училище да откаже да приеме дете?
- Случвало ли се е това във вашата практика? Знаете ли за подобни случаи?
- Какво според вас е обяснението на директорите?

Директорът, мъж на средна възраст със спокойно изражение на лицето, я погледна и я покани да седне. Мъжът изглеждаше добронамерен и вдъхваше доверие. За първи път майката на Алекс почувства надежда, че може би този път ще успее да се справи. И така тя започна разказа си:

Алекс е диагностициран с аутизъм. Той посещаваше детска градина, но през повечето време седеше сам в ъгъла и не участваше в заниманията. Нямаше приятели, не говореше, освен много малко думи, и не знаеше как да играе или да общува с останалите. Понякога е твърде емоционален; силният шум го дразни; често се чувства объркан и разочарован. Не му е лесно да учи, въпреки че е умно момче. Опитвах се да го запиша в други училища, които са по-близо до дома ни, но навсякъде получавах отказ...

- Защо колегите от другите училища ви отказаха? - попита директорът.
- Повечето от тях казват, че не разполагат с ресурси или нямат обучен персонал и не знаят как да се справят с такова дете.

Въпроси за обсъждане:

- Какво мислите сега?
- Как ще постъпи директорът?
- Ако той запише детето в училище, как ще решат проблема?

Първият учебен ден. Алекс държеше букет цветя в едната си ръка, а с другата беше хванал здраво майка си. Училищният двор гъмжеше от деца и родители, звучеше силна музика. Алекс изглеждаше объркан, шумът го дразнеше и той закриваше ушите си с ръце, а когато не можеше да го заглуши, сам започна да

издава неприятни звуци. Децата започнаха да се отдръпват от него, да го сочат с пръст и да му се подиграват. Момчето не забеляза реакцията им, но сърцето на майката се сви тревожно.

Млада учителка се приближи до Алекс, подаде ръка на майката и се представи. Тя подаде на детето балон - зелен балон, сякаш знаеше, че зеленият цвят е любимият на Алекс. Момчето престана да издава странни звуци, отпусна ръце, взе връвчицата на балона, после хвана протегнатата ръка на учителката и послушно, макар и плахо, я последва в класната стая. „Може би ще се получи“, помисли с надежда майката...

Въпроси за обсъждане:

- Смятате ли, че ще проработи?
- Как мислите, че се чувства Алекс сред съучениците си? Какво е отношението на другите деца?
- Мислите ли, че му харесва да е в училище?
- Какво според вас е поведението му по време на часовете и през почивките?
- Смятате ли, че момчето се справя академично?
- Ако Алекс е във вашия клас, какво бихте направили, за да се чувства добре в училище? Как бихте могли да му помогнете да учи и да се интегрира в класа?

На Алекс му е трудно в училище. По математика се справя сравнително добре, но четенето... и писането... Независимо колко много се упражнява с майка си вкъщи... В училище, докато другите деца пишеха диктовки, той предимно драскаше в тетрадката си или гледаше през прозореца; отказваше да чете... Дори в часовете по спорт не се чувстваше комфортно, защото никой не го искаше в отбора си... Учителката беше любезна и търпелива, но това не промени съществено ситуацията.

С времето Алекс се научи да изчаква търпеливо края на урока, дори по време на почивките седеше на чина си, не говореше с останалите и не играеше с тях... Само когато в класа ставаше прекалено шумно, той се изнервяше и понякога започваше да плаче или да крещи.

Другите деца в класа свикнаха със странното поведение на Алекс и почти спряха да го забелязват...

Въпроси за обсъждане:

- Ако бяхте на ваше място, какво щяхте да направите, за да промените

ситуацията?

- Какво смятате, че трябва да се случи, за да се промени ситуацията за Алекс?

Един ден в час по изобразително изкуство учителката донесе глина за моделиране и даде на учениците задача да моделират любимото си животно. Докато другите деца обсъждаха какво да моделират, Алекс веднага започна да работи. Първо моделира кученце, после котенце... Беше видял слон в зоологическата градина, затова го моделира, после маймуна и лъв... Не беше чул кога свършва урокът и не беше забелязал, че всичките му съученици бяха направили кръг около него и гледаха учудено какво прави... Когато вдигна глава, видя наоколо много усмихнати лица...

- Еха!, - каза едно момче, - Как го направи? Невероятно е!

- Невероятен си! – похвали го едно момиче. - Можеш ли да ми направиш папагал? - попита тя.

Алекс кимна и се усмихна...

3 - Обучителят прави изводи - говори за многообразието и двойната изключителност. И след това разказва края на историята:

Алекс запомни този ден завинаги. Но историята не свършва тогава. Минават години. Алекс започва да се занимава сериозно с моделиране. Завършва Училището за приложни изкуства, а след това и Академията по изкуствата. Става скулптор. Все още е тих и малко странен, но има добри приятели, които го приемат такъв, какъвто е, и го подкрепят. Четенето и писането все още не са любимите му занимания, но той е талантлив и успешен. Има зад гърба си няколко самостоятелни изложби и награди от престижни международни форуми. А когато си спомня за деня, в който за първи път е взел в ръце глина, се шегува: „Може би този ден трябва да бъде моят втори рожден ден?“

buoni amici che lo accettano per quello che è e lo sostengono. Leggere e scrivere non sono ancora le sue attività preferite, ma ha talento e successo. Ha alle spalle diverse mostre personali e riconoscimenti da prestigiosi forum internazionali. E quando ricorda il giorno in cui ha preso in mano l'argilla per la prima volta, scherza: "Forse dovrei avere questo giorno come compleanno?"

Оценка

Участниците са помолени да напишат поуката от историята с едно изречение. След това могат да я споделят.

ATTIVITÀ CAMPIONE DALLA REPUBBLICA Ceca

Заглавие	Какво мотивира двойно изключителните ученици да учат?
Тема	Разбиране на потребностите на двойно изключителните ученици
Продължителност	25-45 минути
Цели	- Разбиране на мотивите за учене - Определяне на образователните цели на двойно изключителните ученици
Метод	Брейнсторминг, сравняване на идеи по двойки/малки групи, изработване на табло с визии
Материали	Хартия + химикалки и моливи за всеки участник
Подготовка за учителя	Помислете за възможните мотиви за учене в различни ситуации, предмети (вътрешни и външни), подгответе няколко примерни истории за различни ученици.

Ход на дейността

1- Учителят пита участниците дали са наясно с мотивите си за учене. Ако учителят е учител по даден предмет, дейността е насочена към неговия предмет. Ако учителят е психолог/друг училищен специалист, дейността ще бъде насочена към ученето като цяло. Ако учениците са объркани/не са наясно какво означава мотивът, дайте им малко обяснение и пример.

2- Помолете учениците да напишат/нарисуват мотивите си на хартия за макс. 5 минути

3- Учениците по двойки или в малки групи по трима обсъждат/представят своите мотиви.

4- Нека учениците преосмислят мотивите си и да направят малко табло за визия на своите мотиви. Учителят дава на учениците хартия, химикалки и моливи и ги моли да направят малко табло с виждания за мотивите си. След като приключат, те могат да поставят своите табла на стената, така че всеки да може да види таблата на другия, за да се запознае и с други гледни точки.

Оценка

Участниците са запитани за новостите, които са открили в тази област, какво е било изненадващо, ново и неочаквано. Те избират едно табло за визия, което е свързано с това, което са открили, и застават до това табло за визия.

Twice
Exceptional

Заглавие	Откриване потенциала на учениците
Тема	Повишаване потенциала и компетенциите на учениците
Продължителност	45-90 минути
Цели	<p>- Приведете примери за предизвикателствата, с които се сблъскват двойно изключителните ученици в училище, в семейството и в социалната среда.</p> <p>- Разпознаване на уникалните образователни потребности на двойно изключителните ученици</p> <p>- Значение на осигуряването на социално-емоционална подкрепа за академичното развитие на двойно изключителните ученици.</p>
Метод	Четене на реални истории, детективска работа за откриване на силни способности и аргументи; обсъждане, представяне
Материали	<p>Разпечатки с истории на реални хора или истории, до които може да се достигне чрез QR кодове (представяне на QR код). Казусите са включени по-долу.</p> <p>Инфографики как да напишем детективска история.</p>
Подготовка за учителя	<p>Прочетете историите и помислете за силните и слабите страни на всеки представен човек.</p> <p>Помислете как потенциално слабите способности се променят в предимство или полезна способност за живота.</p> <p>Подгответе се за модерирание на дискусиата между учениците.</p>

Ход на дейността

1. Учителят разделя класа на по-малки групи, като всяка група получава по една история
2. Групите прочитат историята и се опитват да открият способностите, да ги подредят по силни и слаби страни. Сортирането трябва да доведе до дискусия за това как могат да учат и живеят хората с двойно изключение; как учителите могат да ги подкрепят. . **(15-20 минути)**
3. Групите подготвят презентация като начало на детективска история - Подготвят най-обща сюжетна линия според инфографика (<https://www.>

[tes.com/teaching-resource/writing-a-mystery-story-6095843](https://www.twinkl.com/teaching-resource/writing-a-mystery-story-6095843)). Един от хората в историята ще има същите способности (слаби и силни) като човека от първата история, която са прочели. (15-30 минути)

4. Всяка група представя истории, по които работи, пред останалите. Дискусии за това как да се разпознават силните и слабите страни, за условията на учене и преподаване (15-35 минути).

Оценка

Дискусията и заключителното обобщаване в малките групи трябва да доведат до оценка на дейността, като се признае идеята, че всеки трябва да намери такава среда и област, в която може да успее и да използва способностите си по положителен начин. То трябва също така да покаже, че трябва да мислим за нуждите на всеки, защото може да има невидим потенциал в дадена област, прикрит от затрудненията в друга област, които обикновено привличат повече внимание.

Диференциация (по избор)

- Обучителят може да подготви флашкарти с различни способности на хората от историите, за да могат учениците да ги използват, докато мислят и дискутират. Обучителят може също така да покаже на учениците списък с прилагателни, които използваме, за да опишем способностите и характера на хората
- Може да бъдат предложени няколко среди, места за работа/учене/живот, като учениците трябва да изберат коя от тях е най-подходяща за тяхната история (в смисъл, че животът не винаги е идеален и трябва да се адаптираме).
- Групите могат да завършат своите детективски истории и да ги запишат. При това положение, е нужно да се предвиди време за представяне на завършените истории. Може също така те да бъдат събрани в малка книжка.

Детективската история - пример

Това е само пример за детективска история. Участниците в курса могат да измислят подобна или да напишат само основните факти и да представят цялата история само устно пред групата. Целта на историята трябва да бъде да се открият различните силни страни на всички представени герои.

Нашият клас е доста забавен. Тук сме 25 деца, но само 6 от нас са наистина близки приятели. Кой знае защо си пасваме толкова добре. Дали защото всички живеем на една и съща улица? Дали защото и двамата ни родители живеят заедно? Дали защото винаги виждаме забавни неща, където и да отидем? Така или иначе, ние сме добра група.

А кои сме ние? Ще започна с Емили, която живее в началото на улицата. Тя е страхотен наблюдател. Тя има две малки сестрички, близначки. Емили винаги знае всичко за нещата, които децата на нашата улица планират да правят. Освен това тя има перфектна памет.

Следващият, който живее в съседство, е Джейсън. Той е забавен, може да рисува толкова красиво и с лекота, че никой не може да разбере как го прави. Дори самият той. Той просто мисли с картинки.

Боб е изобретател. Родителите му са му разрешили да има своя „изследователска лаборатория“ в гаража, така че той през цялото време е там и работи по едно от новите си открития - машини, химически реакции, физични опити... Това, което ме изумява, е, че той мрази да седи с книги и да чете. Той просто знае как работят нещата.

Алисън се движи много, през цялото време. Тя просто не може да стои на едно място за секунда. Често се шегуваме, че не спира да танцува или поне да шава пръстите на краката си дори когато спи. Знаете ли играта на пръсти? Това е любимата ни игра, но ще я обясня по-късно. Али през повечето време е навън, не я интересува дали е слънчево или дъждовно. Занимава се с всички спортове, за които можете да се сетите, и дори нещо повече - измисля свои собствени. Кое до голяма степен кореспондира с изобретенията на Боб. Двамата живеят от другата страна на улицата, затова наричаме тази част от улицата „изобретателска“.

Род живее на две преки от Али. Родителите му са от Австрия, но Род е роден тук и никога не е бил там. Той умее да организира и е нашият лидер, макар че не говорим за това. Той е толкова спокоен и толкова умен. Обича да научава нови неща, винаги гледа Discovery Channel, National Geographic, чете тонове

енциклопедии, слуша всеки подкаст, в който се говори за това как работят нещата. Ние просто не разбираме как може да запомни всички тези факти и информация. И това съм аз, Сузи, в другия край на нашата улица. Аз мога да разказвам истории. Така че ще се опитам да ви разкажа за това, което мистериозно се случи в нашия клас.

Един ден нашата съученичка Пат изчезна. Никой не говореше за нея, учителите се държаха така, сякаш тя никога не е била част от класа. Усецах, че нещо се случва, затова попитах приятелите си какво ще правим? Така започна нашето разследване...

Нина - Художничка

Основно училище

Учителката ѝ в първи клас иска Нина да повтори годината. Тя не успя да се научи да чете и пише, не може да запомни важни думи по математика, не разбира, че думи и символи като „+, и, добави“ са свързани с една и също математическо действие. Другите задачи също бяха трудни. В крайна сметка тя беше насочена за тестване и оценка от психолог и логопед.

Начално училище и прогимназия

От втори клас нататък Нина имаше часове с ресурсен учител, както и допълнителни занятия в консултативен център. Нуждаеше се от подкрепа и учебни помагала, които да ѝ помогнат да учи; имаше нужда от постоянна практика по четене и писане отново и отново; имаше нужда от време, за да разбере някои от математическите операции; често се затрудняваше да усвои различни понятия.

Гимназия

Нина продължава образованието си в художествено училище, където изучава дизайн на играчки. Това много ѝ харесва. Оценките ѝ бяха много по-добри от тези в предишното училище.

Интереси

Нина обича да рисува още от предучилищна възраст. Освен уроците в художественото училище тя прекарва часове в рисуване у дома. Научава се да свири на флейта. Запалена е по кучешките танци - тренира кучетата си заедно със сестра си и майка си, ходят на уроци и лагери за кучешки танци. Печелила е много награди със своите питомци.

Какво ѝ е помогнало

Нина учи всеки ден и се подготвя усилено за училище. Трябваше да упражнява добре всяка нова дума, за да може да я запомни и да я произнесе правилно. Тя свързваше думите с цветовете. Оцветяваше различни понятия, когато това беше възможно, или поне подчертаваше думите, кодираше ги с цветовете, пишеше списъци с думи на различни цветни хартии. Трябваше предварително да подготви всички задачи, които изискваха работа с дълги текстове. Не ѝ се налагаше да учи немски като втори чужд език в началното училище, а само английски.

Каква е тя

Тя е по-скоро тиха, спокойна, упорита. Знае, че трябва да учи, за да се справи с училищните задължения. Много обича семейството си и кучетата си. Обича да разказва за това, което е направила, какво е преживяла, обича да показва снимки на своето изкуство и снимки от пътувания със семейството си или от състезания с кучетата. Тя е „боец“ - когато нещо се обърка, тя го приема и продължава да опитва и да търси начини да се справя по-добре.

ЙОНАС – Инженер по роботика

Начално училище

Още в началото на обучението си в училище той не умееше да чете и пише. Беше умен и можеше да обсъжда сложни теми с учителите си, но тестовете му по правопис винаги бяха пълни с грешки. Четенето на глас пред класа означаваше огромен стрес. Всичките му проблеми бяха оправдани от трудностите му да говори. Той прекарваше много време в упражнения по четене и писане вкъщи. Справяше се по-добре в по-горните класове, когато учителите му позволяваха да не записва материала, а само да слуша обяснението. Чешкият език продължаваше да му е труден. Въпреки това той намери уникален начин да научи английски език, но не харесваше тестовете за лексика.

Учене

Йонас се учи най-добре чрез слушане, конструиране, скициране и манипулиране с предмети. Той трябва да разбира нещата в дълбочина. Ако трябва да прочете нещо, той предпочита да чете наум или да използва програма за преобразуване на текста в реч.

Гимназия

Харесва му да играе и конструира с Lego и се интересува от роботика и кибернетика, затова избира същия предмет в гимназията. Едва след като започнал да учи в гимназията, учителят му по английски език предположил, че езиковите му затруднения може да се дължат на специфично обучително затруднение и че една оценка от специалист би могла да улесни работата му. Йонас получава високи оценки на зрелостните си изпити по професионалните предмети, но изпитът по чешки език му се струва труе предизвикателство.

Интереси

Йонас винаги е имал сериозен интерес към електротехниката, разглобявал е и е конструирал различни устройства. Интересът му се превръща в негова професия. Той изобретява и конструира работи от Лего и дронове. Участва в голямо американско състезание със своя проект за дрон-илюминатор, където постига много добро класиране. Редовно участва в различни състезания по роботика. Обича да прави модели, които да се движат.

Какво е помогнало

Учил вкъщи с родителите си, като понякога използвал помощта на съученици, като той от своя страна им помагал по математика и физика. Предпочитал да слуша уроците, вместо да ги чете. Опитвал се да слуша обясненията на учителите в училище. Винаги се опитвал да се справя самостоятелно това. Не приемаше неуспехите като провал, винаги мислеше първо за това, в което е добър.

Какъв е той

Отзивчив, любезен, добър събеседник. Обича да разказва за преживяванията си. Има много идеи, обича да решава проблеми и е ентузиазизиран по отношение на всичко. Той е надежден приятел.

Дейности, предложени от Полша

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Заглавие	Подсилване на изключителността: справяне с надареността и двойната изключителност в образованието
Тема	Семинарът се фокусира върху образователните стратегии за надарени и двойно изключителни ученици, като се набляга на адаптирани техники на преподаване, разбиране на уникалните предизвикателства и насърчаване на приобщаваща и подкрепяща учебна среда.
Продължителност	4 x 45 минути
Цели	Участникът признава изключителните образователни потребности на двойно изключителните ученици. Участникът има познания за различни стратегии за преподаване на двойно изключителни ученици Участникът разбира значението на задоволяването на социално-емоционалните потребности на двойно изключителните ученици.
Метод	Мозъчна атака, дискусия, работа по казус, групови упражнения, видео
Материали	Подготвено видео, работни листове, мултимедийна презентация, прожектор
Подготовка за учителя	Интерактивни лекции с мултимедийна презентация: кратки лекции, последвани от въпроси и отговори за изясняване на понятията и насърчаване на взаимодействието. Лекциите обхващат такова съдържание като определението за надарен ученик, състоянието на изследванията, възможностите за диагностика, мястото на надарения ученик в полската образователна система, правната основа за работа с надарени ученици, формите на работа и въпросите, свързани с функционирането на лицата с двойно изключение. Проучване на случай на двойно изключителен човек - по примера на откъс от филма "Соната" (2021 г.) (други предложения в зависимост от познанията на групата за филмите "Звезди в небето", "Завъртане", "Надарените"). Практически упражнения и групови дискусии - улесняване на дискусиите между участниците за споделяне на опит и идеи за преподавателски практики. Проучвания на случаи на двойно изключителни ученици с езикови способности и с дислексия и дисграфия/церебрална парализа (по Łodej et al. 2018).

Ход на дейността

Теоретично въведение

Практически упражнения: приложение 1,2,4.

Оценка

Дискусията и заключителният дебрифинг в малките групи трябва да доведат до оценка на упражнението, като се признае идеята, че всеки трябва да намери среда и област, в която да успее и да използва уменията си по положителен начин. То трябва също така да покаже, че трябва да мислим за нуждите на всеки, тъй като може да има незабелязан потенциал поради специални нужди, които са по-видими в сравнение със силните страни.

Twice
Exceptional

ИНСТРУКЦИИ ЗА ОБУЧАВАЩИЯ

1. Раздайте информационни материали на всеки участник. Тези листовки трябва да включват списък с две характеристики. Участниците разполагат с 25 минути, за да изпълнят тази задача.
2. Помолете участниците да запишат петте компетентности на малки картончета.
3. Разпечатайте списъка с компетенциите и го прикрепете към дъската, за да го видят всички.
4. Когато всяка група приключи с написването на своите компетенции върху малките картончета, помолете ги да се приближат и да поставят картончетата си под съответните компетенции, изброени на дъската.
5. Инициирайте дискусия за компетентностите, като насърчите всяка група да обясни избора си и да се включи в групов диалог.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

ИНСТРУКЦИИ ЗА УЧАСТНИЦИТЕ

За да преподавате ефективно на двойно изключителни ученици, е важно да имате цялостно разбиране за няколко ключови области:

Значение на образователния успех: Образователният успех на двойно изключителните ученици е тясно свързан с цялостното им благосъстояние. Техните уникални умения и предизвикателства означават, че традиционните маркери за успех могат само частично да отразяват техния потенциал или нужди. Затова педагозите трябва да създадат учебна среда, която да признава и насърчава техните изключителни таланти, като същевременно се справя с техните обучителни трудности.

Стабилност на образователната среда: Стабилността и последователността на образователната среда са от решаващо значение за учениците с двойно изключение. Тази стабилност подпомага техните комплексни потребности, като осигурява предвидимо и сигурно пространство за изследване на способностите им и справяне с предизвикателствата. Това предполага да се обмисли как промените в училищната среда, преподавателския състав или учебната програма могат да ги засегнат непропорционално и да се предприемат стъпки за свеждане до минимум на смущенията.

Навигация в образователната система за подкрепа: От решаващо значение е задълбоченото познаване на образователната система, особено по отношение на получаването на подкрепа и услуги за ученици с двойно изключение. Учителите трябва да умеят да се ориентират в сложните процеси на осигуряване на акомодации, модификации и специализирани услуги. Тези познания позволяват на преподавателите да се застъпват ефективно за нуждите на своите ученици, като им осигуряват необходимите ресурси, за да се развият успешно.

Значение на образователните документи и диагностиката: Поддържането на подробна образователна документация и осигуряването на точна диагностика на учениците с двойно изключение са от основно значение за идентифицирането и удовлетворяването на техните специални образователни потребности. Точната диагноза и подробното водене на документация помагат за изготвянето на индивидуални образователни стратегии, които са насочени към техните високи способности и обучителни затруднения. Тези записи са безценни за текущата оценка и когато са необходими корекции в учебния им план.

Учене в безопасна среда

Обръщане на внимание на основните нужди

Приятелска обстановка

Учене в естествена/природна среда

Приемане на емоциите

Взаимоотношенията с другите са важни

Свободно изразяване

Уважение към собствения и чуждия личен живот

Чувство, че всички са включени

Отговорете на въпросите:

- Как разбирате и определяте посочените характеристики?
- Каква е ролята на специалиста, което работи с двойно изключителния ученик (ученици), за създаване на подкрепяща среда и за обръщане на внимание на основата на потребностите?
- Кои са 5-те компетенции на педагога, необходими за създаването на работна среда, основана на тези качества? Запишете тези компетенции на отделни листове хартия
- Кои от тези компетентности смятате, че притежавате и кои могат да бъдат развити в рамките на програма за преподаватели?

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

ЕЛЕМЕНТИТЕ НА УЧИЛИЩЕТО

Упражнението има за цел да създаде симулация, която ще ви даде възможност да разсъждавате върху това кои елементи на училището са от решаващо значение за функционирането на двойно изключителните ученици и как се изграждат взаимоотношенията между педагога, двойно изключителните ученици и другите участници в училищната среда.

Първо ще обрисоваме контура на ключовите елементи на училището. След това ще установим реда, в който пешката ще представлява надарения/ученика и вас (учителя).

Разпределете ролите: Един човек ще прочете инструкциите, един ще бъде наблюдател, а един ще постави елементите на дъската.

Прочетете инструкциите:

1. Вземете пешката, която ви представлява, и я поставете на дъската. Помислете дали това е удобно място за вас. Ако не е, преместете пешката на друга, по-добра позиция. Можете да коментирате действията си.
2. Вземете пешка, която представлява надарен/ученик. Поставете я на дъската, като се опитате да намерите най-добрата позиция за нея.
3. Вземете всички други налични фигури. Можете да им дадете конкретно значение, например директор, класен ръководител, училищен психолог, други учители, ученици, родители и т.н. Подредете тези фигури на дъската, като се опитате да ги поставите така, че да отразяват интуитивното ви разбиране за отношенията между училището и различните участници.
4. Не се колебайте да размествате фигурите, докато не получите конфигурация, която ви удовлетворява.

Обсъдете тази ситуация в групата. Помислете какво ви изненада в нея. Разменете ролите, така че всеки от вас да играе всяка роля.

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

Как учителите могат да развиват способностите на двойно изключителните ученици в рамките на урока

Упражнението е писмена версия на мозъчната атака. То се състои в това всеки участник да записва идеите, които му идват на ум, в продължение на около една минута върху карта, която получава (дава се инструкция да се ограничат само върху работата в клас, тъй като е важно да осъзнаят, че в училище развитието на способностите започва в редовните часове).

След една минута участниците разменят картите си и добавят още идеи към записаното от предходния участник.

След това пристъпваме към групиране на идеите. Работи се едновременно с всички участници, но може да им бъде предложено да работят в екипи.

Втората част има за цел да се открият общи насоки за развиване на способностите, като се обобщят направените предложения.

Развитие на музикален талант: напр. слушане на разнообразна музика.

Талант за владееене на чужди езици: напр. гледане на филми на английски или на друг език.

Развитие на таланта в областта на изкуствата

Развитие на таланти в спорта:

Развитие на таланти в областта на природните науки:

Развитие и подобряване на социалните умения

Twice
Exceptional

8. ОЦЕНКА НА ПРОГРАМАТА

8.1. АНКЕТА ЗА ПРОВЕРКА ИНФОРМИРАНОСТТА „ДВОЙНО ИЗКЛЮЧИТЕЛНИТЕ ДЕЦА – КАКВО ЗНАЕМ ЗА ТЯХ“ *

Концепцията за двойно изключение се е появила в резултат на признаването на пресечните точки между областите на специалното образование и образованието за надарени деца в продължение на многогодишни изследвания (Baldwin et al., 2015a). Във времето са съществували множество определения на понятието “двойно изключение”, като едно от най-ранните определения е едновременното наличие при някои ученици на надареност в дадена област и на някакво обучително затруднение.

Освен някои демографски характеристики, анкетата включва 15 въпроса, на които от участниците в проучването се изискваше да отговорят като изберат една от предложените опции.

Twice
Exceptional

Освен някои демографски характеристики, анкетата включва 15 въпроса, на които от участниците в проучването се изискваше да отговорят като изберат една от предложените опции.

Име, фамилия		
Пол	Жена	
	Мъж	
Квалификация/ Позиция	Учител	
	Студент педаг.специалност	
	Педагогически съветник/психолог/логопед	
	Ръководен персонал	
	Друго (моля, уточнете)	
Възраст	20-30	
	31-40	
	41-50	
	51+	
Вид образователна институция	Детска градина	
	Основно училище	
	Гимназия	
	Специално училище	
	Училище/център за надарени деца	
	Университет	
Dipartimento	Детска градина/предучилищни групи	
	Начален курс	
	Математика/Информационни технологии	
	Природни науки (Биология/Физика/Химия)	
	История/География/Психология/и др.	
	Изобразително изкуство	
	Музика	
	Физическа култура и спорт	
	Чужди езици	
	Религия	
	Роден език и литература	
	Подкрепящ екип за ученици със СОП	
	Подкрепящ екип за надарени ученици	
	Професионално обучение	
	Психологическо консултиране	
Друго (моля, уточнете)		

	Категорично не съм съгласен	Не съм съгласен	Не мога да преценя	Съгласен съм	Напълно съм съгласен
Да бъдеш учител на двойно изключителен ученик изисква различни умения или компетентности.					
Двойно изключителните ученици могат да бъдат изложени на тормоз от страна на връстници в училище поради своите затруднения.					
Наясно съм, че надарените в дадена област ученици също могат да имат обучителни затруднения					
Не вярвам, че даден ученик може да е едновременно талантлив и със специални образователни потребности					
Наясно съм, че даден ученик може да е едновременно талантлив и със специални образователни потребности					
Наясно съм, че двойно изключителните ученици могат да имат социални и емоционални проблеми.					
Не съм наясно с феномена „двойно изключителни“ деца/ хора.					
Не вярвам, че феноменът „двойно изключителни деца/ хора“ наистина съществува.					
Считам, че притежавам задоволителни знания как да процедирам, когато считам, че даден ученик попада в категорията „двойно изключителни“.					
Наясно съм с нормативните документи, отнасящи се до обучението на двойно изключителни ученици.					
Запознат съм със стратегиите за обучение на двойно изключителни ученици.					
Надарен/талантлив ученик, който се нуждае и от специално образование, може да бъде определен като „двойно изключителен“.					
Наясно съм, че двойно изключителните ученици могат да създават проблеми в училищната среда поради своите затруднения/увреждания.					
Трудно ми е да разбера, как е възможно ученик, който проявява сериозни наклонности/талант по някои предмети, да изостава от връстниците си по други.					
Считам, че двойно изключителните ученици трябва да бъдат подкрепяни и в областите, в които проявяват талант.					

* İlhan-Emecan, B., Şentürk, Ş., Kefeli, İ., & Coşkun, F. (2024).

8.2. АНКЕТА ЗА ОЦЕНКА НА ОБУЧЕНИЕТО

Лична информация

Пол	Жена	Мъж	
Занятие			
Възраст			
Въпрос		УДА	НЕ
1	Има ли някой в семейството ви, който е идентифициран като надарен?		
2	Посещавали ли сте някога обучение по темата за надарени деца?		
3	Посещавали ли сте преди това обучение за двойно изключителни деца?		
4	Преди това обучение познато ли Ви бе понятието „двойно изключителни“?		
5	Срещали ли сте се досега с дете/ученик, попадащо в категорията „двойно изключителни“?		

Обща оценка

1. Смятате ли, че обучението е допринесло за по-добро разбиране на феномена „двойно изключителни“ ученици? Ако да, как?

2. Смятате ли, че знанията и уменията, придобити по време на обучението, ще подпомогнат Вашата работа? Как?

3. Можете ли да спделите накратко позитивите и негативите на това обучение?

4. Споделете Вашите предложения за подобряване на обучението?

